

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos magistrantūros studijų programa

Justina Kedytė

**PAAUGLIŲ ELGESIO VALDYMO SISTEMŲ RAIŠKA UGDYMO(SI)
PROCESE: PEDAGOGŲ IR MOKINIŲ POŽIŪRIS**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
doc. dr. Renata Geležinienė*

2014

Magistro darbo santrauka

Magistro darbo tyrimo tikslas – atskleisti ugdymo proceso dalyvių (pedagogų ir mokinių) nuomonę apie paauglių elgesio valdymo sistemų raišką ugdymo(si) procese.

Darbe atlikta teorinė mokslinė literatūros analizė apie paauglystėje pasireiškiančius elgsenos ypatumus bei elgesio valdymo sistemų raišką. Teorinė mokslinė analizė parodė, kad paauglystėje gali sustiprėti rizika atsirasti agresijos, elgesio ir emocijų sunkumų ir kitų prieštaraujančio elgesio apraiškų, tačiau tai nėra pastoviai pasireiškianti elgesio ypatybė būdinga visiems šio amžiaus tarpsnio jaunuoliams.

Remiantis mokslinės literatūros analize, atskleista ir tai, kad siekiant valdyti paauglių elgesį ugdymo(si) procese pirmiausia turi būti nustatytos aiškios, tikslios mokinių elgesio taisyklės ir normos, kuriose ne tik apibrėžiamas nepageidaujamas ir tinkamas mokinio elgsys, bet ir yra suformuota vieninga poveikio priemonių sistema. Paauglių elgesio valdymo sistema turėtų būti grįsta pozityvaus elgesio palaikymu, skatinimu bei pastiprinimu, keičiant netinkamą elgesį pageidaujamu.

Anketinės apklausos metodu buvo atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo mokytojai dalykininkai, ugdantys paauglius, kuriems yra 12-19 metų ir šio amžiaus tarpsnio paaugliai. Tyrimo instrumentas – pusiau struktūruotas klausimynas, kurį sudarė magistro darbo autorė, remdamasi išanalizuota mokslinė literatūra. Apklausoje dalyvavo 579 respondentai, iš jų 352 paaugliai ir 227 pedagogai. Elektroniniu būdu ir raštu apklausa vykdyta 2013 m. gegužės – rugsėjo mėnesiais. Gauti rezultatai apdoroti statistinių duomenų, turinio (content) analizės metodu.

Empirinėje dalyje nagrinėjama paauglių elgesio valdymo sistemų raiška pagal lygmenis: institucinis, klasės ir individualus.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

- instituciniu lygmeniu, netinkamai besielgiančių paauglių elgesiui valdyti, pedagogų ir mokinių vertinimu, vyrauja drausminimo sistema.
- klasės ir individualiu lygmeniu, netinkamai besielgiančių paauglių elgesiui valdyti, mokinių vertinimu, vyrauja drausminimo sistema, o pedagogų vertinimu, skatinimo sistema.
- identifikuota, kad mokytojai savo kasdieninėje veikloje, valdant paauglių elgesį, dažniausiai remiasi biheavioristinio požiūrio teiginiais. Pedagogų ir mokinių nuomonė išsiskyrė vertinant ekologinio sisteminio ir klinikinio – korekcinio požiūrio teiginius – pedagogai, siekdami suvaldyti mokinių elgesį, labiau akcentuoja ekologinio sisteminio požiūrio teiginius, o paaugliai išskiria klinikinio – korekcinio požiūrio teiginius.

Esminiai žodžiai: elgesio valdymas, elgesio valdymo sistema, paauglystė, poveikio priemonė elgesio valdymo lygmenys: institucinis, klasės ir individualus.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. PAAUGLIŲ ELGESIO VALDYMO YPATUMAI TEORINIŲ ASPEKTU	7
1.1. Paauglystės tarpsnio apibrėžtis, pasireiškiantis elgesys ir tipiška paauglio elgsenos raiška bei problematika	7
1.2. Elgesio valdymo samprata ir teorijos, kuriomis vadovaujama elgesiui valdyti	12
1.3. Paauglių elgesio valdymas	17
2 skyrius. PAAUGLIŲ ELGESIO VALDYMO SISTEMŲ RAIŠKA UGDYMO(SI) PROCESU	29
2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	29
2.2. Tyrimo imtis	32
2.3. Paauglių elgesio valdymas instituciniu lygmeniu	34
2.4. Paauglių elgesio valdymas klasės lygmeniu	51
2.5. Paauglių elgesio valdymas individualiu lygmeniu	59
2.6. Teorinių požiūrių raiška ugdymo(si) procese	68
Išvados	71
Tyrimo ribotumai ir testinumas	73
Literatūra	74
Summary	82
Priedai	83

Ivadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Sparti šiuolaikinė mokslo kaita ir nauji sudėlioti švietimo sistemos mokymo ir mokymosi prioritetai reikalauja naujais rakursais pažvelgti į ugdymo(si) procesą (Barkauskaitė, Sinkevičienė, 2012). Taigi vis spartėjantys šiuolaikinės visuomenės pasikeitimai meta iššūkį pedagogams ir visai mokyklos bendruomenei. Valstybinės švietimo 2013-2022 m. strategijoje įvardijama, kad norima pasiekti tokį pedagoginių bendruomenių lygį, kai jų kritinę masę sudarys reflektuojantys, nuolat tobulėjantys ir rezultatyviai dirbantys pedagogai. Pastaruoju metu vis dažniau pabrėžiamas pedagogo kaip vadybininko vaidmuo, nes, kaip teigia Rodzevičiūtė (2007), mokymosi visą gyvenimą būtinybė, vadovavimasis nauja mokymosi paradigma, europinių dimencijų taikymas švietime lemia pedagogo vadybinio kompetentingumo plėtojimo aktualumą, todėl ir gebėjimas valdyti paauglių elgesį, anot East, Evans (2008), yra neatsiejama kiekvieno pedagogo profesinės kompetencijos dalis. Pečiuliauskienė (2011) antrina, kad pedagogo organizaciniai įgūdžiai dažnai išryškėja per gebėjimą valdyti klasę. Galkienė (2005) pažymi, kad nepageidaujamo mokinių elgesio kontrolė reikalauja ne tik pedagoginio išmanymo, bet ir emocinio pedagogo stabilumo. Dervinytė-Bongarzonė (2008) nurodo, kad neigiamą elgesį būtina valdyti taip, kad jis nežlugdytų visų klasės mokinių darbo. Valdant paauglių elgesį ypač svarbus tampa pedagogas, nes, pasak Rodzevičiūtės (2007), ugdymo procese mokytojas atlieka vadybininko funkcijas susijusias su planavimu, organizavimu, vadovavimu ir kontroliavimu.

Braslauskienė, Jonutytė (2005) išskiria koordinuotą vaikų agresyvaus elgesio prevenciją, kuri apima lygmenis: institucinį, klasės bei individualų. Tyrėja pažymi, jog prevencija pirmiausiai apima institucinį lygmenį, tačiau akcentuojama ir tai, jog yra svarbu spręsti problemas klasės ir individualiu lygmeniu. Autorės išskirtus lygmenis, galima pritaikyti ir valdant paauglių elgesį. Vadinasi, paauglių elgesio valdymas turėtų apimti tiek individualų lygmenį, kai ypač svarbus tampa pedagogas, tiek ir klasės bei institucinį lygmenį.

Žukauskienė (2002) teigia, kad dėl nepakankamo psichologinio, socialinio bei biologinio subrendimo ne visi paaugliai prisitaiko mokykloje. Ypač didelis iššūkis tenka bendrojo lavinimo mokykloms ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius mokinius (Galkienė, 2005) Ališauskas, Šimkienė (2013) pažymi, kad dažniau yra susiduriama su elgesio ir emocijų sunkumais, kurie pasireiškia netinkamu elgesiu. Vadinasi, išryškėja būtinybė valdyti šių problemišku ir netinkamai besielgiančių paauglių elgseną.

Geležinienė, Ruškus, Balčiūnas (2008) atskleidžia, jog emocijų ir elgesio sutrikimų turintis mokinys ugdymosi proceso metu susiduria su skirtingomis ir mažai derančiomis tarpusavyje įvairių mokytojų veiklomis. Abromaitienė (2012) nurodo, jog pasireiškus netinkamam elgesiui, dažniausiai mokyklose taikomi būdai yra nepageidaujamo elgesio

sutrukdytas, nuslopinimas, bausmės. Autorė pabrėžia, jog šie būdai ne visuomet yra veiksmingi. Vyšniauskienė (2010) remdamasi ekspertų tyrimais nurodo, kad mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų organizuotą pagalbą sudaro elgesio modeliavimas, kai siekiant sumažinti netinkamą elgseną skatinimas pozityvus ugdytinio elgesys.

Apie mokinių pozityvaus elgesio palaikymą ir skatinimo būtinytę akcentuoja Scheuermann, Hall (2011), Geležinienė (2011). Scheuermann, Hall (2011) nurodo, jog mokant ir skatinant tinkamą elgesį, pereinama nuo nepageidaujamų reakcijų prie veiksmingos pozityvaus elgesio palaikymo sistemos. Geležinienės (2011) atlikto atvejo studija, orientuota į elgesio ir emocijų sutrikimų turinčio mokinio aktyvaus dalyvavimo skatinimą, plėtojant įgalinimo procesą, atskleidžia naujas patirtis. Nurodoma, jog lygiavertės partnerystės pagrindu pamažu pereinama nuo mokinio drausminimo, kontroliavimo ir ypatingos globos akcentavimo prie pozityvaus elgesio palaikymo, skatinimo bei stiprinimo. Guthals (cit. Ališauskas, Ališauskienė, Gerulaitis ir kt., 2011) taip pat pabrėžia nuostatą į pozityvaus palaikymo sistemą, kuri padeda išvengti probleminio elgesio pasireiškimo.

Kyla probleminiai klausimai: kokios elgesio valdymo sistemos yra taikomos paaugliams instituciniu, klasės ir individualiu lygmeniu? Kokiomis teorinėmis priemonėmis vadovaujasi pedagogai valdydami paauglių elgesį kasdieninėje savo veikloje?

Tyrimo objektas – paauglių elgesio valdymas ugdymo(si) procese.

Tyrimo tikslas – atskleisti ugdymo proceso dalyvių (pedagogų ir mokinių) nuomonę apie paauglių elgesio valdymo sistemų raišką ugdymo(si) procese.

Uždaviniai:

1. Remiantis teorine moksline literatūros analize, apibrėžti paauglystėje pasireiškiančius elgsenos ypatumus bei elgesio valdymo sistemų raišką.
2. Taikant anketinę apklausą ugdymo proceso dalyviams (pedagogams, paaugliams), išanalizuoti paauglių elgesio valdymą instituciniu lygmeniu.
3. Taikant anketinę apklausą ugdymo proceso dalyviams (pedagogams, paaugliams), atskleisti paauglių elgesio valdymą klasės lygmeniu.
4. Taikant anketinę apklausą ugdymo proceso dalyviams (pedagogams, paaugliams), išanalizuoti paauglių elgesio valdymą individualiu lygmeniu.
5. Taikant neparimetrinę statistiką, identifikuoti paauglių elgesio valdymo teorinių požiūrių raišką ugdymo(si) procese.

Tyrimo respondentai – tyrimui atlikti buvo sudaroma netikimybinė tikslinė atranka, kai tiriamieji suformuoti iš asmenų, turinčių kokių nors tipinių požymių. Tipinis požymis – mokytojai dalykininkai ugdantys paauglius, kuriems yra 12-19 metų ir šio amžiaus tarpsnio

paaugliai. Apklausoje dalyvavo 579 respondentai, iš jų 352 paaugliai ir 227 pedagogai. Elektroniniu būdu ir raštu apklausa vykdyta 2013 m. gegužės – rugsėjo mėnesiais.

Tyrimo metodologija ir metodai. Tyrimas grįstas kiekybine prieiga.

Moksliniame darbe taikyti šie tyrimo metodai:

Duomenų rinkimo metodai:

- pilotinis tyrimas;
- pusiau struktūruota anketinė apklausa (raštu ir elektroninė versija).

Duomenų analizės metodai:

- mokslinės literatūros analizė;
- statistinė duomenų analizė;
- turinio (content) analizė.

Pagrindinės sąvokos

Elgesio valdymas – strategijos, kurias gali panaudoti pedagogas reaguodamas į netinkamą mokinio elgesį (Griffith, Kowalski, 2010).

Elgesio valdymo sistema – metodų ir strategijų taikymo visuma, siekiant pakeisti veiksmus.¹

Paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus, kuris trunka nuo fizinio brendimo pradžios iki savarankiško gyvenimo (Miškinis, 2003; Myers, 2008; Petrulytė, 2012).

Poveikio priemonė – asmens veiksmai, kuriais siekiama nutraukti ar sustabdyti netinkamai pasireiškiantį mokinio elgesį bei atkurti saugią ir savitarpio pagarba grįstą ugdymosi aplinką (Rekomendacijos dėl poveikio priemonių taikymo netinkamai besielgiantiems mokiniams, 2012).

Magistro darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (113), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 8 lentelės ir 13 paveikslų. Prieduose pateikiamas klausimynas pedagogams ir paaugliams, statistiniai skaičiavimo duomenys. Darbo apimtis – 83 puslapiai.

¹ Florida Department of Juvenile Justice. (2010). *Effective Behavior Management*. <http://www.djj.state.fl.us/docs/news/behavior-mgmt-pg-v3-5.pdf?sfvrsn=0> (žiūrėta 2013-11-15).

I skyrius. PAAUGLIŲ ELGESIO VALDYMO YPATUMAI TEORINIŲ ASPEKTU

1.1. Paauglystės tarpsnio apibrėžtis, pasireiškiantis elgesys ir tipiška paauglio elgsenos raiška bei problematika

Gana dažnai paauglystės amžiaus tarpsnis vadinamas sunkiu, pereinamuoju, kritiniu, problemišku, konfliktišku audrų ir stresų bei permainų laikotarpiu (Petruolytė, 2003; Jusienė, 2007; Sturlienė, 2007; Žukauskienė, 2007). Paauglystė civilizuotose visuomenėse visuomet buvo ir yra apibūdinama kaip sunkus psichologiškai organizmo ir asmenybės brendimo laikotarpis, pasižymintis labai stipriais prieštariniais išgyvenimais, emocijų ir elgesio sunkumais. Paaugliai yra jautresni, greičiau ir smarkiau reaguoja į nusivylimus, apribojimus, gyvenimo pasikeitimus. Be to, į realią aplinką ir joje esančius žmones jie žiūri negatyviau, nes ši tikrovė dažniausiai neatitinka jų susikurto idealaus pasaulio vaizdo (Jusienė, 2007). Anot Sturlienės (2007), „sunkiu“ būtų galima pavadinti kiekvieną paauglį dėl išgyvenamos paauglystės krizės, tačiau svarbu, kokiam kontekste vyksta ši krizė ir kuo ji baigiasi.

Skirtingi autoriai štai kaip apibrėžia paauglystės tarpsnį. Paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus. Ji trunka nuo fizinio brendimo pradžios iki savarankiško gyvenimo (Miškinis, 2003; Myers, 2008; Petruolytė, 2012). Černius (2006) pažymi, kad tai amžiaus tarpsnis, kai ima reikštis jauno žmogaus agresija, t. y. veržimasis į priekį, puolimas į gyvenimą, kova su neteisybe, rungtyniavimas, galynėjimasis su priešais ir aktyvėjantis lytinis gyvenimas, postūmis kurti naujas gyvybes bei tęsti žmonių giminę. Jovaiša (2007) antrina, kad tai amžiaus tarpsnis, kuris pasižymi sudėtingais fiziniu ir psichinio vystymosi prieštaravimais. Pažymėtina, kad autoriai apibūdindami paauglystės sąvoką vis dar netiksliai nurodo, keliais gyvenimo metais prasideda ir baigiasi paauglystės laikotarpis. Aišku tik tai, kad paauglystė apibūdinama kaip pereinamasis, iš vaikystės į suaugusiojo amžių, laikotarpis.

Paauglystės amžiaus ribos yra gana sąlygiškos, dėl jų iki šiol diskutuojama mokslininkų bendruomenėje. Sunkiausia tiksliai nurodyti paauglystės pabaigą, nes šiuolaikiniame civilizuotame pasaulyje paauglio socialinė branda trunka ilgiau, tuo tarpu lytinis brendimas vyksta žymiai greičiau (Petruolytė, 2003, 2012). Anot mokslininkės, paauglystės pabaiga priklauso nuo visuomenės ekonominės situacijos, kultūros, vertybių ir tradicijų bei kitų socialinių veiksnių, todėl skirtingose šalyse ir kultūrose šis tarpsnis trunka įvairiai. Autorė pabrėžia, kad psichologiniu požiūriu paauglystė baigiasi tada, kai asmuo randa savo tapatumą, sukuria savo vertybių sistemą, geba užmegzti ir palaikyti draugystės ir meilės santykius bei numatyti perspektyvas ir sukurti materialinį gyvenimo pamatą.

Kaip jau buvo teigta, paauglystės amžiaus tarpsnio ribos mokslininkų nurodomos įvairiai. Šio periodo ribos yra gana santykinės. Petruolytė (2003) paauglystę skirsto pagal tarpsnio ypatumus ir dėsningumus į du etapus: ankstyvosios paauglystės pradžią ir ankstyvosios

paauglystės pabaigą. Anot autorės, ankstyvosios paauglystės pradžia trunka nuo 12 iki 14 metų, o ankstyvosios paauglystės pabaiga nuo 15 iki 18 metų. Navaitis (2007) paauglystę skirsto į ankstyvąją – nuo 12 iki 14 metų ir vėlyvąją – nuo 16 iki 18 metų. Žukauskienė (2012) paauglystę skirsto į tris fazes: ankstyvąją nuo 11-12 iki 14 metų, viduriniąją nuo 16 iki 18-19 metų ir vėlyvąją nuo 16 iki 18-19 metų. Autorė nurodo, kad kai kurie tyrėjai paauglystės ribas išplečia nuo 9 iki 21-22 metų, būtent todėl, kad 9-12 metų vaikai atrodo pernelyg subrendę ir juos sunkiau pavadinti vaikais, tuo tarpu 20-21 metų kai kurie jaunuoliai vadinami dar bręstančiais paaugliais, jie yra pasiekę biologinę brandą, tačiau dar neturi socialinio brandumo. Petrulytė (2012) antrina, kad paauglystės laikotarpis trunka vis ilgiau, to priežastis – visuomenės keliami reikalavimai paaugliui. Jis privalo įgyti išsilavinimą, pasirinkti profesiją bei susikurti materialų gyvenimo pamatą.

Petrulytė (2003) pateikia ankstyvosios paauglystės charakteristiką ir nurodo, kad šio tarpsnio pradžia paženklinta intensyvaus lytinio ir biologinio brendimo. Šiuo amžiaus tarpsniu žmogų „užgriūna“ ženklūs fizinio, pažintinio ir psichosocialinio vystymosi pokyčiai (Sturlienė, 2007). Anot Barkauskaitės (2001), nors nesvarbu, kokie paauglio gebėjimai ir galimybės, kiekvienas iš jų, tiek dalykiniuose, tiek asmeniniuose santykiuose siekia užimti aukštą statusą savo formaliame kolektyve. Autorė teigia, kad įgytas statusas suponuoja vaidmenį, besikeičiantį atitinkamu elgesiu, požiūriais bei nuostatomis. Paaugliams dar galioja vaiko statusas, tačiau iškyla naujų, aukštesnio lygio gyvenimo siekių, perimtų iš suaugusiųjų pasaulio. Tai pasireiškia stipriu nepriklausomumo nuo suaugusiųjų ir autonomijos poreikiu, padidėjusia bendraamžių grupės įtaka. Dėl šių pokyčių padaugėja konfliktų su tėvais, suaugusiaisiais, atsiranda socialinių problemų (Petrulytė, 2003).

Kaip teigia Petrulytė (2003), ankstyvosios paauglystės pabaiga beveik tiesiogine prasme yra atskiras pasaulis tarp vaikystės ir suaugusiųjų gyvenimo. Biologiniu požiūriu pasibaigia fizinė, lytinė branda, ir daugumos paauglių savijauta pagerėja. Emocijos tampa stabilesnės, labiau diferencijuotos, pagerėja savikontrolė ir savireguliacija. Ryškūs teigiami pokyčiai vyksta pažinimo, moralės srityje, atsiranda socialinės brandos požymių, didėja savarankiškumas ir atsakomybės jausmas, formuojasi profesinio pasirinkimo ir gyvenimo vizija, stiprėja tapatumo jausmas, didėja socialinis aktyvumas (Petrulytė, 2003). Petrulytė (2012) pažymi, kad šiuo laikotarpiu svarbesni paauglio uždaviniai tampa šie: įgyti nepriklausomybę, atrasti savo tapatumą, pritaipyti prie bendraamžių grupės.

Erikson (2004) paauglystėje išgyvenamą psichosocialinės raidos krizę vadino tapatumo paieškomis. Paauglystėje vyksta vadinamoji tapatumo ir vaidmenų sumaišties krizė, kai paauglys yra sutrikęs, nesuvokia savo tapatumo (Petrulytė, 2012). Vadinasi, formuojantis tapatumui paauglys išgyvena sudėtingą periodą. Navaitis (2007) nurodo, kad šiame amžiuje paauglys ieško

asmeninio tapatumo, nes paauglystėje atsiveria galimybės išeiti už aplinkinių primesto tapatumo ribų ir savomis pastangomis įgyti pasirinktą identiškumą. Pasak Lemme (2003), priartėjus 17–18 metų ribai, tapatumo formavimosi procesas įgyja naują reikšmę. Autoriaus teigimu, vėlyvojoje paauglystėje identiteto formavimosi procesas tampa itin svarbus, nes ir vidinės asmenybės reikmės, ir išorinės sąlygos (tėvai, mokytojai) reikalauja apsispręsti prisiimant ilgalaikius vaidmenis.

Įprasta paauglystę vertinti kaip maištą (Civinskas, Levickaitė, Tamutienė, 2006; Sturlienė, 2007; Žukauskienė, 2012). Žukauskienė (2012), remdamasi mokslininkų įžvalgomis, teigia, kad keičiasi požiūris į paauglystę, vertinant ją kaip audrų ir sumaišties laikotarpį, nes ne visi tyrėjai pritaria, kad šis amžiaus tarpsnis turi būti paženklintas „audromis“ ir „stresais“. Pasak Sturlienės (2007), šio amžiaus jauni žmonės siekia išsivaduoti iš suaugusiųjų globos ir kontrolės. Jų emancipacija ne visada pasireiškia kaip opozicija, nors suaugę dažnai suvokia būtent taip. Paaugliai siekia ne tiek save priešpriešinti suaugusiems, kiek nori būti lygūs su jais (Sturlienė, 2007). Vaičiulienė (2004) teigia, kad paauglys turi įveikti tėvų visagalybę ir visožinybės audrą, deidealizuoti juos, sukurti tokį tėvų vaizdą, kuris patenkintų naujus jo poreikius – patirti save kaip atskirtybę, tyrinėti savo individualumą.

Anot Santrock (2011); Boyd, Bee (2011) paauglių elgesys, susijęs su tėvų kontrolės nebuvimu, pasižymi savikontrolės stoka, socialine nekompetencija, nesugebėjimu savarankiškai tvarkyti savo gyvenimą, maža saviverte, nebrandumu ir susvetimėjimu šeimos atžvilgiu, todėl jaunuoliai iš tokių šeimų nekontroliuoja savo elgesio, pasižymi nepagarba kitiems, nesilaiko taisyklių ir mano, kad jiems viskas leidžiama, todėl paauglystėje gali pasireikšti elgesio sutrikimai.

Kaip pažymi Černius (2006), paauglių galvosena, įsitikinimus, elgesį labai veikia bendraamžiai. Navickas, Vaičiulienė (2010) teigia, kad paauglystėje atsiradusio elgesio sutrikimo prielaida yra bendraamžiai ir asocialiai besielgiantys vaikai. Boyd, Bee (2011) antrina, kad bendraamžių įtaka yra svarbiausias veiksnys, lemiantis paauglystėje atsiradusį elgesio sutrikimą, o tėvų auklėjimo stilius ir kiti tarpasmeniniai santykiai yra papildomi tokio elgesio veiksniai. Autoriai nurodo, kad paauglystėje gali atsirasti elgesio sutrikimai, kuriems būdingas mažesnis ir trumpiau trunkantis agresyvumas, kuriam daugiausia įtakos turi paauglio draugai. Svarbu paminėti Jusienės (2007) nurodytas priežastis, nes, pasak jos, dažniausi rizikos veiksniai agresyviam ar smurtiniams elgesiui pasireikšti, daugelio autorių duomenimis, yra šie: biologiniai, genetiniai veiksniai, šeimos psichologinė atmosfera, socialinė ekonominė padėtis bei socialinė aplinka ir kultūriniai veiksniai.

Anot Černiaus (2006); Jusienės (2007); Navaičio (2007); Sturlienės (2007) paauglystėje itin stipriai ima reikštis jauno žmogaus agresija. Jusienės (2007) teigimu agresyvus ar

konfliktinis elgesys šiuo amžiaus tarpsniu atrodo gana įprastas reiškinys. Autorė nurodo, kad paauglystėje agresyviai elgiamasi norint apsaugoti save, įsitvirtinti, siekti pripažinimo, įvertinimo ar patenkinti poreikius. Jusienė (2007) išskiria, kad svarbu atkreipti dėmesį į keletą dalykų. Pirmiausia, tikėtina, kad kuo nesaugiau jausis paauglys, tuo agresyviau jis elgsis. Nesaugumas gali rasti iš ankstesnės patirties, iš nesaugios, visiškai neprognozuojamos ar agresyvios aplinkos arba iš nesaugių, nepastovių, nenuspėjamų ar smurtinių santykių su vaiką globojusiais asmenimis. Antra, kadangi agresija siejama su nepatenkintais poreikiais, agresyvus elgesys būdingesnis paaugliams, kurie jaučiasi negaunantys to, ko jiems labiausiai reikia. Trečia, žmogui vystantis tam tikras kiekis agresijos reikalingas, kad galėtų atsiskirti nuo globojančių asmenų ir save apginti bei įtvirtinti, todėl kuo labiau paauglys kontroliuojamas aplinkinių, kuo labiau ribojamas jo savarankiškumas, kuo mažiau jis turi galimybių ir gebėjimų atsiskleisti ir įsitvirtinti (tai yra parodyti, koks jis išskirtinis, gebantis, vertas pagarbos ir įvertinimo) tinkamais būdais, tuo agresyviau jis linkęs elgtis (Jusienė, 2007).

Vyšniauskienė (2010) nurodo, kad elgesio sutrikimai gali pasireikšti paauglystėje, tačiau autorė pažymi, kad prieštaraujanti įprastines elgesio normas laužanti elgesį paauglystėje labiau reikėtų vertinti kaip amžiaus tarpsnio ypatumą, o ne kaip elgesio sutrikimą. Baleišienė, Barkauskienė (2007) teigia, kad, anot empirinių studijų, atliktų psichologijos, psichiatrijos, edukologijos, sociologijos, kriminologijos mokslininkų, rezultatai atskleidžia elgesio problemų, pastebimų paauglystėje, įvairovę: nuo tokių probleminio elgesio apraiškų kaip nepaklusnumas, taisyklių laužymas, bėgimas iš pamokų iki agresyvaus ir nusikalstamo paauglių elgesio, apimančio vagystes, asmens sužalojimą ir kitus nusikalstamus veiksmus. Jusienė (2007) teigia, kad įvairaus pobūdžio prasižengimai yra gana būdingi paaugliams, tačiau įsitraukimas į rizikingą ar nusikalstamą veiką, agresijos proveržiai ar polinkis elgtis asocialiai paauglystėje yra dažniau norma, nei išimtis. Anot autorės, daugeliu atvejų toks elgesys yra laikinas, epizodinis, nes pasibaigus paauglystei, pasibaigia ir prasižengimai. Petrulytė (2012) antrina, kad paauglių elgesio sunkumai dažnai yra laikini, pasibaigus paauglystei jie taip pat baigiasi. Autorė taip pat pažymi, kad nors paauglystėje pasireiškiančios įvairios probleminio elgesio formos yra labai tarpusavyje susijusios, tyrimų duomenys rodo, kad jų, kaip vieno reiškinio, traktuoti negalima. Taigi agresyvus elgesys nebūtinai turi pasireikšti paauglystėje ir tai nėra būdingas bruožas kiekvienam paaugliui, tačiau padažnėja tokio elgesio atsiradimo rizika.

Paauglystėje intensyviai vyksta socializacija, t. y. perimamos visuomenės socialinės normos, vertybių sistema, socialiniai vaidmenys. Šis procesas ne visada sklandus (Sturlienė, 2007). Payne, Gottfredson, Gottfredson (2003) nurodo, kad psichologinės studijos atskleidžia, kad elgesio problemų dinamikai paauglystėje didelę reikšmę turi socialinė aplinka. Viena iš jų – mokykla, klasė. Petrulytė (2003) teigia, kad vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių paauglio

gyvenimą ir tolesnę socialinę raidą, yra gera jo psichologinė savijauta mokykloje. Tačiau kai kurie klasės – neabejotinai svarbios paauglio socializacijos institucijos – ypatumai gali būti traktuojami kaip prielaidos, stabdančios jo socializaciją (bendravimo sunkumai, artimų santykių su mokytojais ir bendraamžiais nebuvimas, mokytojų nepasitenkinimas šiam darbui, emocinis mokinių diskomfortas) (Barkauskaitė, 2001).

Kaip jau buvo teigta, paauglystė pasižymi sudėtingais raidos tarpsnio ypatumais, lemiančiais siekį maištauti, savęs ieškojimą, nepaklusimą autoritetams, kas daro didelį poveikį vengimui lankyti mokyklą. Mokyklos lankymas tiesiogiai susijęs su paauglių saviverte. Susidūrus su sunkumais moksle, mažėja motyvacija ir savivertė, paauglys linkęs atsitraukti nuo to, kas jam sunkiai įveikiama (Civinskas, Levickaitė, Tamutienė, 2006).

Bukšnytės (2006) tyrimo rezultatai² parodė, kad vyresnių klasių mokinių prisitaikymo mokykloje sunkumai susiję su jų asmenybės ypatumais. Autorės tyrimo rezultatai atskleidė, kad blogiau besimokantiems mokiniams, lyginant su geriau besimokančiais bendraamžiais, būdingas nepaklusnumas bendrai priimtoms taisyklėms, didesnis įtarumas, nuostatų rigidiškumas, mąstymo ir elgesio savotiškumas, padidėjęs aktyvumas bei nenuoseklus elgesys.

Sturlienė (2007) teigia, jog dažnai apie sunkius paauglius niekas negali nieko gero pasakyti, nes, pasak Jusienės (2007), jų elgesys aplinkinių vertinamas kaip netinkamas, nepadedantis prisitaikyti, trikdantis. Mokytojai nepatenkinti jų mokymusi ir elgesiu, tėvai sako, kad jiems sunku mylėti tokius savo vaikus, o bendraamžiai dėl jų agresyvumo ir elgesio taip pat juos atstumia. Taigi problemiški paaugliai patiria nesėkmių pagrindinėse gyvenimo srityse. Anot autorės, jų menkavertiškumas didėja, netinkamas elgesys sunkėja. Įsijungia psichologiniai gynybos mechanizmai, nes būti „nieko vertam“ ilgą laiką – labai sunku. Šie paaugliai dėl visko kaltina kitus ir labai retai prisiima atsakomybę. Autorė pažymi, kad tokių paauglių socialinio prisitaikymo galimybės mažėja, jie tampa nejautrūs socialiai priimtinais patirčiais.

Jei suaugę elgiasi teisingai ir korektiškai, tada paaugliai sužino savo elgesio ribas, išmoksta būti atsakingi (Sturlienė, 2007). Remiantis raidos – sistemų teoriniu modeliu (angl. *developmentals – systems theoretical model*), sėkminga raida priklauso nuo žmogaus ir aplinkos tarpusavio sąveikos (Lerner, 2006). Ši sąveika gali vykti ir šeimoje, ir mokykloje, ir kaimynystėje, ir kt. Remiantis šiuo požiūriu galima teigti, kad keičiant tam tikrus aplinkos aspektus galima padėti jaunam žmogui sėkmingai atrasti save. Tai tampa ypač svarbu paauglystėje, kai paaugliai ieško savo identiteto, nes, pasak Barkauskaitės (2001), šiame amžiaus tarpsnyje išaugusios paauglio galimybės skatina savarankiško, savojo aš įtvirtinimo poreikį.

² Bukšnytė, L. (2006). Prisitaikymo mokykloje sunkumus patiriančio paauglio psichologinė charakteristika. *Socialinis darbas*, 5 (2), 37- 44.

Paauglių išgyvenimai mokykloje, jų savijauta priklauso tiesiogiai nuo pedagogų ir paauglių tarpusavio santykių, nuo pedagogo vadovavimo stiliaus. Mokytojas turi matyti kiekvieną paauglį. Nepaisant to, kad jie linkę kritiškai vertinti pedagogus ir su jais konfliktuoti, geras mokytojas gali tapti svarbiu paauglio pagalbininku, kai jam prireikia suaugusiojo paramos. Paaugliui labai svarbu, kad pedagogas jį vertintų kaip žmogų, asmenybę, kad elgtųsi su juo pagarbiai (Petrulytė, 2003).

Vadinasi, paauglys šiame amžiuje formuoja savo tapatumą, priima ir suvokia socialinius vaidmenis bei tam tikras vertybes, kurios formuoja elgesį. Ypač svarbią reikšmę paauglystėje įgyja socialinė aplinka: šeima ir mokykla, kurios turi įtakos paauglio elgesiui, nes būtent paauglystėje dėl biologinių, socialinių ir psichologinių pokyčių padidėja rizika asocialiam elgesiui bei elgesio sunkumams ar sutrikimams atsirasti. Būtina pažymėti ir tai, kad pasireiškiantis agresyvus ir socialiai nepriimtinas elgesys nebūtinai yra būdingas visiems paaugliams.

1.2. Elgesio valdymo samprata ir teorijos, kuriomis vadovaujamas elgesiui valdyti

Abromaitienė (2012) teigia, kad sprendžiant mokinių elgesio problemas, vis dažniau vartojama elgesio valdymo apibrėžtis. Tyrėja nurodo, kad pati bendriausia valdymo sąvoką yra socialinė kontrolė. Jovaiša (2007) pažymi, kad valdymas yra tikslingas ugdytinių veiklos reguliavimas. Anot autoriaus, pedagoginių procesų valdymas yra optimalių priemonių bei metodų naudojimas, kuriais galima pasiekti veiksmingų ugdymo rezultatų. Griffith, Kowalski (2010) pažymi, kad mokymo kontekste elgesio valdymas reiškia strategijas, kurias gali panaudoti pedagogas reaguodamas į netinkamą elgesį. Abromaitienė (2012) vartoja elgesio kontrolės sąvoką ir apibrėžia, kad tai yra procesas, kurio metu taikant įvairias pedagogines priemones reguliuojamas ir apribojamas netinkamas elgesys. Vadinasi, elgesio valdymo pagrindinis tikslas – slopinti ir reguliuoti netinkamą elgesį įvairiomis pedagoginėmis priemonėmis.

Elgesio valdymo teorinį pagrindą sudaro įvairios individo elgesį aiškinančios teorijos ir požiūriai.

Klinikinis–korekcinis požiūris. Šis požiūris vertinamas iš sutrikimo prizmės. Neįgalumas apibrėžiamas kaip asmens problema, kurią tiesiogiai sukelia liga, sutrikimas ar kitas sveikatos pokytis. Šis požiūris akcentuoja, kad reikia gydyti žmogų, skatinti jo prisitaikymą bei keisti elgesį. Asmuo vertinamas kaip turintis vienokių, ar kitokių problemų, kuriam reikalingas gydymas, korekcija tikintis išgijimo ar pagerėjimo (Ruškus, Mažeikis, 2007).

Sutrikimo diagnostika yra atsiejama nuo socialinio konteksto, o asmens bei jo elgesio modifikavimas tampa esminiais korekcijos tikslais (Išoraitė, 2007). Kaip teigia Stein (2007) neįgalieji išstumiami iš socialinių galimybių, jų socialinis dalyvavimas sumažėja.

Delfos nurodo (2004), kad esant sutrikimui, pagrindinė priemonė, taikoma intervencijai, yra medikamentinis gydymas psichotropiniais medikamentais. Brent, Bostwick (cit. Geležinienė, 2010) prieštarauja ir pažymi, kad medikamentų skyrimas yra netoleruotinas ir nereikalingas arba tik būtinas ypatingais atvejais tiems vaikams, kurie patiria elgesio ir emocijų sutrikimų. Vadinasi, remiantis šiuo požiūriu, paauglys suvokiamas kaip turintis problemų, kurias spręsti gali padėti medicina išgydant jį ar keičiant jo elgesį, naudojant vaistus, tačiau mažai dėmesio skiriama pačiam jaunuoliui siejant santykius su socialine aplinka.

Biheviorizmo teorijos požiūris. Amerikos mokyklos klasės elgesio valdymui ypač plačiai taiko bihevioristinės teorijos modelį (Abromaitienė, 2012). Biheviorizmas (*angl. behavior – elgsena*) – psichologijos kryptis, kurianti žmogaus elgesio prognozavimo ir valdymo metodus (Teresevičienė, Gedvilienė, 2003). Aiškinamajame andragogikos terminų žodyne, kurio autoriai yra Jatkauskienė, Tolutienė (2012), nurodoma, kad pagrindinis biheviorizmo objektas yra žmonių ir gyvūnų elgsena. Jusienė, Laurinavičius (2007) teigia, kad biheviorizmas nagrinėja matomą, išoriškai pasireiškiantį elgesį. Anot autorių, biheviorizmas ignoravo bet kokius vidinius psichikos procesus ir tyrinėjo tik tai, kas matoma ir galima išmatuoti. Daugiausia dėmesio buvo skiriama tam, kaip aplinka veikia žmogaus elgesį, o mažiau tam, kaip žmogus veikia aplinką.

Bihevioristinės krypties atstovai nagrinėjo, ką žmonės daro ir kokios aplinkybės priverčia juos vienaip ar kitaip pasielgti. Šios teorijos šalininkai siekdami paaiškinti individo elgesį, atskleidė tiesiogines tokio elgesio priežastis ir pasekmes. Būtent bihevioristai stengėsi rasti tam tikro elgesio tiesiogines priežastis bei pasekmes ir aiškinosi, kaip pakeisti aplinkos sąlygas, kad elgesys pasikeistų norima kryptimi (Žukauskienė, 2007). Pagrindiniai biheviorizmo dėsniai, kartais jie vadinami išmokimo teorija, atskleidžia tarpusavio ryšius tarp stimulo ir reakcijos, kurios nėra įgimtos, bet yra išmokstamos (Arlauskienė, 2009). Jatkauskienė, Tolutienė (2012) remiasi biheviorizmo teorija nurodo, kad, anot bihevioristų, išmokstama tik tada, kai yra gaunamas stimulus iš supančios aplinkos. Kaip teigia autorės, mokytojas gali valdyti mokymosi procesą, pasirinkdamas stimulus, kuriuos jis gali kontroliuoti. Vadinasi, mokytojas gali valdyti ir mokinių elgesį pasirinkdamas stimulą, t. y. išorinę paskatą.

Žukauskienė (2007) pastebi, kad biheviorizmo teoretikų teigimu, žmonių elgesį suformuoja klasikinis arba operantinis sąlygojimas, kuriame svarbiausia yra pastiprinimas. Klasikinis sąlygojimas yra mokymasis, kurį lemia sąsajos tarp stimulų, o operantinis – mokymasis kartoti tą patį elgesį arba jo atsisakyti, atsižvelgiant į patiriamas pasekmes (Boyd,

Bee, 2011). Skinner (cit. Navickas, Vaičiulienė, 2010) įrodinėjo, kad individo elgesį kontroliuoja pastiprinantys stimulai, todėl norint išmokti konkretaus elgesio – svarbu atrasti tinkamus pastiprinimus, jų pateikimo būdą ir kartojimų skaičių. Kaip teigia mokslininkas, pastiprinamas elgesys, skirtingai nuo pastoviai pastiprinamo, kur kas blogiau pasiduoda keitimui, todėl norint išugdyti pageidaujamą elgesį, geriausia naudoti pastovius pastiprinimus.

Žukauskienė (2007), remdamasi Skinner įžvalgomis, išskiria pirminius ir antrinius paskatinimus arba, kitaip sakant, pastiprinimus. Teigiamas paskatinimas yra kažkas malonaus, ko asmuo nori. Jeigu reakcija sukelia pirminį pozityvų paskatinimą, galimybė pasikartoti tokiam elgesiui padidėja. Biologiškai neutralūs stimulai, pateikiami kartu su pirminiais pozityviais paskatinimais, patys tampa pozityviais skatintojais, tai yra antriniais stimulais. Reakcija galima ir negatyvaus pastiprinimo būdu, tačiau tokiu atveju, negatyvus paskatinimas yra nemalonus stimulus ir nebūtinai tai yra bausmė, tai gali būti ir nemaloni situacija, kuri pakeičia elgesį (Žukauskienė, 2007). Vadinasi, bausmėmis stengiamasi ne paskatinti, o pašalinti tam tikrą elgesį nes, kaip pabrėžia Skinner (cit. Žukauskienė, 2007) elgesys turi būti kontroliuojamas pateikiant pozityvius stimulus. Anot autoriaus, jeigu mokyklose elgesys būtų kontroliuojamas pozityviais, o ne negatyviais paskatinimais, mokiniai lankytų pamokas, iš jų nebėgtų. Kaip nurodo Žukauskienė (2012), bihevioristai akcentuoja, kad paskatinimai gerai veikia daugelį mokinių, yra priimtinas daugeliui pedagogų ir tinka beveik visomis mokymosi situacijomis. Galima pažymėti, kad biheviorizmo teorija grindžiama pozityvaus pastiprinimo samprata, kai siekiant pakeisti elgesį naudojamos paskatos, o ne bausmės (Žukauskienė, 2007).

Pasak Wearmouth, Glynn, Berryman (cit. Geležinienė, 2010) šio modelio naudojimas paskatina pedagogų dėmesį nukreipti į probleminį elgesį demonstruojantį mokinį ir taikant įvairias technikas, stengiamasi jį pakeisti. Taip probleminio elgesio modeliavimas perkeliamas į mokinio keitimą, eliminuojant pedagogo ir mokinio sąveikos procesus bei galimus mokytojo elgesio pokyčius. Kultūriniai tinkamo elgesio sampratos skirtumai yra taip pat aktualūs šiame kontekste, nes tiek mokinys, tiek mokytojas gali atstovauti skirtingai kultūrinei savimonei, turi susiformavę savo poziciją apibūdinančią tinkamą elgseną, todėl pedagogui suteikta teisė valdyti ugdytinio elgesį, neatsižvelgiant į jo asmeninius poreikius ir nuostatas. Visa tai gali neduoti veiksmingų rezultatų, o atvirkščiai, netgi paskatinti pasipriešinimą (Geležinienė, 2010).

Socialinės kognityvinės (išmokimo) teorijos požiūris. Klasikinio ir operantinio sąlygojimo dėsniai paaiškina daugelio elgesio būdų susidarymą ir įsitvirtinimą, tačiau vėliau psichologai atkreipė dėmesį į tai, kad elgesį lemia ne tik bausmės bei paskatinimai, bet ir pažintiniai procesai. Taip biheviorizmas buvo modifikuotas ir buvo pradėta plėtoti socialinė kognityvinė teorija (Jusienė, Laurinavičius, 2007). Teorija skiriasi nuo radikalaus biheviorizmo, bet išlaiko bihevioristams būdingą griežtą mokslinę ir eksperimentinę metodologiją. Socialinė

kognityvinė teorija taiko asmenybės sampratą mokymosi, pažinimo ir socialinės elgsenos dėsnius (Arlauskienė, 2009). Kaip teigia Žukauskienė (2007), remiantis šia teorija galima suprasti, kaip žmogus įgyja sudėtingus idealus ir vertybes.

Pasak Arlauskienės (2009), socialinė – kognityvinė teorija svarbi šiais aspektais:

- į individą žiūri kaip į potencialių galimybių visumą, kuris patyrimo dėka gali iškristalizuoti daugybę skirtingų elgesio formų;
- norint numatyti žmogaus poelgius, pakanka žinoti elgesio išmokimo principus ir kontekstą, kuriame tas elgesys atsirado;
- atskleidžia išmokimo stebint dėsningumus ir pasekmes.

Bandura (1974, 1986, 1989) teigia, kad mokymasis pagal modelį yra procesas, kurio metu individas, stebėdamas kitų asmenų elgesį, ko nors išmoksta. Tai yra mokomasi modeliuojant ir mėgdžiodami kitų elgesį ir nebūtinai mokymosi procesui užtikrinti būtinas tiesioginis paskatinimas, nes kokio nors elgsėsio galima išmokyti tiesiog stebint. Autorius išskiria keturis būtinus šio proceso etapus: dėmesį dirgikliui, stebimo elgsėsio ir jo padarinių įsiminimą, gebėjimą pakartoti elgesį ir motyvaciją jį kartoti. Vadinasi, individas stebi tam tikro elgsėsio modelį ir užkoduoja prisiminimą, o vėliau šią informaciją naudoja savo elgsenoje. Galima daryti prielaidą, kad, remiantis šia teorija, paauglys taip pat modeliuoja savo elgesį, sekdamas kitų žmonių elgsėsio modeliu.

Žukauskienė (2002) pastebi, kad Banduros teigimu, paauglio socialinio elgsėsio modeliai yra jam reikšmingi žmonės: tėvai, bendraamžiai, žymūs žmonės ir pan. Šie elgsėsio modeliai gali atsitiktinai parodyti, kaip netinkamai elgiamasi ir kada reikia save kontroliuoti. Pasak Abromaitienės (2012), remiantis šia teorija, akcentuotina, kad mokytojas pats tarsi demonstruoja tokį elgesį, kokio tikisi iš mokinių.

Kaip jau buvo pažymėta, socialinė kognityvinė teorija glaudžiai siejasi su biheviorizmu, todėl dažnai ši teorija pavadinama kognityviniu biheviorizmu. Kognityvinis bihevioristinis modelis dar apibrėžiamas kaip „problemų sprendimo“, į „pokyčius orientuotas modelis“ (Geležinienė, 2010, p. 77). Pasak Wearmouth, Cannors cit. Geležinienė (2010), daugelis autorių tai sieja su metakognityvinių konceptų įsisąmoninimu, savęs suvokimo, mąstymo, jausmų ir emocijų reguliavimu savęs valdymo srityse.

Florian (cit. Ališauskas, Ališauskienė, Kairienė, Jones, 2011) siūlo taikyti elgsėsio ir emocijų sunkumų turintiems mokiniams kognityvines elgsėsio požiūrių strategijas, kai moksleiviai skatinami reguliuoti savo elgesį, mokantis savikontrolės ir pykčio valdymo bei savęs skatinimo įgūdžių.

Vadinasi, remiantis kognityviniu bihevioristiniu požiūriu orientuojamasi į elgsėsio reguliavimą, jo valdymą, remiantis mokinio poreikiais.

Ekologinės sisteminės teorijos požiūris. Bronfenbrenner (1977, 1979) parengė ir išstobulino ekologinį žmogaus raidos modelį ir pritaikė sisteminį požiūrį, akcentuodamas ryšį su aplinka: organizmas naudoja aplinką savo naudai, o pakitimai aplinkoje gali daryti įtaką funkcionavimui. Ekologinės sisteminės teorijos požiūris nurodo biopsichologinio žmogaus organizmo ir įvairių aplinkos sistemų santykių supratimo svarbą. Svarbiais laikomi ir pačių aplinkos sistemų tarpusavio santykiai. Šios teorijos požiūriu, individas yra aktyvus savo aplinkos kūrėjas. Subjektyvi jo patirtis taip pat svarbi kaip ir objektyvūs aplinkos aspektai (Vaičiulienė, 2004).

Nasvytienė (2005) remdamasi Bronfenbrenner ekologiniu žmogaus raidos modeliu, nurodo, kad vaiko aplinką galima palyginti su vienas kitame glūdinčių lizdų tinklu. Tinklo viduryje atsiduria pats vaikas, artimiausiai sąveikaujantis su mikrosistemos dalimis – šeima, draugais mokykloje. Antrąjį socialinio konteksto lygmenį sudaro mezosistema, tai sąveika tarp mikrosistemos dalių. Trečiasis modelio lygmuo – egzosistema, kuri pasiekia vaiką tarpšakai ir ją sudaro įvairūs, nuo vaiko nepriklausantys veiksniai, socialinė ekonominė tėvų padėtis, jų palankumas vienoms ir kitoms auklėjimo nuostatoms. Egzosistema ribojasi su makrosistema arba visuomenės vertybių, papročių, įstatymų rinkiniu. Autorės teigimu bręstančio vaiko asmenybės savybės neatsiejamos nuo savo vystymosi terpės – daugialypių aplinkos veiksnių sąryšio. Vadinasi, aplinkos sąveikaujančios tarpusavyje turi įtakos individo formavimuisi ir elgesiui.

Davis, Florian (cit. Ališauskas, Ališauskienė, Gerulaitis ir kt., 2011) teigia, kad remiantis ekologiniu sisteminiu modeliu orientuojamasi į aplinką, kurioje nepageidaujama elgsena atsiranda ir siekiama ją pakeisti toje supančioje erdvėje. Geležinienė (2009) disertacijoje, akcentuodama emocijų ir elgesio sunkumų turinčių mokinių ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje ypatumus, nurodo, kad ekologinis sisteminis ugdymo modelis paremtas prielaida, kad kylantys šių mokinių sunkumai yra susiję su ugdytinio funkcionavimu socialinėje aplinkoje. Emocijų ir elgesio sunkumai yra pasekmė disfunkcijos vienoje iš šių sistemų: šeimos, mokyklos arba mokyklos ir šeimos. Ugdymo modelis, kuris yra labai individualizuotas ir reikalaujantis didelių laiko ir darbo sąnaudų, orientuojasi ne tik į mokinio probleminio elgesio minimalizavimą, bet ir į sistemos, kurioje reiškiasi netinkamas elgesys, subjektų požiūrių, nuostatų, vertybių keitimą. Skatinamas tolerantiškumo didinimas, ne tik akademinis, bet ir socialinių žinių ir gebėjimų ugdymas, intervencija vykdoma visose sistemose, kuriose dalyvauja ugdytinis: mokykloje, šeimoje ir bendruomenėje (Geležinienė, 2009). Galima sakyti, kad orientuojamasi į artimos aplinkos asmenų požiūrių, vertybinių nuostatų kitimą, akcentuojant veiklas, kurios nukreiptos į netinkamo elgesio apraiškų mažinimą.

Vadinasi, mokinių elgesį galima valdyti, vadovaujantis šiais teoriniais požiūriais.

1.3. Paauglių elgesio valdymas

Pedagogikos tyrėjai Bitinas (2004); Kvieskienė (2005), nagrinėjantys jaunimo siekį tapti aktyviu visaverčiu visuomenės nariu, nurodo, kad vienas svarbiausių socializacijos veiksnių yra mokykla. Nuo to, kokias sąlygas ji sukuria savo ugdytiniams, priklauso ir viso socializacijos proceso sėkmė. Eisenbraun (2007) nurodo, kad aplinka turi įtakos mokinių veiksams, elgesiui ir motyvacijai. Abromaitienė (2012) pažymi, kad mokyklos, kurioms gerai vadovaujama, turi vieningą elgesio valdymo sistemą, kurią palaiko ir kuria visa mokyklos bendruomenė. Kaip teigia Kyburienė (2006), svarbiausia klasės valdyme sukurti teigiamą atmosferą, kurioje būtų jaučiamas saugumo, bendrumo, jautumo, pasitikėjimo pojūtis.

Schiefelbein, McGinn, (2008) išskiria svarbiausius mokytojo pamokos valdymo gebėjimus:

- mokiniams pateikiamo turinio valdymas;
- mokymo medžiagos panaudojimas;
- mokinių elgesio kontrolė;
- išorinių trukdžių valdymas.

Galima pažymėti ir daryti prielaidą, kad pedagogui būtini organizaciniai įgūdžiai ir gebėjimai valdyti klasę, kurti ir diegti mokinių elgesio valdymo sistemą.

Pasak Gottfredson (2001) mokyklose, kuriose yra retos probleminio elgesio apraiškos, būdinga tai, kad yra suformuotos aiškios elgesio taisyklės, jų griežtai laikomasi, suaugusieji neignoruoja netinkamo elgesio apraiškų, jie modeliuoja ir skatina pageidaujamą elgesį. Karmaza, Grigutyte, Karmazė (2007) įvardina pagrindinius saugios mokyklos požymius:

- bendruomenė, kurioje visi nariai jaučiasi saugūs, remiami, palaikomi ir priklausantys bendruomenei;
- mokiniai yra mokomi tinkamo elgesio įgūdžių;
- sistemingai skatinamas pozityvus elgesys;
- mokymosi struktūra yra pritaikyta vaiko gebėjimams.

Geležinienė (2009) disertacijoje nurodo mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, pozityvaus elgesio palaikymo kriterijus:

- pozityvaus elgesio skatinimas bei pastiprinimas;
- į sėkmę orientuotas ugdymas;
- taisyklių kūrimas, orientuotas į pozityvius pokyčius;
- mokinio, šeimos dalyvavimas ugdymo procese ir bendradarbiavimas;
- mokinio savistabos, savianalizės veiklų, savivaldos plėtojimas;

- pozityvaus elgesio palaikymo kūrimas ugdymo įstaigoje.

Barkauskaitės, Mikalauskiene (2011) atliktas tyrimas³ atskleidžia pedagogų ir mokinių nuomonę, kad labiausiai saugumą mokykloje padėtų užtikrinti vieninga ir aiški mokyklos strategija, kurioje būtų nustatytos aiškios, tikslios mokinių elgesio taisyklės ir normos, skatinimo bei nuobaudų sistema ir aktyvus visos mokyklos bendruomenės įsipareigojimas bei rūpestis jas įgyvendinti. Vadinasi, teigiamos atmosferos klasėje sukūrimas ir palaikymas yra būtinas siekiant valdyti mokinių elgesį (Cowley, 2006). Apžvelgus autorių išsakytus teiginius, galima daryti prielaidą, kad kuriant saugią, grįstą pozityvaus elgesio palaikymo, bendradarbiavimo ir pasitikėjimo atmosferą mokykloje yra svarbu formuoti ir priimti mokinių elgesio taisykles.

Pasak Abromaitienės (2012), mokyklos valdymas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, darančių įtaką mokinių probleminiam elgesiui. Autorė pažymi, kad probleminio elgesio tiesioginę įtaką daro specifinis drausmės valdymas mokykloje. Cooze (2009) teigia, kad klasės valdymas dažnai suvokiamas kaip elgesio kontrolė. Anot Vosylienės (2009), kontroliuojant elgesį derinamos taisyklės, skatinimai ir nuobaudos. Leliūgienė (2003), Abromaitienė (2012) nurodo, kad kompleksinė, nuosekli sistema padeda kontroliuoti nepageidaujamą elgesį. Žukauskienė (2001) pažymi, kad siekiant įtvirtinti tinkamą mokinių elgesį klasėje būtina apibrėžti siektinus tikslus ir nustatyti mokinių elgesio taisykles.

Taisyklės instituciniu lygmeniu. Szanton (2001) teigia, kad taisyklės yra apribojimai, kurie nurodo, kaip reikia elgtis. Anot Piaget (1965, p. 50), „taisyklių įsisąmoninimas negali būti atskirtas nuo vaiko moralės“. Taisyklės siejamos su moralės normomis, nes ir viena, ir kita nulemia elgesį. Autorius pateikia pavyzdį. 3-7 metų vaikai kartais laikosi taisyklių, o kartais ne. Net žaisdami drauge šio amžiaus vaikai žaidžia kiekvienas sau – kiekvienas turi savo nuomonę, kaip reikia žaisti. Visiškai nepaisoma priimtų taisyklių. 7-8 metų vaikai ima kelti klausimus apie kontrolę ir taisyklių suvienodinimą, nors supratimas, kas tai yra, dar būna gana miglotas. 11-12 metų vaikai jau nustato grupės taisykles. Kiekvienas grupės narys jas supranta ir jų laikosi, nes norint priklausyti grupei, būtina jų laikytis. Taip vaikai išmoksta laikytis kolektyvinių reikalavimų, ugdoma jų moralė. Berns (2009) pažymi, kad taisyklių supratimas yra moralinės raidos dalis, nes reikia mokėti formuoti taisykles, jų laikytis, bendradarbiauti, nustatyti ribas, pasiskirstyti vaidmenis.

Mokykloje elgesį apibrėžia tam tikri reikalavimai: vidaus elgesio taisyklės, mokinių elgesio taisyklės, klasės taisyklės ir kiti susitarimai. Kyburienė (2006) teigia, jog taisyklės mokykloje suprantamos kaip teiginiai, tiksliai nusakantys, ką mokiniai privalo daryti ir kas jiems yra draudžiama. Pasak Žukauskiene (2001), mokykloje pedagogas turėtų žinoti, ką jis darys,

³ Barkauskaitė, M., Mikalauskiene, J. (2011). Saugios aplinkos kūrimas bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*, 103, 30-37.

jeigu mokinys netinkamai pasielgs, todėl turi būti parengtos taisyklės, kad mokytojui būtų aišku, kaip jam elgtis, jei ugdytinis nepaklūsta jo reikalavimams.

Karmaza, Grigutytė, Karmazė (2007) nurodo, kad instituciniu lygiu mokinių elgesio taisyklėse turi būti nurodoma:

- pageidaujamas elgesys;
- apdovanojimai už pageidaujamą elgesį;
- nepageidaujamas elgesys;
- bendruomenės veiksmai nepageidaujamo elgesio metu;
- nuobaudos už nepageidaujamą elgesį.

Anot Vosylienės (2009) taisyklių kūrimas mokykloje padeda apsisaugoti nuo netinkamo elgesio dar prieš jam atsirandant, nes mokiniams aiškinama, kokio elgesio iš jų tikimasi. Pruskaus, Tuzienės (2012) nuomonės skiriasi, autoriai teigia, kad kuo vyresni mokiniai, tuo labiau kritiškai vertina mokyklos tvarką ir jos taisykles, kurios dažnai jų netenkina ir tai sukelia jų agresyvumo proveržius. Braslauskienė, Jonutytė (2005) pažymi, kad aiškios ir motyvuotos taisyklės agresyviai besielgiantiems vaikams padeda pajusti socialinės tvarkos pranašumą ir laikantis taisyklių sumažėja grėsmė bet kuriam ugdomo institucijoje esančiam asmeniui.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011) nurodomos mokinių pareigos, viena iš jų – laikytis mokyklos vidaus tvarką reglamentuojančių dokumentų reikalavimų. Braslauskienė, Jonutytė (2005) pažymi, kad labai svarbu, kad visa mokyklos bendruomenė laikytųsi ugdomo institucijos nuostatuose nurodytų vidaus tvarkos taisyklių. Pažymėtina, kad situacija mokykloje kontraversiška, nes, anot Pivorienės, Sturlienės (2005), dažnai mokiniai taisyklių nežino, neskaito, neįsisąmonina ir jų nesilaiko.

Kaip jau buvo minėta, mokykloje yra labai svarbu, kad visi asmenys laikytųsi nuostatuose nurodytų vidaus tvarkos taisyklių. Vadovui tampa svarbus uždavinys nuolat peržiūrėti įstaigos vidaus taisykles, atsisakyti neefektyvių, papildyti naujomis, aktualiomis taisyklėmis, aptarti jų vykdymo užtikrinimo būdus su visais bendruomenės nariais (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Pasak Žukauskienės (2001) mokyklos administracija turi nuolat bendradarbiauti su pedagogu, žinoti, koks mokinio elgesys laikytinas priimtu ir koks yra nepriimtinas ir kokių veiksmų turi imtis mokykla vienu ar kitu atveju. Anot Grey (2009), mokyklos taisyklėms turi pritarti visi bendruomenės atstovai – pedagogai, darbuotojai, mokiniai, tėvai bei administracija.

Mokykloje daugybės problemų neįmanoma spręsti be aktyvaus šeimos dalyvavimo ir bendradarbiavimo su pedagogais, todėl tėvai turi kuo geriau pažinti šiuolaikinės mokyklos gyvenimo aktualijas ir būti kompetentingi pedagogų partneriai. Svarbu, kad tėvai bendradarbiautų su visais mokyklos bendruomenės nariais kuriant mokiniams kuo tinkamesnę

ugdymosi aplinką, o iškilus sunkumų gebėtų kuo anksčiau juos pastebėti, reikiamu laiku pasirūpintų psichologine pedagogine pagalba (Pivorienė, Šabliauskienė, 2011).

Taigi tėvai taip pat turėtų būti supažindinti su mokinių elgesio taisyklėmis bei įtraukiami jas kuriant, nes, kaip nurodoma Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011), tiek tėvai, tiek mokiniai turi teisę dalyvauti mokyklos savivaldoje.

Karmaza, Grigutytė, Karmazė (2007) pažymi, kad kuriant mokinių elgesio taisykles rekomenduojama, kad dalyvautų ir patys mokiniai. Geležinienės (2011) atliktas veiklos tyrimas atskleidžia naujas patirtis ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų turintį mokinį, akcentuojama, kad reikalavimų, taisyklių išgryninimas dalyvaujant ir mokiniui bei analizuojant pageidaujamo elgesio sampratą ir emocinės raiškos ypatybes, tyrimo metu paskatino mokinio individualaus potencialo atskleidimą ir aktyvino jo dalyvavimą: mokinio pozicija kito nuo formalaus dalyvavimo iki aktyvaus, išbandant naujas veiklas, jas analizuojant, įvertinant bei išsakant asmeninius poreikius, atstovaujant savo interesams.

Taisyklės klasės lygmeniu. Grupės lygmeniu svarbu, kad kiekviena grupė turėtų savo apibrėžtas taisykles. Kiekvienoje mokykloje yra mokinių elgesio taisyklės, tačiau rekomenduojama sukurti konkrečios klasės mokinių elgesio taisykles, apibrėžiančias pageidautiną, draugišką ir nepageidautiną elgesį (Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Pivorienė, Sturlienė, 2005; Povilaitis, Jasiulionė, 2008), nes kaip teigia Cooze (2009) mokinių elgesys pamokoje priklauso nuo susikurtų taisyklių. Pivorienė, Sturlienė (2005) pažymi, kad vyraujančioje pasitikėjimo ir bendradarbiavimo atmosferoje tarp pedagogų ir mokinių, vienas iš būdingų požymių yra klasėje priimtos tvarkos taisyklės. Autoriai pažymi, kad drauge priimtos bendravimo normos reguliuoja tarpusavio santykius ir lemia tvarką klasėje, kartu priimtos taisyklės taip pat įpareigoja kiekvieną klasės mokinį jų laikytis, nes atsakomybė tada tenka kiekvienam ugdytiniui. Pasak Kyburienės (2006), klasei reikia taisyklių ir procedūrų svarbiai veiklai reguliuoti, nes, kaip teigia Berns (2009), taisyklių naudojimo tikslas yra sukurti optimalią mokymosi aplinką.

Svarbu, kad taisyklės būtų neprimestos suaugusiųjų, bet kad mokiniai turėtų galimybę patys jas kurti, taisyti bei siūlyti naujas (Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Braslauskienė, Jonutyte (2005) pažymi, kad visa grupė diskusijų metu turėtų numatyti pasekmes, jeigu taisyklės bus pažeistos. Kaip teigia autoriai, svarbu, kad taisyklės apimtų ir vaikų teisių apsaugą grupėje, ir įsipareigojimus, kurie primintų vaikams apie kito žmogaus teises.

Kaip jau buvo teigta, tėvai turėtų būti supažindinami ir įtraukiami, kuriant mokinių elgesio taisykles instituciniu lygmeniu, tačiau, pasak Žukauskienės (2001); Braslauskienės, Jonutytes, (2005), kai kurie pedagogai tėvus supažindina ir su pačios klasės sukurtomis mokinių elgesio taisyklėmis. Autoriai nurodo, kad mokytojas taip pat turėtų paprašyti, kad tėvai pareikštų

savo nuomonę, ar jie taisyklėms pritaria ir jas palaiko. Braslauskienė, Jonutytė (2005) teigia, jog kai taisyklės mokiniams yra išaiškintos, o tėvai sutinka, kad jos būtų taikomos, mokytojas turi siekti, kad vaikai elgtųsi tinkamai. Visų pirma pedagogas turi aiškiai ir asmeniškai pasakyti mokiniui konkrečius, individualius nurodymus. Jeigu vaikas to nedaro, pedagogas turi palaikyti artimą kontaktą ir dar kartą pakartoti reikalavimą. Pedagogas turi nesileisti į jokiais diskusijas, kai vaikas pažeidinėja aptartas taisykles. Jis tiesiog turi pareikalauti, kad mokinys padarytų tai, ko jo prašoma, ir tuojau pat (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Pasak Žukauskienės (2001), mokytojas turi taikyti „sugedusios plokštelės“ – metodą kartoti savo reikalavimą keletą kartų tais pačiais žodžiais. Žukauskienė (2001), Braslauskienė, Jonutytė (2005) taip pat pažymi, kad taisyklės turi būti privalomos visiems mokiniams.

Vadinasi, pedagogui svarbus uždavinys yra siekti, kad grupė turėtų aiškias normas ir skatintų mokinius tinkamai elgtis (Pivorienė, Sturlienė, 2005). Cowley (2008); Grey (2009) pažymi, jog siekiant, kad mokinių elgesio taisyklės būtų veiksmingos, jos turi būti trumpos, aiškios ir praktiškos. Kyburienė (2006); Vosylienė (2009) teigia, kad taisyklių neturėtų būti labai daug, jos turėtų būti stabilios, derinamos su kitais ugdytojais.

Pivorienė, Sturlienė (2005) išskiria mokinių elgesio taisyklių priėmimo etapus klasėje:

1. mokiniai surašo visas taisykles, peržvelgiamos dažniausiai kylančios problemos klasėje;
2. išrenkamos svarbiausios ir aktualiausios taisyklės;
3. taisyklių formuluotės konkrečios ir vienareikšmiškai suprantamos;
4. balsuojama už kiekvieną taisyklę atskirai;
5. taisyklės užrašomos ar nupiešiamos ant didelių popieriaus lapų ir iškabinamos matomoje klasės vietoje;
6. numatomos pasekmės, jeigu nebus laikomasi taisyklių;
7. svarbu taisyklių nepamiršti ir jų laikytis, todėl visos taisyklės dažnai turi būti perskaitomos iš naujo – neaktualių atsisakoma ir papildoma reikalingomis.

Taisyklės individualiu lygmeniu. Individualių lygmenų sąveikoje mokinys ir mokytojas; taisyklės, elgesio kontrolės sistemoje, formuojamos vaiko ir ugdytojo bendravimo pradžioje. Drauge kuriamos taisyklės, tai yra, apribojimai, reikalavimai, draudimai, lūkesčiai, kurie lemia jų laikymosi sąlygas, modeliuojant pageidaujamą elgesį (Vosylienė, 2009). Vadinasi, individualiu lygiu kuriami bendri susitarimai, asmeninės taisyklės tarp pedagogo ir mokinio.

Apibendrinant autorių ir tyrėjų išvalgas, galima pažymėti, kad mokykloje yra svarbios mokinių elgesio taisyklės, kurios turi įtakos paauglių elgesio valdymui. Būtent mokinių elgesio taisyklėse, kurios gali būti sukurtos instituciniu, klasės ir individualiu lygmeniu, akcentuojami ne tik reikalavimai, ar koks turėtų būti mokinio tinkamas ar nepageidaujamas elgesys, bet jose

nurodoma skatinimo ir drausminimo sistema paauglių elgesiui valdyti. Cooze (2009) įvardina, jog tai yra pozityvi skatinimų ir nuobaudų sistema.

Bausmių / drausminimo sistema. Pasak Galkienės (2005), netinkamam elgesiui kontroliuoti, kai kuriais atvejais, kai kitos poveikio priemonės nepadedą pasiekti laukiamo rezultato, mokiniui gali būti skiriama bausmė. Kuklianskis, Gimelstein, Justickis (2005) pažymi, kad psichologijoje bausmė apibrėžiama kaip išorinė reakcija į asmeninių, visuomenėje priimtų elgesio taisyklių pažeidimus, pasireiškiant nepatogumu prasikaltusiam, siekiant keisti jo elgesį. Černius (2006) vartoja baudimo sąvoką ir nurodo, jog tai yra planuotas, mokiniui skausmingas išgyvenimas, turintis pakeisti jo elgesį ateityje. Andrašiūnienė (2007) teigia, kad bausmė – tai pedagoginio ir socialinio poveikio, auklėjimo įvertinimo priemonė asmeniui, pažeidusiam bendrojo gyvenimo normas. Žukauskienė (2007) apibrėžia, kad bausmė yra negatyvus paskatinimas arba pozityvaus paskatinimo nutraukimas. Vadinasi, bausmė apibūdinama kaip pasekmė pažeidus taisykles, kuria siekiama pakeisti elgesį ar sustabdyti netinkamai besielgiantį paauglį.

Bausmių paskirtis yra formuoti vidines, netinkamą elgesį stabdančias, jėgas. Palaipsniui stiprėjant šioms jėgomis, bausmės tampa visuomeninio pripažinimo simboliu, paauglio elgesys vis mažiau priklauso nuo tiesioginio smerkimo, vis didesnę reikšmę įgyja vidinis pasitenkinimas savo veikla (Bitinas, 2004). Andrašiūnienė (2007) pažymi, jog bausmių tikslas – ugdyti sąžinę, socialinę savimonę ir dorą elgesį.

Pasak Augutienės (2010), bausmės galimos tik tada, kai vaikas tiksliai žino ir suvokia, kaip netinkamai pasielgė. Vosylienė (2009) pažymi, jog vaikas turi iš anksto žinoti tinkamo elgesio normas. Pivorienė, Sturlienė (2005) teigia, kad būtina formuoti požiūrį, kad mokinys pats renkasi, kaip elgtis. Jis pats atsako už elgesį, o ne baudžiantis mokytojas, klasės auklėtojas ar direktorius. Anot autorių, drausmę pažeidęs ar netinkamai pasielgęs mokinys turi patirti pasekmes ir žinoti, kas jo laukia vienaip ar kitaip pasielgus.

Galkienė (2005) išskiria aspektus, kuriais remiantis turi būti skiriama bausmė:

- mokinys žino už ką yra baudžiamas;
- bausmė turi loginį ryšį su nusikaltimo turiniu;
- atlikta bausmė panaikina kaltę.

Mokiniui skiriama bausmė turi būti adekvati padarytam nusikaltimui – tai lyg natūrali atlikto veiksmo pasekmė, kuri turėtų aiškų pedagoginio poveikio mechanizmą (Galkienė, 2005). Černius (2006) antrina, kad bausmė turi būti tokia, kad vaikas ją priimtų kaip natūralią savo veiksmo išvadą.

Galkienė (2005) pažymi, kad nebūtinai bausmė turi sukelti mokiniui nemalonius jausmus, svarbu, kad bausmė, suteiktų reikiamos patirties. Autorė nurodo, kad bausmė turėtų

nežeminti mokinio, o suteikti jam pasitikėjimą, kad nemaloni situacija turi baigsis. Pasak Cowley (2008), bausmės gali sukelti neigiamų jausmų, jei jos taikomos per griežtai ir nesuvokiant mokinių būdo, todėl, anot Ušeckienės, Ališauskienės (2004), baudžiant vaiką reikėtų atsižvelgti į jo individualybę ir, kad būtų smerkiamas ne jis pats, bet jo padarytas nusizengimas. Galkienės (2005) teigimu parenkant bausmę labai svarbu atsižvelgti į konkretaus mokinio savybes, jo charakterį, dominuojantį elgesį.

Hallahan, Kauffman (2003) nurodo, kad pedagogas taikydamas bet kokio pobūdžio bausmes turėtų:

- bausmes derinti su alternatyvaus elgesio teigiamu pastiprinimu;
- rūpestingai kontroliuoti baudžiamuosius veiksmus, taikyti juos nuosekliai ir iš karto;
- taikyti bausmes tik tada, kai teigiami poveikio būdai buvo neveiksmingi.

Mokytojas skirdamas bausmę turi būti tikras, kad ji bus įgyvendinama. Anot Vosylienės (2009), bausmės veiksmingos tada, kai skiriamos iškart po nepageidaujamo elgesio. Skirdamas bausmę pedagogas stebi, ar bausmė yra vykdoma ir aiškiai konstatuoja pabaigą, aptardamas susidariusią padėtį ir paskatindamas mokinį nekartoti klaidų (Galkienė, 2005). Anot Abromaitienės (2012), jeigu bausmė yra taikoma kaip socializacijos priemonė, tikėtina, kad ji numalšins agresyvių elgesį, kai vaikas susitapatina su asmeniu, vykdančiu bausmę ir kai ji yra vykdoma nuosekliai, bet jeigu bausmė naudojama nenuosekliai, tai tada vaiką dar labiau provokuoja elgtis agresyviau.

Mokykloje draudžiamos fizinės bausmės ir tos, kurios įžeidžiančia ugdytinio asmenybe. Ugdyto institucijoje dažniausiai naudojamos moralinio smerkimo būdai – pastaba, įspėjimas, papeikimas, greta jų taikomas tam tikras mokinių teisių susiaurinimas, pavedimas vykdyti papildomas pareigas. Bitinas (2004); Žukauskienė (2002); Miškinis (2003); Kučinskienė, Kučinskas (2005) išskiria bausmes, kurios gali būti taikomos mokiniams:

- netinkamos veiklos sustabdymas ir perorientavimas;
- netinkamo elgesio ignoravimas;
- privilegijų atėmimas, įgaliojimų panaikinimas;
- sugadintų objektų sutaisymas;
- nepritarimas, pastabos, papeikimai, įspėjimai;
- pašalinimas iš situacijos;
- šalinimas iš grupės, izoliavimas;
- mokinio bausmės skirimas pačiam sau (savikritika).

Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad taikyti bausmes mokiniams nerekomenduojama, nes jos yra neveiksmingos. Ne visada bausmės taikymu pasiekiami laukiami rezultatai (Kuklianskis, Gimelstein, Justickis, 2005). Nasvytienė (2005) nurodo, kad bausmė tik trumpam

sustabdo netinkamą elgesį, tačiau nesuformuoja jokio pozityvaus įsitikinimo, kad taip elgtis nedera. Lekavičienė, Vasiliaukaitė, Matulienė ir kt. (2007) pažymi, kad bausmės poveikis yra priešingas pastiprinimui ir jų taikymas sumažina elgesio, po kuriuo ji seka, dažnumą. Autoriai pažymi, kad bausmė neskatina mokinių noro mokytis. Anot Vosylienės (2009), elgesys yra tik nuslopinamas už kurį mokinys yra baudžiamas.

Pasak Martin, Pear (2011), bausmė, kaip elgesio keitimo priemonė, yra kritikuojama dėl šių priežasčių:

- pradžioje bausmė gali sustabdyti nepageidaujamą elgesį, bet ji pati nenurodo, ar elgesys tinkamas, ar pageidaujamas;
- bausmė gali nepageidaujamą elgesį padaryti retesnį, bet ne visiškai jį panaikinti arba ji gali pakeisti nepageidaujamo elgesio pasireišimo formą;
- baudžiantis suaugusysis gali tapti vaikui netiksliu pavyzdžiu;
- šalutinis emocinis bausmės poveikis (baimė, menka savivertė ir kt.) psichologiškai gali labiau žaloti negu elgesys, už kurį baudžiama.

Lekavičienė, Vasiliaukaitė, Matulienė ir kt. (2007), remdamiesi psichologinių tyrimų įrodymais, išskiria, kad bausmė dar turi šių trūkumų:

- bausmė gali sumažinti nepageidaujamo elgesio pasikartojimo dažnumą ir šis elgesys ne pamirštamas, o tik nuslopinamas, tačiau praėjus kuriam laikui po bausmės, nepageidaujamas elgesys dažnai ir vėl pasikartoja;
- baudžiamasis asmuo sulaukia dėmesio, taigi bausmė gali tapti paskatinimu ir skatinti netinkamo elgesio pasikartojimą, ypač jeigu vaikas neturi kitų galimybių sulaukti dėmesio;
- bausmė didina agresyvumą.

Taigi apžvelgus autorių požiūrius ir išsakytus teiginius, galima daryti prielaidą, kad bausmių taikymas paaugliams mokykloje yra neefektyvus ir nerekomenduotinas būdas, siekiant plėtoti ir kurti aplinką ugdymo įstaigoje, grįstą pozityvaus elgesio palaikymo principu.

Skatinimo sistema. Siekiant netinkamą mokinių elgesį keisti pozityviu svarbu skatinti pedagogų, ugdančių elgesio sutrikimų turinčius mokinius, gebėjimą konstruoti veiklą laipsniškai, pareinant nuo drausminimo, kontroliavimo ar ypatingos vaiko globos prie pozityvaus elgesio skatinimo, stiprinimo, palaikymo. Pozityvaus elgesio palaikymas, pastiprinimas turėtų būti ne tik mokykloje, bet ir namie bei bet kurioje kitoje aplinkoje (Vyšniauskienė, 2010).

Braslauskienė, Jonutytė (2005) teigia, jog mažinant vaikų agresyvumą reikia sukurti teigiamo skatinimo sistemą ir ją sistemingai įgyvendinti grupės lygmenyje. Autoriai nurodo, kad pedagogas turi numatyti savo grupėje skatinimo sistemą. Pasak autorių, ypač svarbu pagirti vaiką toje situacijoje, kurioje jis pasielgia tinkamai, nes kaip teigia Petty (2006), pozityvus skatinimas pagerina elgesį.

Pedagoginėje psichologinėje literatūroje skatinimas apibrėžiamas kaip auklėjimo metodas, kai stiprinama veiklos ir elgesio motyvacija, tenkinant dvasinius ir materialinius poreikius, norus, interesus, žadinant teigiamas emocijas, didinant socialinį prestižą (Jovaiša, 2007). Pasak Kemerienės, Mazūrienės, Petronio ir kt. (2009), paskatinimu laikomas bet koks įvykis, kuris padidina tikimybę, kad tam tikras elgesys kartosis. Anot Bitino (2004), skatinimu vadinamas teigiamas elgesio stimuliavimas, kuriuo siekiama sukelti malonius mokinių išgyvenimus. Autorius pažymi, kad šis metodas grindžiamas savimeilės jausmu, tai yra individo emociniu požiūriu į kitų žmonių nuomonę apie jį. Autorius nurodo, kad savimeilė priklauso nuo asmenybės: egoisto savimeilė virsta išpuikimu, individualizavimu, socialiai vertingų motyvų dėka savimeilė perauga į pasitikėjimą savimi ir skatina ateityje pozityviai elgtis. Todėl auklėjimo teorijoje pabrėžiamas skatinimo socialinis aspektas, tai yra skatinimu laikomas tinkamo elgesio visuomeninis įvertinimas, patvirtinimas, kad elgesys yra socialiai visavertis. Vadinasi, skatinimu mokytojas tarytum parodo mokiniams, kokio elgesio visuomenė iš jų tikisi (Bitinas, 2004).

Žukauskienė (2007) nurodo, kad naudojant paskatinimus svarbu parinkti tinkamus laiko intervalus. Autorė pateikia pavyzdį, kad už kiekvieną gerai perskaitytą raidę, pradėjus skaityti, gaunamas paskatinimas mokymosi pradžioje. Vėliau efektyvesnis yra atsitiktinis paskatinimas už didesnę pasiekimą, kai yra perskaitoma knyga. O dar vėliau pakanka tik pagirti vaiką už gerą skaitymą. Anot autorės, galiausiai pats skaitymas taps vaiko skatinančiu procesu ir po to jis skaitys be išorinių paskatų.

Paskatinimas gali būti nuolatinis ir nereguliarus. Nuolatinis paskatinimas reiškia, kad elgesys paskatinamas kiekvieną kartą, kai jis pasireiškia. Gyvenime nuolatinis paskatinimas pasireiškia retai. Formuojant norimą elgesį, nebūtina pastiprinti kiekvieną kartą – galima paskatinti pagal nereguliarų planą. Nereguliarus paskatinimas vyksta ne po kiekvieno reikiamo veiksmo (Lekavičienė, Vasiliaukaitė, Matulienė ir kt., 2007).

Skatinimo priemonės yra stiprūs mokymosi motyvatoriai, kurie žadina mokinių aktyvumą, smalsumą, norą dirbti bei mokytis (Barkauskaitė, Sinkevičienė, 2012). Felser (2006) nurodo, kad skatinimai stiprina motyvaciją, todėl kartais jie reikalingi vien tam, kad pažadintų motyvus. Cooze (2009) antrina, kad skatinimo sistema stiprina mokinių mokymo ir mokymosi motyvus bei nuostatas. Kaip teigia Minkutė – Henrickson (2000) pedagogui svarbu žinoti mokymosi motyvus, kad galėtų juo reguliuoti ir valdyti.

Mokytojas norėdamas pasiekti reikšmingų mokymosi tikslų turi motyvuoti mokinį, todėl jis sukuria skatinimų sistemą, kurią nukreipia į konkrečius mokinių poreikius. Kad šis procesas būtų efektyvus mokytojas turi pažinti mokinius ir žinoti jų poreikius. Kada mokinsys randa galimybę tenkinti savo vidinius ir išorinius poreikius, tada mokinsys įgyja motyvaciją ir jo veikla tampa pačiam įdomi ir prasminga (Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas ir kt., 2001). Kaip

teigia Cowley (2006), skatinimai veikia kaip puiki motyvaciją žadinanti priemonė nepaklusniems ir nepajėgiantiems susikaupti vaikams.

Povilaitis, Jasiulionė (2008) pažymi, kad yra svarbu pastebėti ir paskatinti tinkamą elgesį, nes, kaip nurodo Vosylienė (2009), svarbiausia skatinimo pozicija yra kreipiamas dėmesys į pageidautiną, o ne į netinkamą elgesį. Anot Povilaičio, Jasiulionės (2008), skatinimai sukuria teigiamą atmosferą ir padeda mokytojui palaikyti gerus santykius su mokiniu, siekiant, kad jis mokytųsi.

Pasak Kyburienės (2006), taikant skatinimo principus mokinių elgesiui paveikti, svarbu, kad mokytojas gebėtų:

- įvardyti pageidaujamą elgesį;
- nustatyti atitinkamus skatinimus;
- sumaniai panaudoti tuos skatinimus, stiprinančius pageidaujamą elgesį.

Paskatinimas veikia efektyviai ir formuoja tam tikrą elgesį tada, kai jis tinka konkrečiam žmogui (Lekavičienė, Vasiliaukaitė, Matulienė ir kt., 2007). Autoriai nurodo, jog rasti tinkamą paskatinimą kartais būna nelengva. Pasak Vosylienės (2009); Žukauskienės (2007), pedagogui svarbu rasti individualų, reikšmingą pastiprinimą, nes yra įprastų paskatinimų, kuriuos mėgsta daugelis ugdytinių ir individualių, taikytinų tik konkrečiam vaikui. Vosylienė (2009) nurodo, kad juos pastebėti nėra lengva, todėl svarbu, kad pedagogas nuolat stebėtų ir pažintų mokinį. Žukauskienės (2007) nuomone, yra svarbu pasirinkti paskatinimą, atitinkantį individo lūkesčius. Anot autorės, jeigu nebus į tai atsižvelgta ir bus tikimasi, kad į tam tikrą paskatinimą visi reaguos vienodai, elgesio pakeisti tinkama linkme nepavyks. Nors kai kurie dalykai patinka daugeliui, jie gali būti ne visuomet efektyvūs – tai priklauso nuo esamų atskiro individo poreikių, savybių. Todėl pasirenkant paskatinimo būdą svarbu į tai atsižvelgti ir prireikus jį lanksčiai keisti (Kemerienė, Mazūrienė, Petronis ir kt., 2009).

Anot Kemerienės, Mazūrienės, Petronio ir kt. (2009), skiriamos trys skatinimo rūšys:

- materialusis paskatinimas (pinigai, saldumynai ir pan.);
- socialinis paskatinimas (pagyrimas, teigimas įvertinimas);
- savęs paskatinimas – kai žmogus pats teigiamai vertina savo elgesį (kai pačiam patinka tai, kaip jis elgiasi).

Peterson (2002); Hallahan, Kauffman (2003); Kyburienė (2006); Cowley (2008); Grey (2009); (Vosylienė, 2009); Abromaitienė (2012), nurodo skatinimo priemones, taikomas mokiniams mokykloje:

- *Pagyrimai*. Pelnytas pagyrimas yra paskatinimas (Grey, 2009). Pasak Jacobs, Jabos (2001,) veiksmingiausias būdas daryti vaikams įtaką – juos girdi. Kyburienė (2006) pažymi, kad prieinamiausias mokytojui skatinimas yra pagyrimas. Anot Cowley (2008),

mokykloje, kurioje mokiniai yra pakankamai motyvuoti, pagyrimai gali būti geras pastangų įvertinimo būdas. Nors tai vienas iš dažniausiai taikomų būdų, tačiau jis turi ir savų trūkumų. Pasak autorės, vyresniųjų klasių mokinių skatinimas pagyrimais nebėra toks veiksmingas, nes mokiniams, kuriems siekiama sustiprinti motyvaciją, pagyrimas gali tiesiog nebedominti.

- *Taškų kaupimo sistema.* Anot Hallahan, Kauffman (2003), skatinimas taškais ar žetonais priklauso nuo tam tikro pageidaujamo elgesio. Taikant šią sistemą mokinys gauna tam tikrus taškus, kuriuos vėliau gali iškeisti į veiklos ar materialų pastiprinimą (Hallahan, Kauffman, 2003).
- *Pažymėjimai.* Geras mokinių elgesys ir geri mokymosi rezultatai įvertinami pagyrimo raštais, kurie dažnai įteikiami susirinkus visai klasei (Cowley, 2008).
- *Skambutis tėvams ar laiško išsiuntimas dėl mokinio gero elgesio pamokų metu.* Priemonė veiksminga kaip pastangų įvertinimo būdas. Jeigu mokinys nori įtikti savo tėvams, mokytojo skambutis artimiesiems gali turėti didžiulį poveikį elgesiui. Pirmiausia, mokiniui reikia pažadėti, kad jeigu jis tinkamai elgsis, tada bus pranešama ir jo tėvams (Cowley, 2008).
- *Kelionės.* Pastangų įvertinimas surengiant kelionę gali būti labai veiksminga motyvavimo priemonė. Ji naudinga dar ir tuo, kad palieka teigiamų ir malonių prisiminimų. Vienintelis šios priemonės trūkumas, kad tokiai kelionei suorganizuoti reikia nemažai pastangų (Cowley, 2008).
- *Apdovanojimai ir privilegijos.* Apdovanoti reikia mokinius tuo, ką jie labiausiai vertina ir kas jam labiausiai tinka, todėl parenkant apdovanojimą reikia mokinius pažinti ir turėti vaizduotę (Cowley, 2008). Peterson (2002) pažymi, kad apdovanojimai neturi būti vien tik materialiniai daiktai, bet tai gali būti ir rankos paspaudimas, viešas pasveikinimas, apkabinimas ar kokia nors privilegija.
- *„Ypatingas“ laikas.* Mokiniam suteikiama galimybė užsitarnauti tam tikras privilegijas, kurias jie patys pasirenka ir turėti laisvą laiką pasirinktai veiklai užsiimti (Cowley, 2008).
- *Loterijos.* Mokytojas dalija loterijos bilietus už gerą elgesį, o pamokos arba savaitės pabaigoje traukiami burtai ir laimėtojai įteikiamas prizas (Cowley, 2008).
- *Materialinės paskaitos.* Mokiniam gali būti įteikiami įvairūs saldumynai, daiktai ir t. t. Svarbu tampa išvengti šantažo ar papirkinėjimo (Vosyliienė, 2009).

Taigi apžvelgus autorių siūlomas skatinimo priemones, išryškėja, kad pedagogas gali naudoti kuo įvairiausias skatinimo priemones paaugliams, tačiau svarbu paminėti ir tai, kad jas reikėtų naudoti atsižvelgiant į kiekvieno paauglio asmenybės individualius bruožus. Juk

skatinimo priemonės paauglių elgesiui valdyti gali būti veiksmingos vienam jaunuoliui, tačiau mažai veiksmingos kitam, gali tikti vienai situacijai, bet netikti kitai.

Apibendrinant autorių atliktus tyrimus ir analizuojamus teiginius, atskleista, kad paauglystės amžiaus tarpsnis pasižymi ne tik fiziologiniais pasikeitimais, emocijomis, tarpasmenine branda, bet ir vienokiais ar kitokiais psichosocialiniais nesklaidumais ir pasireiškiančiais sunkumais. Kalbėdami apie paauglystę, dažnai šį laikotarpį psichologai ir kitų sričių mokslininkai bei tyrėjai apibūdina kriziniu. Tai yra susiję su paauglių noru išreikšti save ir tapti savarankiškais, atskleisti savo individualybę bei rasti tapatumą. Akcentuojama, kad šiame amžiaus tarpsnio laikotarpyje, gali sustiprėti rizika atsirasti agresijos, elgesio ir emocijų sunkumų ir kitų prieštaraujančio elgesio apraiškų, tačiau svarbu paminėti ir tai, kad tai nėra tipiškas bruožas, būdingas visiems paaugliams, todėl, kad kiekvieno jaunuolio raida yra skirtinga ir unikali. Kadangi paauglystė sutampa su mokymosi mokykloje laikotarpiu, svarbus tampa pedagogas ir jo įgyti organizaciniai įgūdžiai, kurie atsiskleidžia per gebėjimą organizuoti, valdyti klasę, kurti ir diegti taisykles bei jų laikytis, nes būtent mokytojo uždavinys yra rasti būdą valdyti jaunuolių elgesį. Siekiant valdyti paauglių elgseną mokykloje, pirmiausia kuriama elgesio valdymo sistema instituciniu, klasės ir individualiu lygiu. Akivaizdu, kad kuriant elgesio valdymo sistemą labai svarbu, kad visi ugdymo proceso dalyviai būtų įtraukiami kuriant mokinių elgesio taisyklės, nes būtent jose akcentuojamos mokinio pareigos, teisės, drausminimo ir skatinimo sistema. Pažymėtina, kad bausmių taikymas paaugliams mokykloje yra neefektyvus ir nerekomenduotinas būdas. Paauglių elgesio valdymo sistema turėtų būti grįsta pozityvaus elgesio palaikymu, skatinimu bei stiprinamu.

Būtina paminėti, kad elgesio valdymo teorinį pagrindą sudaro įvairios žmogaus elgesį aiškinančios teorijos. Šiame darbe buvo nagrinėjami teorijų požiūriai: klinikinis–korekcinis, bihevioristinis, socialinis kognityvinis, ekologinis sisteminis. Kaip jau buvo teigta, klinikinis – korekcinis požiūris akcentuoja, kad valdant netinkamą jaunuolių elgesį reikalingas medikamentinis gydymas. Šis požiūris orientuotas į sutrikimo priežastį. Asmuo suvokiamas kaip turintis vienokių, ar kitokių problemų, kuriam reikalingas gydymas, korekcija tikintis išgijimo ar pagerėjimo. Bihevioristinis požiūris išryškina, kad bet koks elgesys yra išmokstamas kaip priežasties ir pasekmės padarinys, kuris susijęs su įvairia elgsena, kurią galima valdyti. Socialinis kognityvinis arba, kitaip sakant, kognityvinis bihevioristinis, požiūris grindžiamas prieiga, kuri orientuota į elgesio reguliavimą, jo valdymą, remiantis mokinio poreikiais. Ekologinis sisteminis požiūris orientuojamas į aplinką, sujungiant visus elementus ir akcentuojant veiklas, kurios nukreiptos į netinkamo elgesio apraiškų mažinimą ir kitimą tose aplinkose.

2 skyrius. PAAUGLIŲ ELGESIO VALDYMO SISTEMŲ RAIŠKA UGDYMO(SI) PROCESE

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimui realizuoti pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas, nes, anot Tidikio (2003), jis padeda giliau ir tiksliau nagrinėti dinامينius ir statistinius dėsnīgumus, suteikia sociologinių žinių formą, kuri skatina juos praktiškai naudoti socialinių procesų valdyme ir prognozavime. Tyrimui atlikti buvo pasirinkta apklausa raštu ir elektroniniu būdu, nes, kaip teigia Tidikis (2003); Kardelis (2007), socialiniuose moksluose, tai ypač paplitęs kiekybinio tyrimo metodas. Metodo pasirinkimą lėmė tai, kad tyrimui atlikti reikėjo plačios informacijos nagrinėjama tema. Be to, šis tyrimo metodas labiausiai tiko, siekiant atskleisti magistro darbo išsikeltus tikslus, ir išsiaiškinti paauglių elgesio valdymo sistemų raiškos situaciją.

Tyrimo instrumentas – pusiau struktūruotas klausimynas, kurį sudarė magistro darbo autorė, remiantis išanalizuota moksline literatūra. Du artimai tarpusavyje susiję klausimynai skirti paaugliams ir pedagogams (žr. 1 priedą ir 2 priedą). Klausimynai savo turinio esme identiški, skiriasi tik kai kurių klausimų formuluotės ir teiginių sąvokos bei socialinių demografinių respondentų blokas. Siekta, kad klausimų struktūra būtų aiški ir suprantama respondentams, ir jie suvoktų jų esmę, dėl to kai kurių klausimų formuluotės ir teiginiai pedagogams, ir paaugliams skiriasi, tačiau turinio prasme išlieka tokie patys. Tai, kad skirtingiems respondentams buvo pateikiami identiški klausimai savo turiniu, leido atskleisti tyrimo dalyvių nuomones bei statistiškai tarpusavyje palyginti duomenis.

Klausimyną sudaro šios dalys:

1. Įžanginė dalis, kurioje paaiškinamas tyrimo tikslas, rezultatų panaudojimo galimybės, akcentuojamas tyrimo anonimiškumas, nurodoma, kas atlieka tyrimą bei paaiškinama klausimyno pildymo technika.
2. Pagrindinė dalis, kurioje pateikiami 10 uždaro tipo ir 2 atviro tipo klausimai. Uždaro tipo klausimai suteikė galimybę respondentams išsirinkti labiausiai atitinkantį jų nuomonei atsakymą. Atviro tipo klausimai leido respondentams savarankiškai formuluoti atsakymą bei suteikė galimybę pasidalyti savo patirtimi. Sumanymas į didelės apimties klausimyną įkomponuoti atviro tipo klausimų visuomet yra rizikingas, nes neretai respondentai į atvirus klausimus neatsakinėja, juos tiesiog praleidžia arba užpildo tik labai paviršutiniškai. Ši praktika pasiteisino, į atvirą klausimą ne visi respondentai atsakė ir pasidalino savo įžvalgomis, arba atsakė tik paviršutiniškai nepagrįsdami pavyzdžiais. Klausimų blokai skirti atskleisti:
 - pedagogų ir paauglių nuomonę apie mokinių elgesio taisykles, jų kūrimą ir taikymą.

- pedagogų ir paauglių nuomonę apie poveikio priemonių naudojimą (skatinimo ir / ar drausminimo), jų dažnumą netinkamai besielgiantiems mokiniams.
- pedagogų ir paauglių nuomonę apie elgesio valdymo raiškos ypatumus, kurie yra orientuoti į klinikinį – korekcinį, bihevioristinį, socialinį kognityvinį bei ekologinį sisteminį teorijų požiūrį.

3. Baigiamoji dalis, kurioje pateikiami klausimų blokai siekiant išryškinti socialinius demografinius duomenis.

Kaip teigia Pečiuliauskienė (2011), pagal atlikimo dažnumą tyrimai skirstomi į vienkartinus, tendencijų, ilgalaikius. Šis vykdytas tyrimas buvo vienkartinis. Pečiuliauskienė (2011) nurodo, kad vienkartinis tyrimas siekiama išsiaiškinti situaciją konkrečiu momentu, siekiama gauti tiriamosios situacijos vaizdą (nuotrauką).

Magistro darbo tyrimo rengimas vyko 6 etapais (žr.1 lentelę).

1 lentelė

Magistro darbo tyrimo vykdymo etapai

TYRIMO ETAPAI					
I ETAPAS	II ETAPAS	III ETAPAS	IV ETAPAS	V ETAPAS	VI ETAPAS
Mokslinės literatūros analizė.	Tyrimo metodikos parinkimas. Tyrimo instrumento rengimas.	Pilotinis tyrimas. N=11 pedagogų N=4 paaugliai Tyrimo instrumento koregavimas.	Kiekybinis tyrimas: elektroninė ir apklausa raštu. N=579 iš jų: N=352 paaugliai; N=227 pedagogai.	Duomenų rinkimas ir apdorojimas. Statistinė duomenų ir turinio (content) analizė.	Rezultatų apibendrinimas. Išvadų formulavimas.

Pirmojo etapo metu buvo studijuojama mokslinė užsienio ir lietuvių literatūra bei švietimo dokumentai. Antrojo etapo metu buvo pasirinktas tyrimo metodas ir parengtas tyrimo instrumentas.

Siekiant, kad kiekvienas respondentas suprastų klausimyno klausimus ir teiginius, trečiajame etape buvo atliktas pilotinis (žvalgomasis), tyrimas, nes Žydzūnaitės (2007) teigimu, kiekybiniame tyrime yra svarbūs klausimai. Pasak autorės, iškeltų klausimų tipas daro stiprią įtaką visos tyrimo studijos dizainui bei duomenų analizės metodams. Atliekant žvalgomąjį tyrimą taip pat buvo siekiama patikslinti tyrimo metodiką bei tyrimo tinkamumą.

Būsimiems respondentams atstovaujančių asmenų buvo prašoma atsakyti į klausimus ir užpildyti klausimyną, informuojant tyrėją apie kilusius neaiškumus, abejones ir sunkumus. Pilotiniame tyrime dalyvavo nuotolinių kursų „Saugesnis internetas pedagogams“ 11 dalyvių bei vienos rajono mokyklos 4 paaugliai iš skirtingų klasių. Su kiekvienu pilotinio tyrimo dalyviu buvo individualiai susisiepta ir paprašyta dalyvauti žvalgomajame tyrime, jiems sutikus buvo nusiųstas klausimynas į el. paštą. Atsižvelgiant į jų pastabas ir siūlymus buvo koreguojamas parengto tyrimo instrumento tekstas, klausimai ir teiginiai.

Ketvirtajame etape buvo atliktas kiekybinis tyrimas. Kiekybinė elektroninė ir apklausa raštu vykdėta 2013 m. gegužės – rugsėjo mėnesiais. Atliekant tyrimą buvo laikomasi pagrindinių etikos principų: anonimiškumo, konfidencialumo, savanoriškumo ir laisvo apsisprendimo. Vykdydama apklausą raštu dalyvavo ugdymo institucijos, kurių vadovai sutiko dalyvauti tyrime. Vykdydama tyrimą, iš anksto tartasi su kiekvienos ugdymo institucijos vadovu, kurio metu pristatytas tyrimas, jo tikslai, uždaviniai, atsakyta į iškilusius klausimus. Gavus vadovo raštišką sutikimą buvo vykdomas tyrimas. Vyko individualus anketavimas, tyrimo dalyviai klausimyną pildė individualiai, todėl respondentų neveikė nei aplinka, nei tyrėja. Pastebėta, kad pedagogų klausimynų grįžtamumas mažesnis nei paauglių. Paaugliams buvo išdalinti 350 klausimynų iš kurių grįžo 325. Pedagogams buvo išdalinti 300 klausimynų iš kurių grįžo 221. Pedagogų klausimyno grįžtamumo kvota – 73,7 proc., o paauglių – 92,9 proc.

Vykdytos elektroninės versijos apklausos metu klausimynas internete pedagogams ir paaugliams buvo talpinamas svetainėje www.apklausa.lt.⁴ Klausimyno nuoroda ir prašymas dalyvauti tyrime buvo siunčiamas į ugdymo institucijų el. paštus, o tos mokyklos, kurios yra prisiregistravusios socialiniame puslapyje www.facebook.com, kvietimus gavo tiesiogiai į jį. Elektroninėje apklausoje respondentai dalyvavo pasyviai. Joje dalyvavo 33 respondentai, iš jų 27 paaugliai ir 6 pedagogai. Taigi iš viso tiek elektroninėje, tiek apklausoje raštu dalyvavo 579 respondentai, iš jų 352 paaugliai (60,8 proc.) ir 227 pedagogai (39,2 proc.).

Penktajame tyrimo etape vyko duomenų rinkimas, apdorojimas ir analizavimas, o šeštajame etape – rezultatų apibendrinimas ir išvadų formulavimas.

Tyrimas atliktas taikant kiekybinius duomenų rinkimo ir apdorojimo metodus. Tyrimo duomenims apdoroti buvo naudojamas SPSS⁵ programinis paketas. Visų respondentų atsakymai buvo suvesti į tipinę SPSS duomenų matricą. Taikoma statistinė duomenų analizė (dažniai, procentai, vidurkiai, neparametrinis testas – Stjudento t kriterijus dviems nepriklausomoms imtims, kuris leidžia palyginti dviejų grupių vertinimo vidurkius, pasirinktas reikšmingumo lygmuo 0,05 skirtumai laikomi statistiškai reikšmingai $p \leq 0,05$). Respondentų atviro klausimo

⁴ Klausimyno pedagogams nuoroda <http://apklausa.lt/f/apklausa-pedagogas-fyqhrq8/answers/new.fullpage>, paaugliams – <http://apklausa.lt/f/apklausa-moksleiviui-tc4ar1b/answers/new.fullpage>.

⁵ Statistical Package for the Social Sciences, 21. 0 versija

atsakymai, pagrįsti pavyzdžiais, apdoroti turinio analizės (content) metodu, kurios tikslas, pasak Žydžiūnaitės (2007), suskaičiuoti informaciniame masyve tyrimui įdomius prasminius vienetus, išskiriant kategorijas ir subkategorijas. Tyrimo dalyvių atsakymai suskirstyti į kategorijas, kurių teiginius sieja semantinio panašumo elementai, išskiriamos subkategorijos, o po to buvo suskaičiuota jų vartojimo teiginių dažnis. Tyrimo rezultatų analizės grafiniam vaizdavimui naudojama MS Excel 2010 skaičiuoklė.

2.2. Tyrimo imtis

Anot Kardelio (2007), planuojant tyrimą yra svarbu nustatyti imties tūrį. Tyrimo dalyviai – paaugliai ir pedagogai. Tyrimo imtis buvo sudaryta taikant atranką, kuomet keliami kriterijai tyrimo dalyviams, kuriuos jie turi atitikti. Tiriamieji atrinkti pagal šiuos kriterijus:

- pirma grupė – tai mokytojai dalykininkai, ugdantys paauglius, kuriems yra 12-19 metų;
- antra grupė – paaugliai, kuriems yra 12-19 metų.

Kaip jau buvo teigta teorinėje dalyje, paauglystės amžiaus tarpsnio ribos tyrėjų nurodomos įvairiai. Šio periodo ribos yra gana santykinės, todėl apklausiant paauglius, remtasi Žukauskienės (2012) paauglystės amžiaus periodizacija. Mokslininkė paauglystę skirsto į tris fazes: ankstyvąją nuo 11-12 iki 14 metų, viduriniąją nuo 16 iki 18-19 metų ir vėlyvąją nuo 16 iki 18-19 metų. Remiantis autorės paauglystės skirstymu, tyrimo imtį sudarė paaugliai, kurių amžius nuo 12 metų iki 19 metų ir pedagogai, ugdantys šio amžiaus jaunuolius. Atsižvelgiant į išvardintus respondentų keliamus kriterijus buvo atrinkti tyrimo dalyviai pagal netikimybinę tikslią atranką, kai tiriamieji suformuoti iš asmenų, turinčių kokių nors tipinių požymių. Šiuo atveju tipinis požymis yra 12-19 metų paaugliai ir pedagogai, ugdantys šio amžiaus jaunuolius. Taip pat buvo taikomas ir „sniego gniūžtės“ tiriamųjų atrankos būdas, kai tyrime dalyvaujantys respondentai rekomenduoja kitus asmenis, ir tokiu būdu plečiasi bei didėja tiriamųjų grupė.

Kaip jau buvo teigta, tiriamųjų imtį sudaro 579 respondentai. Iš jų 352 (60,8 proc.) paaugliai ir 227 (39,2 proc.) pedagogai. Pedagogų imties charakteristiką atspindi socialiniai demografiniai duomenys, kurie pateikiami 3 priedo 1 lentelėje.

Pateikiami tyrimo imties (pedagogų) struktūros ypatumai: lytis, mokyklos tipas ir vieta, dėstomas dalykas, pedagoginio darbo stažas ir kvalifikacinė mokytojo kategorija.

Lytis. 3 priedo 1 lentelėje pateiktos imties charakteristika rodo, kad respondentų pasiskirstymas pagal lytį nėra tolygus. Imtyje dominuoja moterys (94,3 proc.). Matyti, kad pedagogo profesiją dažniau renkasi moterys nei vyrai. Akivaizdu, kad ugdymo įstaigose daugiausia dirba moterys. Tai patvirtina Švietimo ir mokslo ministerijos leidinio būklės

apžvalgos (2013)⁶ statistiniai duomenys, kuriuose nurodoma, kad mokytojų moterų dalis šalies įvairių tipų mokyklose per 2008-2012 m. nesikeitė ir sudarė vidutiniškai 87,9 proc.

Mokyklos tipas ir vieta. Pagal mokyklų tipą tiriamieji pasiskirstė į penkias dalis: gimnazija (38,8 proc.), pagrindinė mokykla (29,5 proc.), progimnazija (17,6 proc.), vidurinė mokykla (9,3 proc.), jaunimo mokyklos (4,8 proc.). Duomenys leidžia teigti, kad apklausoje dalyvavo įvairių tipų mokyklose dirbantys pedagogai, vadinasi, turintys ir skirtingą patirtį, ugdant paauglius. Daugiausia dalyvavo pedagogai, dirbantys gimnazijose (38,8 proc.). Žvelgiant į respondentų pasiskirstymą pagal mokyklos vietą, galima matyti, kad daugiausia apklausoje dalyvavo pedagogai, dirbantys miesto mokyklose (59,5 proc.).

Dėstomas dalykas, pedagoginio darbo stažas ir kvalifikacinė mokytojo kategorija. Visi respondentai, dalyvavę apklausoje, pagal pareigybes yra dalyko mokytojai. Kaip matyti, iš gautų rezultatų, apklausoje dalyvavo įvairių dalykų mokytojai (žr. 3 priedo 1 lentelę). Analizuojant tyrimo duomenis pagal kvalifikacinę mokytojo kategoriją, galima pastebėti, kad beveik pusė tyrime dalyvavusių pedagogų yra įgiję mokytojo metodininko kvalifikacinę kategoriją (49,3 proc.). Matyti, kad imtyje dominuoja 10-20 metų (28,6 proc.) ir 20-30 metų (26,4 proc.) pedagoginį darbo stažą turintys mokytojai. Atsižvelgiant į pedagogų kvalifikacinę kategoriją ir nemažą profesijos darbo stažą, galima teigti, kad tyrime dalyvavo ilgus metus dirbantys praktikai.

Atliekant tyrimą buvo apklausti paaugliai, kurie pasirinkti pagal tam tikrą amžiaus tarpą. Kadangi paauglystė sutampa su mokymosi mokykloje laikotarpiu, tai tyrime dalyvavo 6-12 klasių mokiniai. Jų socialiniai demografiniai duomenų rezultatai pateikiami 4 priedo 2 lentelėje.

Analizuojami šie tyrimo imties (paauglių) struktūros ypatumai: lytis ir amžius, mokyklos tipas ir vieta, klasė.

Lytis ir amžius. Išanalizavus gautus duomenis, nustatyta, kad imtyje dominuoja merginos (66,8 proc.). Tuo tarpu vaikinų, dalyvavusių apklausoje, yra mažiau (33,2 proc.). Tai leidžia teigti, kad vertinant respondentų pasiskirstymą pagal lytį, aiškiai matyti, kad didžioji dalis apklausoje dalyvavusių paauglių yra merginos. Vertinant duomenis, pagal paauglių amžių pastebima, kad dominuoja paaugliai, esantys 15 metų (22,7 proc.), 14 metų (21,3 proc.), 16 metų (17,6 proc.), 13 metų (13,4 proc.).

Mokyklos tipas ir vieta. Tyrime dalyvavo įvairių tipų mokyklų paaugliai. 4 priedo 2 lentelės duomenys rodo, kad tyrime daugiausia respondentų sudaro jaunuoliai, kurie mokosi

⁶Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2013). *Lietuva. Švietimas regionuose. Pedagogai.* http://www.smm.lt/uploads/documents/teisine_informacija/svietimo_bukles_apzvalgos/Svietimas%20regionuose%202013%20web.pdf (žiūrėta 2013-11-30).

gimnazijoje (43,2 proc.), o mažiausiai – jaunimo mokyklose besimokantys paaugliai (4,5 proc.). Tokį rezultatą greičiausiai lėmė ir tai, kad, remiantis 2012-2013 metų Statistikos departamento duomenų rodikliais⁷, pagal pasirinktus mokyklos kriterijaus tipus (pagrindinė, progimnazija, vidurinė, gimnazija, jaunimo) mažiausias skaičius (N= 1184, kai N= 373874) moksleivių yra jaunimo mokyklose. Analizuojant duomenis pagal mokyklos vietos pasiskirstymą matyti, kad didesnė dalis paauglių mokosi miesto mokyklose (65,1 proc.).

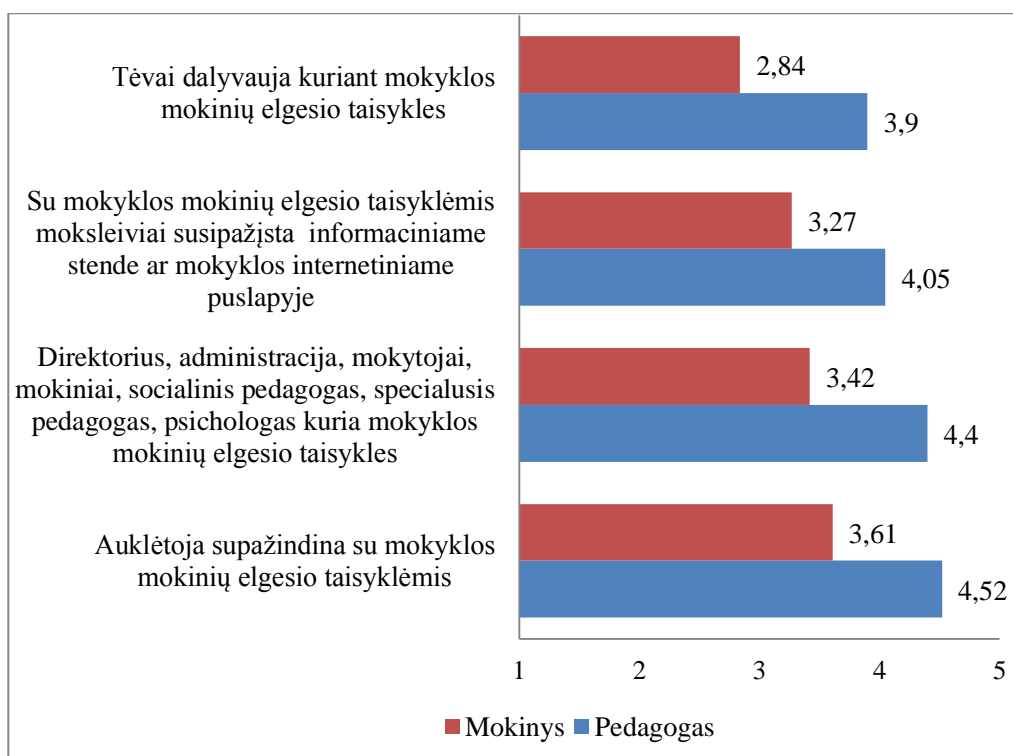
Klasė. Apžvelgiant paauglių pasiskirstymą pagal klasę, pastebima, kad tyrime dalyvavo 6-12 klasėse besimokantys paaugliai. Didžiausia dalis apklaustųjų – 9 klasės (24,7 proc.), 8 klasės (20,5 proc.) bei 10 klasės (15,6 proc.) mokiniai, o mažiausia dalis – 11 klasės (7,7 proc.) moksleiviai.

2.3. Paauglių elgesio valdymas instituciniu lygmeniu

Paauglių elgesio valdymas pirmiausia turi apimti institucinį lygmenį, kai į organizuotą veiklą yra įtraukiama institucijos bendruomenė. Kaip teigia Braslauskienė, Jonutytė (2005) instituciniu lygmeniu labai svarbu, kad ugdymo institucijos bendruomenės veikla būtų orientuota į saugios aplinkos sukūrimą. Autorė pažymi, kad visų bendruomenių grupių nariai turi pasiskirstyti tam tikromis funkcijomis ir atsakomybe.

Kiekvienas asmuo, gyvendamas visuomenėje ir vykdydamas pareigas, privalo laikytis tam tikrų normų, taisyklių, įstatymų, reikalavimų, kurie yra privalomi kiekvienam piliečiui. Žmogaus gyvenime egzistuoja įvairios taisyklės. Kaip teigia Targamadzė (2006), kiekviena organizacija turi taisykles, kurių privalo laikytis kiekvienas jos narys. Kiekvienoje ugdymo įstaigoje taip pat yra sukurtos mokinių elgesio taisyklės, reguliuojančios moksleivių elgesį bei nusakančios jų teises ir pareigas. Kaip jau buvo teigta teorinėje dalyje, mokinių elgesio taisyklės turi įtakos paauglių elgesiui valdyti, jos yra suprantamos kaip teiginiai, tiksliai nusakantys, ką moksleiviai privalo daryti ir kas jiems yra draudžiama. Siekiant, kad paaugliai laikytųsi atitinkamų mokinių elgesio taisyklių, pirmiausia jos turi būti ne tik žinomos, bet ir sukurtos, todėl respondentams buvo pateiktas klausimas, kuriame buvo prašoma įvertinti teiginius apie mokinių elgesio taisykles. Šiuo klausimu siekta išsiaiškinti, kaip kuriamos mokinių elgesio taisyklės instituciniu lygiu. 1 paveikslo pateikiami duomenys, atspindintys pedagogų ir paauglių nuomonę.

⁷ Lietuvos Statistikos departamentas .(2013). *Švietimas 2012*. osp.stat.gov.lt/services-portlet/publication-file/.../20_Svietimas_2012.pdf (žiūrėta 2013-11-01).

1 pav. Pedagogų ir mokinių vertinimo palyginimas apie mokyklos mokinių elgesio taisykles, M⁸

Remiantis 1 pav. gautais duomenimis, kurie rodo pedagogų ir mokinių vertinimą apie mokyklos mokinių elgesio taisykles, nustatyta, kad mokytojų ir paauglių nuomonė vertinant visus teiginius statistiškai reikšmingai skiriasi ($p \leq 0,05$) (žr. 5 priedo 3 lentelę). Kaip matyti iš 1 paveikslu duomenų, pedagogai su visais pateiktais teiginiais linkę labiau sutikti negu paaugliai. Paaugliai beveik visus pateiktus teiginius linkę vertinti neutraliai, t. y. jų vertinimo vidurkiai išreiškia nuomonę, kad jie linkę nei sutikti, nei nesutikti su pateiktais teiginiais (vertinimo vidurkis ~3).

Pedagogai visiškai pritaria, kad auklėtoja supažindina su mokyklos mokinių elgesio taisyklėmis (vertinimo vidurkis 4,52), o paaugliai linkę sutikti, tačiau ne visiškai pritari. (vertinimo vidurkis 3,61).

Tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogai pritaria, kad direktorius, administracija, mokytojai, mokiniai, socialinis pedagogas, specialusis pedagogas, psichologas kuria mokyklos mokinių elgesio taisykles (vertinimo vidurkis 4,4). Išryškėjo, kad mokiniai linkę nei sutikti, nei nesutikti su šiuo teiginiu (vertinimo vidurkis 3,42). Galima būtų interpretuoti, kad skirtinga nuomonė yra todėl, kad vienos ugdomo įstaigose, kuriant mokinių elgesio taisykles, dalyvauja mokyklos administracija, pedagogai ir mokiniai, o kitose priešingai – ne visi ugdomo proceso dalyviai yra įtraukiami kuriant mokinių elgesio taisykles. Galbūt pedagogų ir mokinių nuomonės šiuo aspektu išsiskyrė, nes ne visiems paaugliams yra tekę dalyvauti kuriant mokyklos mokinių

⁸ Kategorijų vertinimo indeksai buvo sudaryti apskaičiuojant nuomonių įvertinimo aritmetinį vidurkį (M). 1 reiškia „visiškai nesutinku“, 2 – „nesutinku“, 3 – „nei sutinku, nei nesutinku“, 4 – „sutinku“, 5 – „visiškai sutinku“.

elgesio taisyklės. Tikėtina, kad dažniausiai mokyklos mokinių elgesio taisyklės kuria pedagogai kartu su administracija, o auklėtoja tik aptaria ir supažindina su jomis moksleivius.

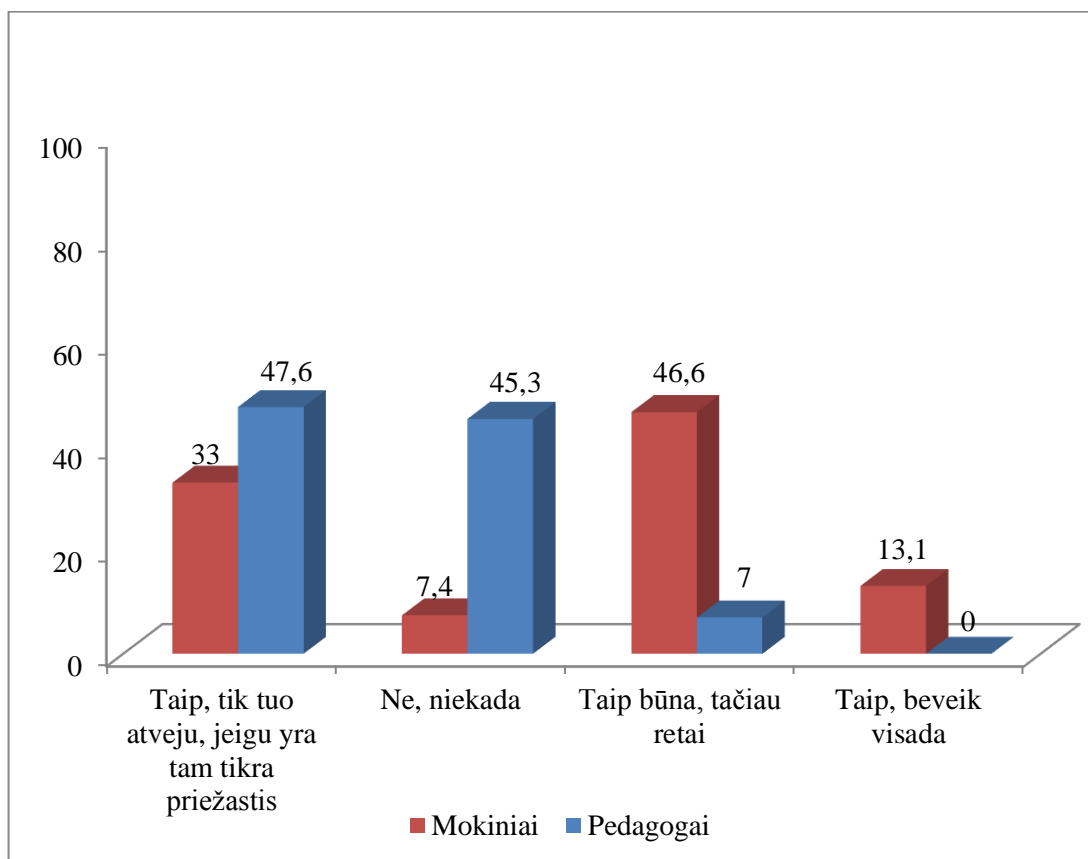
Mokiniai linkę nei sutikti, nei nesutikti, kad paaugliai su mokyklos mokinių elgesio taisyklėmis susipažįsta informaciniame stende ar mokyklos internetiniame puslapyje (vertinimo vidurkis 3,27). Pažymėtina, kad pedagogai šiam teiginiui pritaria (vertinimo vidurkis 4,05).

Kiekvienas mokyklos bendruomenės narys turėtų dalyvauti ir įsitraukti kuriant mokinių elgesio taisyklės. Kaip buvo teigta teorinėje dalyje, tiek tėvai, tiek mokiniai turi teisę dalyvauti mokyklos savivaldoje. Instituciniu lygmeniu mokinių elgesio taisyklių kūrimas turėtų būti bendra visos mokyklos bendruomenės veiklos visuma, nes, anot Abromaitienės (2012), į bendrą veiklą, siekiant tinkamo mokinio elgesio, turi būti įtraukta visa mokyklos bendruomenė, o ypač mokiniai ir tėvai. Kaip nurodo Barkauskaitė (2011), taisyklių mokiniai laikysis tada, jeigu patys dalyvaus jas kuriant. Pagal gautus rezultatus, žvelgiant į paauglių išreikštą nuomonę, matyti, kad tėvų dalyvavimas ir įsitraukimas į vaikų ugdymo bei mokyklos savivaldos procesą, tikėtina, vis dar išlieka probleminis reiškinys, kadangi tik iš dalies atskleidžiama esama situacija, nes jaunuoliai linkę nei pritarti, nei prieštarauti, kad tėvai dalyvauja kuriant mokyklos mokinių elgesio taisyklės (vertinimo vidurkis 2,84 proc.). Pedagogai, kaip buvo minėta, šiam teiginiui pritaria (vertinimo vidurkis 3,9 proc.). Matyti, kad vertinimo vidurkiai šio teiginio yra mažiausi negu kitų pateiktų teiginių. Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad į mokinių elgesio taisyklių kūrimo procesą svarbu įtraukti tėvus, tačiau ne visose švietimo organizacijose tai vyksta, nes remiantis paauglių nuomone, jie nei sutinka, nei nesutinka, kad tėvai dalyvautų mokinių elgesio taisyklių kūrimo procese. Galbūt pedagogų ir mokinių nuomonės šiuo aspektu išsiskyrė, nes ne visų paauglių tėvai dalyvavo ar buvo įtraukti kuriant mokinių elgesio taisyklės arba jie neatstovavo mokyklos tarybai. Galima būtų manyti, kad yra neišnaudojamos bendradarbiavimo su mokinių tėvais galimybės, todėl turėtų būti siekiama panaudoti turimus bendruomenės resursus mokyklos, šeimos ir mokinių stiprinimui. Pabrėžiama, kad tose ugdymo įstaigose, kuriose tėvai menkai įsitraukia į savivaldos procesą, išryškėja poreikis skatinti visus tėvus, ir pačius moksleivius dalyvauti mokinių elgesio taisyklių kūrime, siekiant jiems patiems leisti priimti jų gyvenimui įtakos turinčius sprendimus.

Kiekvienas besimokantysis mokykloje turi laikytis mokinių elgesio taisyklių: kultūringai elgtis, nevėluoti į pamokas, gerbti mokyklos bendruomenės narius, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų, tačiau ar tik moksleiviai turi taikytis bendrų reikalavimų, o ar pedagogai laikosi tų pačių taisyklių? Kaip teigia Barkauskaitė (2011), jeigu pedagogas laikosi taisyklių yra matoma iš jo elgesio. Abromaitienė (2012) pažymi, kad JAV bei kitų šalių praktika rodo, kad kai principingai visa mokyklos bendruomenė, suvienijus pastangas, laikosi taisyklių, tada galima tikėtis pozityvių rezultatų. Taigi tyrimo dalyviams buvo pateiktas klausimas, siekiant atskleisti

realią situaciją ir išsiaiškinti, ar egzistuoja ir galioja tiek pedagogams, tiek mokiniams vienodos taisyklės ir tvarka mokykloje dėl mobiliųjų telefonų naudojimo pamokų metu ir vėlavimo į pamokas.

Paauglių ir pedagogų buvo klausama, ar mokytojai vėluoja į pamokas. Respondentų atsakymus iliustruoja 2 paveikslas.

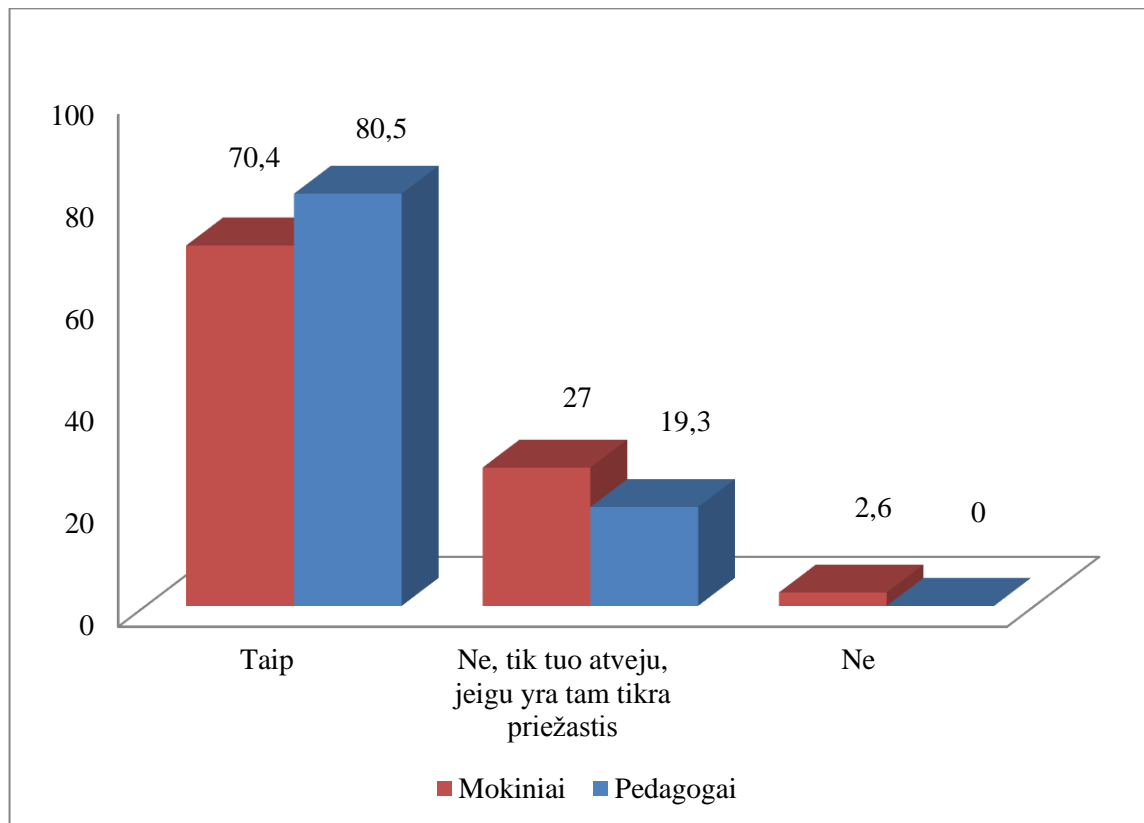

2 pav. Pedagogų ir mokinių nuomonė apie pedagogų vėlavimą į pamokas ir jų palyginimas,%

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad pedagogų ir paauglių nuomonės šiuo klausimu išsiskiria: beveik pusė pedagogų nurodė, kad jie niekada nevėluoja į pamokas (45,3 proc.), tuo tarpu taip mano tik 7,4 proc. moksleivių. Taip pat nustatyta, kad 13,1 proc. paauglių teigia, jog pedagogai visada vėluoja į pamokas, tačiau taip manančių pedagogų nėra nei vieno. Konstatuota, kad pedagogai kategoriškai neigia, kad vėluoja į pamokas beveik visada. Tai rodo, kad pedagogai nori parodyti save iš geresnės pusės negu kad galbūt yra iš tikrųjų. Daugumos pedagogų nuomone, jeigu jie ir vėluoja į pamokas, tačiau tik tada, jeigu tam yra tikra priežastis (47,6 proc.), taip manančių paauglių yra trečdalis (33 proc.). Ženkliai didesnis skaičius paauglių teigia, kad pedagogai tikrai vėluoja į pamokas, nors tai būna gana retai (46,6 proc.), taip apie save manančių pedagogų buvo 7 proc. Tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogų savęs matymas iš šono skiriasi nuo mokinių perspektyvos. Remiantis paauglių ir pedagogų nuomone išryškėjo, kad

vis dėlto yra pedagogų, kurie vėluoja į pamokas arba retai, arba esant svariai priežastiai, tačiau būtina paminėti, jog tai daro ne kiekvienas iš jų.

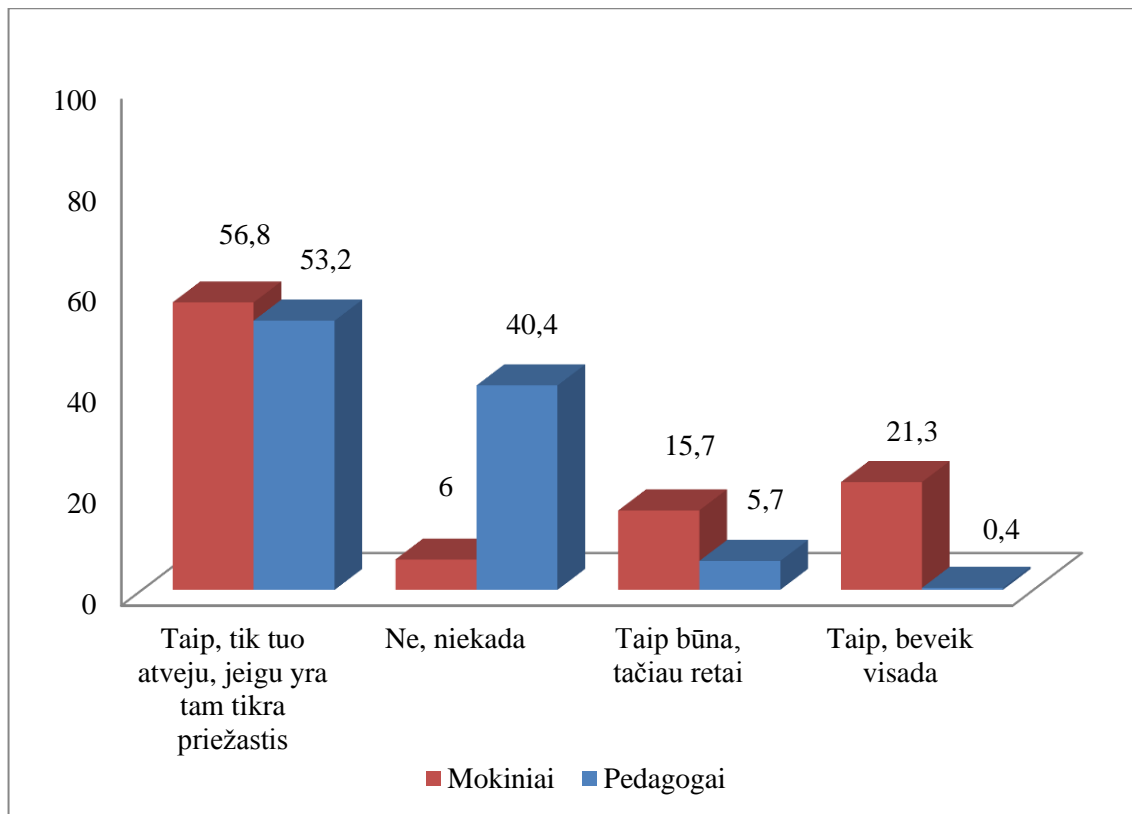
Toliau buvo klausiami respondentų, ar mokiniams draudžiama vėluoti į pamokas. Tyrimo rezultatai pateikiami 3 paveiksle.

3 pav. Pedagogų ir mokinių nuomonė apie paauglių draudimą vėluoti į pamokas ir jų palyginimas, %

3 paveikslo duomenys rodo, kad ir pedagogai (80,5 proc.), ir mokiniai (70,4 proc.) teigia, kad paaugliams yra draudžiama vėluoti į pamokas. Galima akivaizdžiai matyti, kad išryškėjusios tiek pedagogų, tiek paauglių nuomonės beveik sutampa. Remiantis ankstesniais tyrimo rezultatais apie pedagogų vėlavimą, išaiškėjo, kad nors kai kurie mokytojai ir vėluoja į pamokas, paaugliams dažniau yra draudžiama tai daryti.

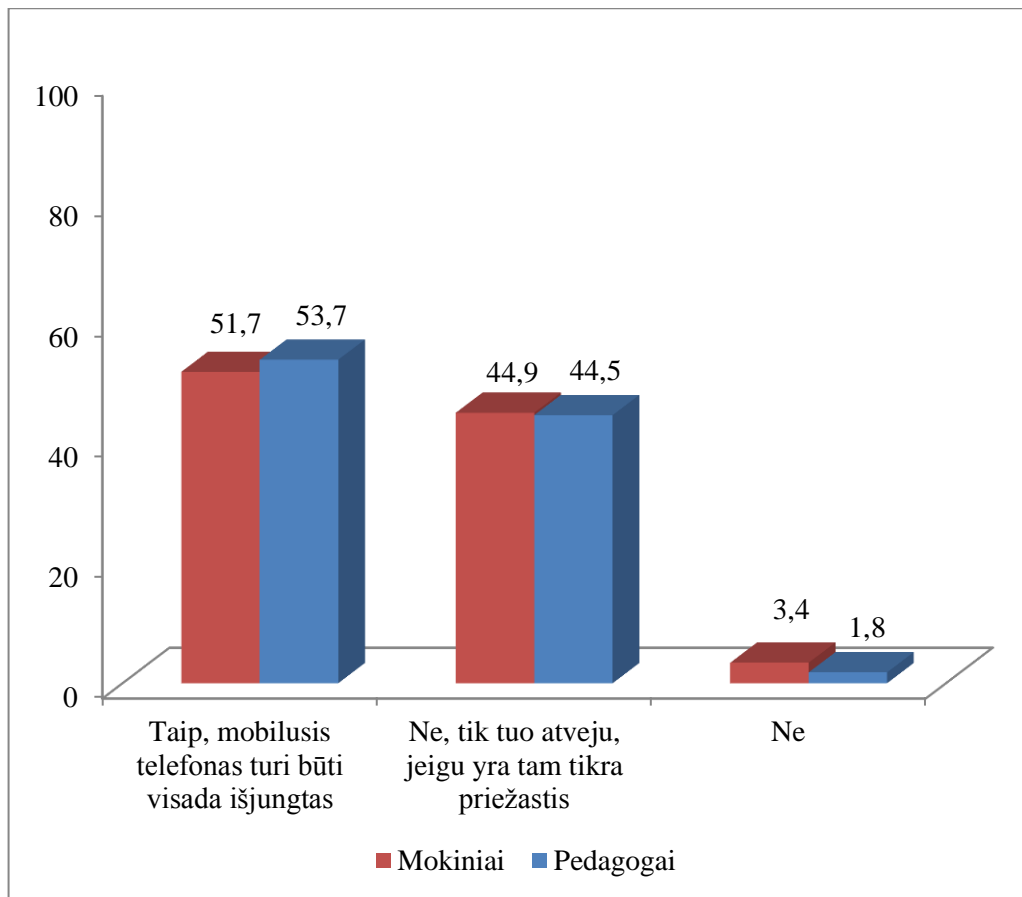
Respondentų buvo klausiami, ar pamokų metu mokytojai naudoja mobiliuosius telefonus. Tyrimo rezultatai pateikiami 4 paveiksle.

4 pav. Pedagogų ir mokinių nuomonė apie mokytojų naudojimąsi mobiliaisiais telefonais pamokų metu ir jų palyginimas, %

4 paveikslo gauti rezultatai rodo analogišką situaciją kaip ir pedagogų vėlavimo į pamokas atveju – pedagogai pateikia save iš geresnės pozicijos negu kad tai vertina paaugliai: ženkliai daugiau mokinių (21,3 proc.) teigia, kad pedagogai visuomet naudojami mobiliaisiais telefonais pamokų metu, tuo tarpu taip teigiančių pedagogų yra tik 0,4 proc. Daugiau paauglių (15,7 proc.) negu pedagogų teigia, kad mokytojai visgi naudojami mobiliaisiais telefonais pamokų metu, nors tai būna retai, o taip teigiančių pedagogų yra 5,7 proc. Akivaizdu, kad ženkliai daugiau pedagogų pažymi, kad jie niekada nesinaudoja mobiliaisiais telefonais pamokų metu (40,4 proc.), taip nurodė tik 6 proc. jaunuolių. Paauglių ir pedagogų nuomonė praktiškai sutapo vienu atveju, kad mokytojai naudojami mobiliaisiais telefonais tik tuo atveju, jeigu yra tam tikra priežastis, nors taip teigiančių pedagogų (56,8 proc.) buvo šiek tiek daugiau negu moksleivių (53,2 proc.). Vadinasi, pedagogai dažniausiai naudojami mobiliaisiais telefonais pamokų metu, esant tam tikrai priežasčiai, nors yra teigiančių, kad niekada jų nenaudoja.

Buvo aktualu sužinoti, ar paaugliams yra draudžiama naudoti mobiliuosius telefonus pamokų metu. Respondentų vertinimą šiuo požiūriu atspindi 5 paveikslas.

5 pav. Pedagogų ir mokinių nuomonė apie draudimą paaugliams naudotis mobiliaisiais telefonais pamokų metu ir jų palyginimas, %

5 paveikslas rodo, kad pedagogų ir mokinių nuomonė šiuo klausimu beveik sutapo: šiek tiek daugiau negu pusė moksleivių (51,7 proc.) ir pedagogų (53,7 proc.) teigė, kad mobilusis telefonas visada turi būti išjungtas pamokų metu. Taip pat panašus skaičius pedagogų (44,5 proc.) ir paauglių (44,9 proc.) sutiko su tuo, kad mobilusis telefonas pamokų metu gali būti neišjungtas, jeigu yra tam tikra priežastis. Matyti, kad tyrimo dalyvių nuomonė šiuo klausimu yra beveik vienoda. Išryškėja tendencija, kad paaugliams pamokų metu draudžiama naudotis mobiliaisiais telefonais arba leidžiama tik tuo atveju, jeigu yra tam tikra priežastis. Galima būtų traktuoti, kad kiekvienoje mokykloje yra skirtingos taisyklės dėl mobiliųjų telefonų naudojimo. Vienose klasėse pamokų metu paaugliams griežtai draudžiama naudotis mobiliaisiais telefonais, o kitose leidžiama tik tuo atveju, jeigu yra tam tikra priežastis. Remiantis ankstesniais tyrimo rezultatais, kurie atskleidė, jog pedagogai dažniausiai naudojami mobiliaisiais telefonais pamokų metu esant tam tikrai priežasčiai, nors yra neigiančių, kad taip daro, matyti, kad paaugliams naudotis mobiliaisiais telefonais dažniau yra draudžiama. Akivaizdu, kad nors reikalavimai tiek pedagogams, tiek paaugliams dėl mobiliųjų telefonų naudojimo pamokų metu ir vėlavimo į pamokas turėtų būti vienodi, tačiau, kaip rodo tyrimo rezultatai ir išsakyta mokinių nuomonė, jaunuoliams dažniau yra draudžiama ir vėluoti į pamokas, ir naudotis mobiliuoju telefonu negu

mokytojams. Galbūt taip yra todėl, nes mokinių elgesio taisyklės draudžia moksleiviams naudotis mobiliaisiais telefonais pamokų metu bei vėluoti į jas. Konstatuota, kad tos pačios taisyklės minimaliai galioja mokytojams ir paaugliams.

Siekiant atskleisti, ar tos pačios taisyklės iš tikrųjų galioja ir yra taikomos pedagogams, ir paaugliams buvo pateiktas atviras klausimas, kuriame buvo prašoma respondentų pasidalinti patirtimi ir išsakyti savo nuomonę bei požiūrį. Tyrimo dalyviai, atsakydami į atvirą klausimą, atskleidė realią situaciją mokykloje. Atlikus turinio analizę išskirtos 2 kategorijos, kurias sudarė 22 subkategorijos ir 161 teiginys (žr. 6 priedo 4 lentelę). Pirmoji išskirta kategorija „*Vienodos taisyklės visiems – pedagogams ir paaugliams*“, kuriai artimos subkategorijos atskleidė, kokios bendros taisyklės galioja ugdytojams ir ugdytiniais (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Pedagogų, mokinių nuomonė apie egzistuojančias vienodas taisykles mokykloje: teiginių kategorizacija

Subkategorija	Iliustruojantys pavyzdžiai ⁹	Teiginių Skaičius (dažnis)
Mobiliuoju telefonu nesinaudoja nei pedagogai, nei mokiniai pamokų metu	„<...>Mokiniai ir mokytojai pamokų metu nesinaudoja mobiliaisiais“ [22 m.]; „<...> mobiliaisiais telefonais pamokose draudžiama naudotis ir mokytojams, ir mokiniams<...>“ [65 M.].	M= 6 m=18 Iš viso: 24
Leidžiama naudotis mobiliuoju telefonu ir pedagogams, ir mokiniams pamokų metu esant priežasčiai	„<...> jei mokytojas turi rimtą priežastį kalbėti telefonu, mes, turėdami priežastį irgi galime“ [391 m.]; „<...> Leidžiu atsiliepti, jei skambina tėvai, atsiliepiu, jei iš anksto perspėju vaikus, kad laukiu skambučio“ [520 M.].	M=5 m=11 Iš viso: 16
Pedagogas – pavyzdys mokiniams	<...> nes mokytojai turi rodyti pavyzdį mokiniams [130 m.]; <...> mokinys mokosi iš mokytojo, mokytojas turi rodyti pavyzdį [122 M.].	M=5 m= 6 Iš viso:11
Pedagogo ir paauglio lygybė	„visiems lygios teisės“ [25 m.]; „jei galima mokytojui – galima ir mokiniui (ir atvirkščiai)“ [36 M.].	M=3 m=6 Iš viso: 9
Tolerancija ir pagarba	„tiek ir mokytojai, tiek ir mokiniai turi būti vieni kitiems tolerantiški“ [326 m.]; „<...> bendravimo tonas, pagarba vieni kitiems“ [201 M.].	M=3 m=3 Iš viso:6
Vienodi reikalavimai vėlavimui į pamokas	„Draudžiama <...> mokytojams ir mokiniams <...> vėluoti į pamoką“ [65 M]; „<...> mokiniai ir mokytojai negali vėluoti <...>“ [102 m.].	M=3 m=2 Iš viso: 5
Vienodos etiketo taisyklės, etikos normos	„elgesio kultūros ir etiketo reikalavimai yra bendri visiems“ [234 M.]; „negalima per pamokas valgyti <...> ir mokytojams, ir mokiniams“ [520 m.].	M= 2 m=1 Iš viso:3
Vienoda drausmė	„mokytojai irgi turi nelakstyti koridoriuose“ [310 m.].	m= 2 Iš viso: 2

⁹ Tiriamųjų pasisakymai ir klaidos netaisytos. Respondentai buvo koduojami.

Vienodi reikalavimai aprangai	„<...> reikalavimai aprangai vienodi <...>“ [67 M.].	M=1 Iš viso: 1
Bendri įsipareigojimai	„<...> daug kitų bendrų įsipareigojimų<...>“ [67 M.].	M=1 Iš viso: 1
	Iš viso: 78	M=29 m=49

*Paaiškinimai: M raidė reiškia pedagogų teiginius, m raidė reiškia paauglių teiginius, M= reiškia teiginių dažnį, užfiksuotą pedagogų; m= reiškia teiginių dažnį, užfiksuotą paauglių.

Žvelgiant į 2 lentelę, matyti, kad vienodos taisyklės galioja dėl mobiliųjų telefonų naudojimosi pamokų metu. Išryškėjo, kad mobiliuoju telefonu nesinaudoja nei pedagogai, nei mokiniai pamokų metu. Pažymėtina, kad mobiliųjų telefonų naudojimas pamokų metu yra draudžiamas tiek mokiniams, tiek ir pedagogams „<...> mobiliaisiais telefonais pamokose draudžiama naudotis ir mokytojams, ir mokiniams <...>“ [65 M.]. Juo neturėtų naudotis nei paaugliai, nei mokytojai, nes galioja bendros taisyklės dėl mobiliųjų telefonų naudojimosi. Detaliau panagrinėjus, matyti, kad tyrimo dalyvių teigimu leidžiama naudotis mobiliuoju telefonu ir pedagogams, ir paaugliams pamokų metu esant priešasčiai „<...> Leidžiu atsiliepti jei skambina tėvai, atsiliepiu, jei iš anksto perspėju vaikus, kad laukiu skambučio“ [520 M.]. Vadinasi, mobilusis telefono naudojimas nėra apribotas esant pateisinamai priešasčiai tiek mokiniams, tiek pedagogams. Akivaizdu, kad kiekvienoje ugdymo įstaigoje tvarka dėl mobiliųjų telefonų naudojimosi yra reglamentuojama mokinių elgesio ir vidaus tvarkos taisyklėse. Tikėtina, kad kiekvienoje mokykloje pedagogai ir mokiniai individualiai susitaria dėl mobilusio telefono naudojimo taisyklių pamokų metu, kurios klasėje gali būti skirtingos, kai mobilusis telefonas turi būti išjungtas, arba juo galima naudotis, netrukdamas ugdymo(si) procesui, tik tuo atveju, jeigu yra svarbi priežastis. Tyrimo dalyvių pasidalinta patirtis atskleidė, kad gali būti įvairių bendrų pedagogams ir mokiniams galiojančių taisyklių dėl mobiliųjų telefonų naudojimo, kai šia ryšio priemone nesinaudoja nei mokytojai, nei paaugliai arba naudojasi esant svarbiai priežastiai.

Pedagogai ir paaugliai išsakė, kad mokytojas turi būti pavyzdys mokiniams. Vadinasi, mokiniai seka pedagogų pavyzdžiu, nes galbūt, jų veiksmai turi įtakos mokinių analogiškiems poelgiams. Tos pačios nuomonės laikosi Grincevičienė (2009), remdamasi tyrimais autorė teigia, kad yra įrodyta, jog mokinių veiksmingo mokymosi įgūdžių formavimui, gerų rezultatų motyvacijos ugdymui ypač reikšmingas yra mokytojo asmeninis pavyzdys. Taigi laikantis bendrų taisyklių ypač svarbus asmeninis mokytojo pavyzdys.

Tenka pažymėti, kad mokytojai ir mokiniai pripažįsta, kad yra vienodos taisyklės visiems – pedagogams ir paaugliams išryškėjusiose subkategorijoje: „Pedagogo ir paauglio lygybė“; „Tolerancija ir pagarba“; „Vienodos etiketo taisyklės, etikos normos“. Šias subkategorijas iliustruojantys pavyzdžiai atskleidžia, kad yra bendros taisyklės orientuotos į

ugdymo(si) procesą, kai nurodomi apibrėžti reikalavimai, kurie galioja ir yra taikomi ir mokiniams, ir pedagogams.

Mokytojai ir mokiniai teigia, kad yra vienodi reikalavimai vėlavimui į pamokas. Išryškėjo, kad galioja ir naudojamos tos pačios taisyklės, kai pedagogams ir mokiniams draudžiama savavališkai vėluoti į pamokas „*Draudžiama <...> mokytojams ir mokiniams <...> vėluoti į pamoką*“ [65 M].

Du paaugliai išskiria, kad taisyklės vienodos tiek pedagogams, tiek ir mokiniams dėl drausmės. Paauglių išsakyta nuomonė parodo, kad taisyklės yra vienodos dėl drausmės, kurios turi laikytis ir pedagogai, ir mokiniai.

Pavieniai pedagogų pasisakymai išryškino, kad vienodos taisyklės galioja tiek pedagogams, tiek mokiniams dėl aprangos ir bendrų įsipareigojimų.

Nemažai leksinių – semantinių vienetų sudaro antrą kategoriją „*Skirtingos taisyklės visiems – ir pedagogams, ir paaugliams*“. Pažymėtina, kad šioje kategorijoje yra daugiau teiginių, kuriuose dominuoja mokinių nuomonė ir jų įžvalgos. Išryškėja, kad paaugliai labiau linkę teigti, kad taisyklės mokiniams ir pedagogams yra skirtingos (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Pedagogų, mokinių nuomonė apie egzistuojančias skirtingas taisykles mokykloje: teiginių kategorizacija

Subkategorija	Iliustruojantys pavyzdžiai ¹⁰	Teiginių Skaičius (dažnis)
Mobilieji telefonai draudžiami tik mokiniams	„<...> telefonas yra reikalingas tik mokytojui dėl drausmės ir informavimui“; [204 M.]; „<...> telefonų mes naudoti negalime, o mokytojams nepasakysi, kad nemaigyti“ [285 m.]	M= 4 m=26 Iš viso: 30
Privilegijos pedagogui	„mokytojai turi daugiau privilegijų“ [71 m.]	m=11 Iš viso:11
Taisyklės rašytos visiems, tik ne visi jų laikosi	„jos rašytos visiems, tačiau labiau žiūrima, kad mes jų laikytumėmės“ <...>; [32 m.]; <...> „bėda ta, kad jos galioja tik mokytojams. Mokiniai jų nepaiso“ [508 M.]	M=5 m=6 Iš viso: 11
Skirtingi reikalavimai vėlavimui į pamokas	„<...> kai mokytojai pavėluoja, mes ant jų nerėkiam, o kai vėluoja mokiniai, kai kurie mokytojai pradeda rėkti arba nepriima į pamoką (vėluojant tik 3 min.)“ [301 m.]	m=10 Iš viso: 10
Skirtingi reikalavimai aprangai (mokyklinei uniformai)	„<...> mokiniai turi dėvėti švarkus <...>“ [23 m.];	m= 7 Iš viso:7
Pedagogo jėgos ir galių demonstravimas verbaliai	„Mokytojai gali išlieti pyktį ir neapykantą ant vaikų klasėje, prisikabinėti prie žodžių“ [18 m.]	m= 3 Iš viso:3
Jėgos ir galių demonstravimas veiksmu	„mokytojams galima užlįsti valgyklos eilėse <...>“ [32 m.]; „valgykloje mokytojas pasiima maistą be eilės, o vaikai laukia eilės. Pertrauka visiems vienoda!“ [69 M.]	M=1 m=2

¹⁰ Tiriamųjų pasisakymai, gramatinės klaidos netaisytos.

		Iš viso:3
Bausmių taikymas paaugliams	„kritika, <...> viešas kritikavimas“ [45M.]; „<...> Pavyzdžiui jei nusižengia mokytojai ir juos reikia bausti ne tik mus“ [286 m.].	M=1 m=2 Iš viso: 3
Dėmesys geriau besimokančiam mokiniui	Dauguma mokytojų skiria daugiau dėmesio geriau besimokančiam mokiniui, kurie mokosi blogiau skiria mažiau dėmesio, nors mes visi turim lygias teises [7 m.].	m=2 Iš viso: 2
Pedagogo elgesys apribotas	„Mokytojo elgesys, daugiau apribotas nei mokinio“ [90 M.].	M=1 Iš viso:1
Kiekvienos mokyklos taisyklės skirtingos	„<...> visose mokyklose yra savo taisyklės“ [241 m.]	m=1 Iš viso:1
Taisyklės priklauso nuo paauglio elgesio	„<...> nes su mokytojais visada galima susitarti ir viskas priklauso nuo mokinio elgesio“ [228 m.]	m=1 Iš viso:1
	Iš viso:83	M=12 m= 71

* Paaiškinimai: M raidė reiškia pedagogų teiginius, m raidė reiškia paauglių teiginius, M= reiškia teiginių dažnį, užfiksuotą pedagogų; m= reiškia teiginių dažnį, užfiksuotą paauglių.

Matyti, kad net dvidešimt šeši paaugliai ir tik keturi mokytojai nurodė, kad mobilieji telefonai yra draudžiami paaugliams. Išryškėjo, kad yra ir tokių atvejų, kai taisyklės nors ir turėtų galioti visiems ugdymo proceso dalyviams dėl mobiliųjų telefonų naudojimo, tačiau taikomos skirtingai, nes tik mokiniams šią ryšio priemonę draudžiama naudoti pamokų metu „<...> telefonų mes naudoti negalime, o mokytojams nepasakysi, kad nemaigyti“ [285 m.].

Vienuolika paauglių teigia, kad tik pedagogui yra suteikiamos privilegijos „mokytojai turi daugiau privilegijų“ [71 m.]. Vadinasi, pedagogai turi daugiau privilegijų negu mokiniai, todėl taisyklės taikomos skirtingai.

Tyrimo dalyviai mano, kad taisyklės yra rašytos visiems, tačiau ne visada jų laikomasi. Kontraversiška, nes paaugliai teigia, kad jie dažniau laikosi taisyklių „jos rašytos visiems, tačiau labiau žiūrima, kad mes jų laikytumėmės <...>“ [32 m.]. Pedagogai mano kitaip ir prieštarauja mokinių nuomonei, nurodydami, kad jie patys dažniau laikosi reikalavimų, o jaunuoliai juos laužo „bėda ta, kad jos galioja tik mokytojams. Mokiniai jų nepaiso“ [508 M.]. Vadinasi, pedagogų savęs matymas iš šono skiriasi nuo mokinių perspektyvos ir atvirkščiai – paauglių savęs matymas skiriasi nuo pedagogų. Išryškėjo, kad nors taisyklės yra apibrėžtos, tačiau būna atvejų, kai jų nepaisoma ir jos taikomos skirtingai.

Dešimt paauglių akcentuoja, kad taisyklės yra skirtingos dėl vėlavimo į pamokas tiek pedagogams, tiek mokiniams. Mokiniams jos griežtesnės, nes kaip nurodo vienas jaunuolis: mokinys pavėlavęs į pamoką gali būti į ją ir nepriimamas „<...> kai kurie mokytojai <...> nepriima į pamoką (vėluojant tik 3 min.)“ [301 m.].

Septyni paaugliai išskiria, kad yra skirtingos taisyklės pedagogams ir mokiniams dėl aprangos. Jaunuoliai įvardina, kad tik jie privalo dėvėti švarką, t. y. mokyklos uniformą. Vadinasi, besimokantysis privalo dėvėti uniformą, kuri yra mokinių vienybės, pagarbos mokyklai, jos tradicijoms simbolis, kultūringo elgesio, aprangos kultūros, estetinio skonio ugdymo dalis. Jaunuolių pasisakymai rodo, kad reikalavimai aprangai yra skirtingi pedagogams ir paaugliams, nes tik mokiniai privalo dėvėti mokyklinę uniformą. O pedagogų vidaus taisyklėse nėra apibrėžiama, kaip jie privalo rengtis.

Bilbokaitė (2010) tyrinėjama mokytojų įvaizdį, atskleidžiamą per jų reputacijos aspektus, išsiaiškino mokinių vertinimą apie pedagogus. Išryškėjo teigiami, neigiami ir neutralūs mokinių vertinimai pedagogų atžvilgiu. Autorė akcentuoja, kad neigiamas ugdytinių vertinimas mokytojų reputacijos atžvilgiu dėl nepagarbos mokiniui yra susijęs su pedagogų veiksmais, kurie rodo perdėtą savęs, kaip specialistų, vertinimą. Tai išryškėjo subkategorijose: „*Pedagogo jėgos ir galių demonstravimas verbaliai*“; „*Jėgos ir galių demonstravimas veiksmu*“. Subkategorijoje „*Pedagogo jėgos ir galių demonstravimas verbaliai*“ atskleidžiama, kad kai kuriais atvejais yra netoleruotinas mokytojų elgesys, kai, paauglio teigimu, „*Mokytojai gali išlieti pyktį ir neapykantą ant vaikų klasėje, prisikabinėti prie žodžių*“ [18 m.]. Taip pat pedagogės išsakyta nuomonė, kuri pateikiama subkategorijoje „*Jėgos ir galių demonstravimas veiksmu*“, išryškino, kad „*valgykloje mokytojas pasiima maistą be eilės, o vaikai laukia eilės <...>*“ [69 M.]. Tai liudija, kad kartais mokytojo elgesys su paaugliais yra netinkamas, kai pedagogai pabrėžtinai rodo savo jėgos ir galių demonstravimą.

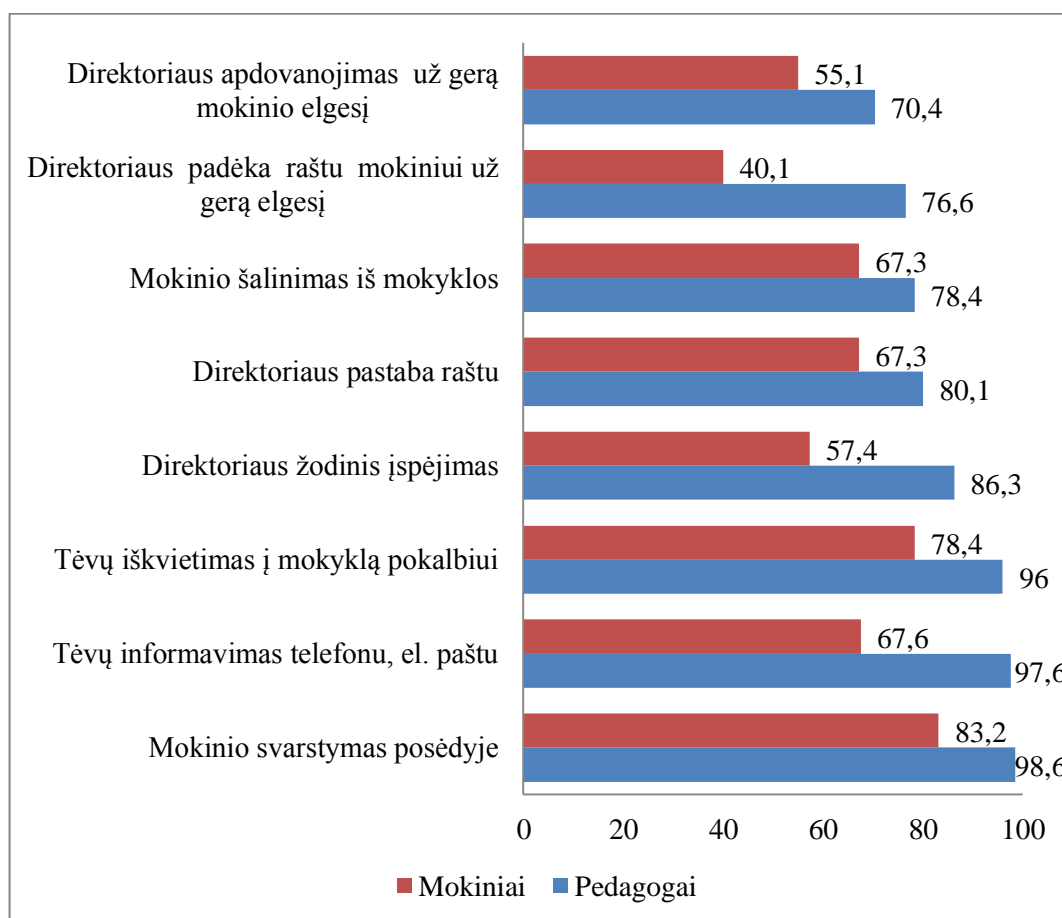
Detaliau analizuojant tyrimo dalyvių teiginius išryškėjo, kad pedagogo teigimu, naudojama „*kritika, <...> viešas kritikavimas*“ [45M.]. Vadinasi, vieša mokytojo kritika laikytina kaip bausmė mokiniui. Atkreiptinas dėmesys, į paauglio išreikštą nuomonę „*Pavyzdžiui jei nusizengia mokytojai ir juos reikia bausti ne tik mus*“ [286 m.]. Tikėtina, kad dažniau mokiniams yra skiriamos bausmės, todėl paauglio nuomone, jos turėtų būti taikomos ne tik jiems, bet ir pedagogams. Vienas pedagogas akcentuoja, kad kaip tik „*mokytojo elgesys, daugiau apribotas nei mokinio*“ [90 M.].

Išryškėjo vieno paauglio išsakyta nuomonė, kad kiekvienos mokyklos taisyklės yra skirtingos „*<...> visose mokyklose yra savo taisyklės* [241 m.]“. Vienas paauglys akcentavo, kad nuo paauglio elgesio priklauso atitinkamos jam skiriamos taisyklės, „*<...> nes su mokytojais visada galima susitarti ir viskas priklauso nuo mokinio elgesio* [228 m.]“.

Dėl įvairių pedagogų ir paauglių nuomonių svyravimo ir skirtingos patirties, išaiškėjo, kad taisyklės minimaliai galioja ir yra taikomos visiems – tiek paaugliams, tiek ir pedagogams, bet daugeliu atveju, jos yra orientuotos į mokinį. Išryškėjo, kad ugdymo institucijoje, kaip ir kitose organizacijose, susiformuoja tik tai mokyklai būdinga kultūra, tradicijos, ritualai,

papročiai, elgesys, normos, vertybės, įsitikinimai bei rašytos ir nerašytos taisyklės, kurios galioja tiek pedagogams, tiek mokiniams ir atvirkščiai, kurios yra skirtingos. Schein (cit. Juodaitytė, Martišauskienė, 2007) pažymi, kad organizacijos kultūra nusako institucijos vertybes, kuriomis remiantis yra grindžiamas bendruomenės narių elgsenos būdai, perduodami vienu darbuotų kitiems, tad ir tų pačių taisyklių taikymas pedagogams ir paaugliams priklauso nuo mokyklos kultūros ir bendrų susitarimų, nes kaip teigia Ališauskas, Dukynaitė (2008) organizacijos pagrindas yra susitarimai.

Kaip jau buvo teigta teorinėje dalyje, siekiant valdyti paauglių elgseną mokykloje, kuriama elgesio valdymo sistema, kurioje apibrėžiamos poveikio priemonės: drausminimo ir skatinimo. Buvo aktualu išsiaiškinti, kokia elgesio valdymo sistema dominuoja instituciniu lygmeniu. Buvo lyginami pedagogų ir paauglių nuomonių vertinimai. Remiantis tyrimo rezultatais, pagal daugiausiai surinkusį procentinį dažnį, pasirinktos aštuonios poveikio priemonės, kurios naudojamos instituciniu lygmeniu netinkamai besielgiantiems paaugliams (žr. 6 paveikslą) Kiti tyrimo rezultatai apie poveikio priemonių naudojimą instituciniu lygmeniu pateikiami priede (žr. 7 priedo 5 lentelę).

6 pav. Pedagogų ir mokinių nuomonė apie poveikio priemonių naudojimą ir jų palyginimas instituciniu lygmeniu, %

Kaip matyti iš 6 paveikslo duomenų, poveikio priemonės, kurios naudojamos instituciniu lygmeniu, rinkosi didesnis procentas pedagogų negu paauglių. Tai galima paaiškinti tuo, kad pedagogai praktinėje veikloje dažniau komunikuoja, tarpusavyje skleidžią informaciją ir ją dalinasi su mokyklos bendruomene bei kartu su administracija tariai dėl poveikio priemonių naudojimo, todėl tikėtina, kad jie tiesiog turi daugiau žinių apie tai. Tuo tarpu ne visi paaugliai yra patyrę poveikio priemonių taikymą instituciniu lygmeniu, todėl mokiniai gali tiesiog nežinoti apie tai, kokios poveikio priemonės yra taikomos jų mokykloje. Konstatuota, kad praktiškai visi tyrime dalyvavę pedagogai ir mokiniai beveik vienbalsiai nurodė, kad instituciniu lygmeniu naudojama poveikio priemonė – *mokinio svarstymas posėdyje* (98,6 proc. pedagogų, 83,2 proc. mokinių). Mokinių nuomonė šiuo atveju beveik sutapo su pedagogų nuomone, tik šią poveikio priemonę rinkosi mažesnis procentas paauglių negu mokytojų. Išryškėjo, kad instituciniu lygmeniu naudojama poveikio priemonė, orientuota į mokinio drausminimą, kai paauglio netinkamas elgesys svarstomas posėdyje. Galima būtų traktuoti, kad ši poveikio priemonė yra taikoma ugdytiniais, nesilaikantiems mokinių elgesio taisyklių ir kai jos yra nuolat pažeidžiamos.

Tyrimo rezultatai liudija, kad dar yra taikomos šios poveikio priemonės: tėvų informavimas telefonu, el. paštu, iškvietimas į mokyklą pokalbiui. Traktuoti, kad tai yra drausminimo ar skatinimo priemonė negalima, kadangi neišryškėja vardan ko informuojami tėvai, ar dėl nepageidaujamo mokinio elgesio, ar kaip tik pranešama dėl pavyzdinčiai pasireiškiančios paauglio elgsenos. Tačiau tikėtina, kad galbūt yra menkai įsigalėjusi pozityvaus elgesio kultūra mokykloje, todėl vis dėlto daugeliu atvejų, tėvai retai kada yra kviečiami į mokyklą pokalbiui, kad jo vaiką pagirtų.

Žvelgiant į 6 paveikslo duomenų rezultatus išryškėjo, kad naudojamos ir dar kitos poveikio priemonės, kurios orientuotos į drausminimą – šias priemones rinkosi didesnis procentas pedagogų negu mokinių:

- *direktoriaus žodinis įspėjimas* (86,3 proc. pedagogų, 57,4 proc. mokinių);
- *direktoriaus pastaba raštu* (80,1 proc. pedagogų, 67,3 proc. mokinių);
- *mokinio šalinimas iš mokyklos* (78,40 proc. pedagogų, 67,3 proc. mokinių).

Galima traktuoti, kad paaugliui netinkamai pasielgus pirmiausia skiriamas žodinis direktoriaus įspėjimas, o tik po to imamas griežtesnių veiksmų, kai dėl netinkamo jo elgesio rašoma pastaba, o po to mokinytis svarstomas, ar šalinimas iš mokyklos. Vadinasi, paauglys iškrenta iš mokyklos gyvenimo, formuojamas neigiamas požiūris į jį, pakeičiama jo ugdymo(si) aplinka. Šiuo atveju pastebima, kad taikant paauglio šalinimą iš mokyklos dėl jo netinkamo

elgesio, jaučiamas klinikinis – korekcinis požiūris, kai mokinys eliminuojamas iš ugdymo įstaigos.

Pastebėta, kad išsiskiria pedagogų ir paauglių nuomonė dėl poveikio priemonių, kurios orientuotos į paauglio skatinimą ir pozityvaus elgesio palaikymą. Matyti, kad ženkliai mažesnė paauglių procentinė dalis nurodo, kad mokykloje yra naudojamas *direktoriaus apdovanojimas už gerą mokinio elgesį* (55,1 proc.) ir *padėka raštu* (40,1 proc.). Būtina pažymėti ir tai, kad šias poveikio priemones, kurios yra naudojamos instituciniu lygmeniu, rinkosi didesnis procentas pedagogų: nuo 70,4 proc. iki 76,6 proc.

Tyrimo duomenys rodo, kad instituciniu lygmeniu dominuoja įvairios poveikio priemonės netinkamai besielgiantiems mokiniams, dauguma jų yra orientuotos į mokinio drausminimą ir tik dvi iš aštuonių į pozityvaus elgesio skatinimą, siekiant netinkamą elgesį keisti tinkamu. Todėl galima daryti prielaidą, kad instituciniu lygmeniu dominuoja drausminimo sistema netinkamai besielgiančių paauglių elgesiui valdyti.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti kaip dažnai šios poveikio priemonės yra naudojamos instituciniu lygiu. Apžvelgiami išryškėję tyrimo rezultatų duomenys, kiti pateikiami priede (žr. 8 priedo 6 lentelę).

Pastebima, kad ne visi respondentai žino, kaip dažnai yra naudojamos poveikio priemonės. Pažymima, kad nežinančiųjų apie šių poveikio priemonių taikymą mokykloje procentas tarp mokinių (iki 36,7 proc.) buvo ženkliai didesnis negu tarp pedagogų (iki 17,6 proc.).

Tyrimo metu išryškėjo svarbūs aspektai, kurie rodo, kad mokykloje dažniausiai yra naudojamos poveikio priemonės: *tėvų informavimas telefonu, el. paštu* (85 proc. pedagogų, 56,2 proc. mokinių); *tėvų iškvietimas į mokyklą pokalbiui* (71,4 proc. pedagogų, 54,8 proc. mokinių); *direktoriaus padėka raštu mokiniui už gerą elgesį* (54,6 proc. pedagogų, 42,9 proc. mokinių) – šias priemones rinkosi didesnis procentas pedagogų negu paauglių. Pedagogai dar nurodė, kad dažnai yra naudojamas *direktoriaus žodinis įspėjimas* (53,3 proc.). Paaugliai teigė nežinantys, kaip dažnai ši poveikio priemonė yra naudojama jų mokykloje (36,7 proc.).

Iš tyrimo rezultatų pastebima, kad rečiausiai yra naudojamos pačios griežčiausi drausminimo priemonė, tai – *mokinio svarstymas posėdyje* (71,6 proc. mokinių, 69,2 proc. pedagogų); *mokinio šalinimas iš mokyklos* (67,8 proc. pedagogų, 62,2 proc. mokinių) bei *kreipiamasis į policiją, Vaiko teisių apsaugos tarnybą dėl blogo mokinio elgesio* (63,4 pedagogų, 62,8 mokinių). Pažymėtina, kad taip pat retai yra naudojama *direktoriaus pastaba raštu* (48,3 proc. pedagogų, 40,1 proc. mokinių). Išryškėjo, kad retai yra naudojamos ir kai kurios skatinimo priemonės, susijusios su direktoriaus veikla ir mokinio viešo elgesio skelbimu:

- *direktoriaus apdovanojimas už gerą mokinio elgesį* (57,3 proc. pedagogų, 47,4 proc. mokinių);
- *mokinio pagerbimas mokyklos renginiuose* (56,7 proc. pedagogų, 36,7 proc. mokinių)
- *direktoriaus padėkos raštas tėvams už gerą mokinio elgesį* (54 proc. mokinių, 46,3 proc. pedagogų),
- *gero mokinio elgesio skelbimas mokyklos laikraštyje* (57,4 proc. pedagogų, 51,2 proc. mokinių)
- *gero mokinio elgesio skelbimas mokyklos informaciniame stende ar internetiniame tinklapyje* (49,1 proc. paauglių, 48,5 proc. pedagogų).

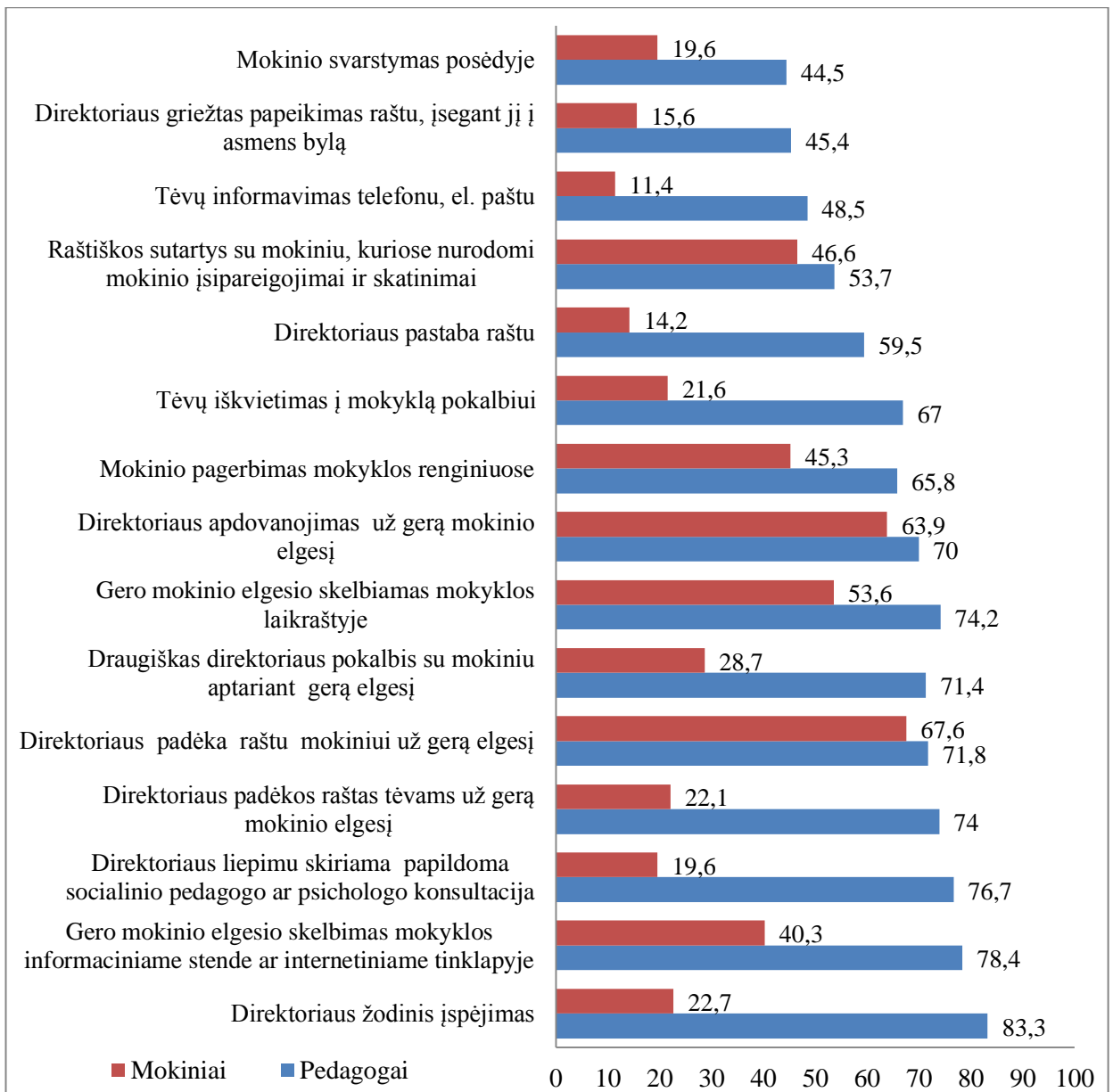
Vadinasi, remiantis pedagogų ir paauglių vertinimu, rečiau yra naudojamos tiek pačios griežčiausios drausminimo priemonės, tiek ir kai kurios skatinimo priemonės.

Nustatyta, kad rečiau yra *rašomi drausminimo balai už kuriuos skiriama direktoriaus nuobauda* (70 proc. pedagogų, 43,5 proc. mokinių) bei *sudaromos raštiškos sutartys su mokiniu, kuriose nurodomi jo įsipareigojimai ir skatinimai* (53,3 proc. pedagogų, 48 proc. mokinių).

Svarbu buvo sužinoti, kokių poveikio priemonių pageidauja mokiniai ir mokytojai. Respondentų buvo klausiama, ar pateiktos skatinimo ir drausminimo priemonės turėtų būti naudojamos dažniau jų mokykloje (žr. 9 priedo 7 lentelę).

Žvelgiant į 9 priedo 7 lentelę, matyti, kad ženkliai daugiau mokinių negu pedagogų rinkosi atsakymo variantą „*nežinau*“ vertinat, kokios poveikio priemonės turėtų būti naudojamos jų mokykloje. Šiuos rezultatus būtų galima interpretuoti taip, kadangi mokiniai minimaliai pasitiki savo nuomone ir yra pripratę minimaliai dalyvauti sprendimų priėmime, todėl tikėtina, kad jie ir neturi aiškaus atsakymo šiuo klausimu.

Pastebima, kad pedagogų ir paauglių nuomonė išsiskyrė vertinat poveikio priemones, kurios turėtų būti naudojamos dažniau. 7 paveiksle pateikiamos tik tos poveikio priemonės, kurios pedagogų ir mokinių teigimu turėtų būti naudojamos dažniau. Išsamesni tyrimo rezultatai pateikiami priede (žr. 9 priedo 7 lentelę).

7 pav. Pedagogų ir mokinių nuomonė apie tai, kurios poveikio priemonės turėtų būti naudojamos dažniau ir jų palyginimas instituciniu lygmeniu, %

Žvelgiant į 7 paveikslą išryškėjo, kad mokiniai norėtų ir pageidautų, kad dažniau būtų taikoma *direktoriaus padėka* (67,6 proc.), *apdovanojimas* (63,9 proc.), *gero elgesio skelbimas mokyklos laikraštyje* (53,6 proc.) būtų sudaromos *raštiškos sutartys, kuriose nurodomi įsipareigojimai ir skatinimai*, (46,6 proc.), *mokinio pagerbimas mokyklos renginiuose* (45,3 proc. bei pageidaujamas paauglio elgesys *viešai skelbiamas mokyklos informaciniame stende ar internetiniame tinklapyje* (40,3 proc.). Kalbant apie kitas poveikio priemones, dauguma mokinių nepageidautų, jog jos būtų taikomos dažniau, negu kad yra dabar tai daroma. Taip pat nustatyta, kad ženkliai daugiau mokinių, negu mokytojų, teigė nežinantys, kurias iš pateiktų poveikio priemonių reiktų taikyti dažniau (žr. 9 priedo 7 lentelę). Vadinasi, remiantis gautais rezultatais, galima būtų teigti, kad, anot paauglių, dažniau turėtų būti naudojamos skatinimo

priemonės, kurios orientuotos į pozityvaus elgesio palaikymą, kai už tinkamą elgesį skiriamas atlygis.

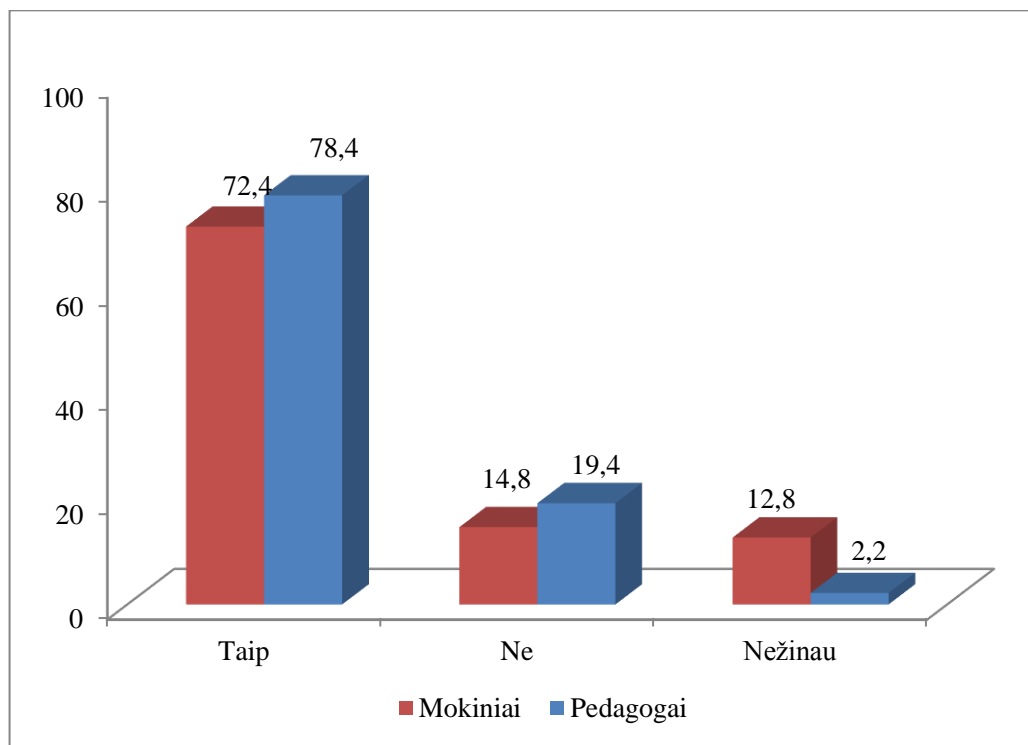
Kaip matyti iš 7 paveikslo gautų tyrimo rezultatų, pedagogai norėtų, kad dažniau būtų naudojamas *direktoriaus žodinis įspėjimas* (83,3 proc.), negu bet kuri kita poveikio priemonė. Tai yra veikla, kuri orientuota į drausminimą. Tyrimo rezultatai rodo, kad vis dėlto pedagogų pageidavimu turėtų būti naudojamos dažniau tos dominuojančios poveikio priemonės, kurios orientuotos į skatinimą ir pozityvaus elgesio palaikymą. Pažymėtina, kad pasirinktų poveikio priemonių procentinė išraiška buvo mažesnė, kuri orientuota į drausminimą, tačiau pastebėta, kad yra mokytojų, kurie norėtų, kad dažniau būtų taikomos drausminimo priemonės, tokios kaip *direktoriaus pastaba raštu* (59,5 proc.), *griežtas papeikimas raštu, įsegant jį į asmens bylą* (45,4 proc.) bei *mokinio svarstymas posėdyje* (44,5proc). Matyti, kad pedagogai ir mokiniai pageidauja, kad dažniau būtų naudojamos tokios poveikio priemonės, kurios orientuotos į skatinimą ir pozityvaus elgesio palaikymą.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, atskleista, kad pedagogų ir mokinių vertinimu, auklėtoja supažindina su mokyklos mokinių elgesio taisyklėmis. Pedagogai sutinka, kad paaugliai, direktorius, administracija, mokytojai, socialinis pedagogas, specialusis pedagogas, psichologas dalyvauja mokyklos mokinių elgesio taisyklių kūrimo procese, o mokiniai linkę nei pritarti, nei prieštarauti. Tėvai mokyklos kūrimo taisyklių procese dalyvauja minimaliai. Atvirų klausimų rezultatai atskleidė, kad yra bendrų taisyklių pedagogams ir mokiniams, kurios galioja ir yra taikomos visiems, tačiau yra ir tokių, kurios, atrodytu, turėtų būti vienodos, bet iš tikrųjų taikomos skirtingai. Pažymėtina, kad nors reikalavimai tiek pedagogams, tiek paaugliams dėl mobiliųjų telefonų naudojimo pamokų metu ir vėlavimo į pamokas turėtų būti vienodi, tačiau kaip rodo tyrimo rezultatai ir išsakyta mokinių nuomonė, jaunuoliams dažniau yra draudžiama ir vėluoti į pamokas, ir naudotis mobiliuoju telefonu negu mokytojams. Išskirta tokia bendra tendencija: nors kai kurie pedagogai vėluoja į pamokas, naudojami mobiliaisiais telefonais per pamokas, tačiau paaugliams tai daryti yra draudžiama. Nustatyta, kad taisyklės pedagogams ir mokiniams yra taikomos skirtingai, jos daugiau orientuotos į mokinį. Konstatuota, kad instituciniu lygmeniu tiek pedagogų, tiek mokinių nuomone, vyrauja drausminimo sistema. Pedagogų ir mokinių pageidavimu dažniau turėtų būti naudojamos poveikio priemonės, orientuotos į skatinimą.

2.4. Paauglių elgesio valdymas klasės lygmeniu

Tyrimu siekta ne tik išsiaiškinti, kaip paauglių elgsena valdoma, ir kokia dominuoja elgesio valdymo sistema instituciniu lygiu, bet buvo aktualu sužinoti, kaip tai vyksta grupės lygiu, sąveikoje pedagogas – klasė.

Kaip jau buvo minėta, kiekviena ugdymo įstaiga turi savo sukurtas mokinių elgesio taisykles, jomis vadovaujantis kuriamos klasės mokinių elgesio taisyklės. Pedagogų ir paauglių buvo klausama, ar jie turi sukurtas savo klasės mokinių elgesio taisykles. Respondentų požiūris šiuo klausimu pavaizduotas 8 paveiksle.

8 pav. Pedagogų ir mokinių žinios apie tai, ar turi sukurtas savo klasės mokinių elgesio taisykles ir jų palyginimas, %

Gauti rezultatai rodo, kad klasėje yra kuriamos mokinių elgesio taisyklės, nes didžioji dalis respondentų (78,4 proc. pedagogų ir 72,4 proc. mokinių) teigia, kad turi savo klasės sukurtas mokinių elgesio taisykles. Konstatuotina, kad mokykloje yra kuriamos ne tik mokyklos mokinių elgesio taisyklės instituciniu lygiu, bet ir individualios atskiros klasės mokinių elgesio taisyklės. Pažymėtina, kad beveik kiekvienoje klasėje paaugliai turi nustatytas taisykles, kurių privalo laikytis.

Respondentų, kurie turi sukurtas savo mokinių klasės elgesio taisykles, buvo prašoma įverti kiekvieną teiginį apie jas. Vertinant respondentų atsakymus išryškėjo kai kurios tendencijos (žr. 4 lentelę).

Pedagogų ir mokinių nuomonė apie klasės mokinių elgesio taisykles, M, p reikšmė

Teiginiai	Pedagogai	Mokiniai	p reikšmė
Klasės mokinių elgesio taisyklės galioja kiekvienam moksleiviui	4,19	3,61	0,000*
Kuriant mokinių elgesio taisykles, apžvelgiamos dažniausiai kylančios problemos klasėje	4,06	2,98	0,000*
Moksleiviai pasiūlo savo sugalvotą mokinių elgesio taisyklę	4,04	2,98	0,000*
Auklėtoja ir mokiniai drauge kuria mokinių elgesio taisykles	4,01	2,99	0,000*
Aptariamoms skatinimo priemonėms už gerą mokinių elgesį	3,99	3,26	0,000*
Aptariamoms bausmėms bei drausminimo priemonėms pažeidus mokinių elgesio taisykles	3,96	3,07	0,000*
Numatomos pasekmės pažeidus mokinių elgesio taisykles	3,95	3,22	0,000*
Mokinių elgesio taisykles auklėtoja dažnai kartoja ir primena	3,58	3,09	0,000*
Mokinių elgesio taisyklės dažnai peržiūrimos – neaktualių taisyklių atsisakoma ir papildoma reikalingomis	3,16	2,91	0,005*
Mokinių elgesio taisykles kuria auklėtoja ir iškabina klasėje	2,92	2,84	0,397*
Kuriant mokinių elgesio taisykles išrenkamos svarbiausios taisyklės, po to balsuojama už kiekvieną taisyklę atskirai	2,92	3,07	0,069*
Klasės mokinių elgesio taisyklės galioja tik nepaklusniems moksleiviams	1,96	2,61	0,000*

* Statistiškai reikšmingi skirtumai, kai $p \leq 0,05$

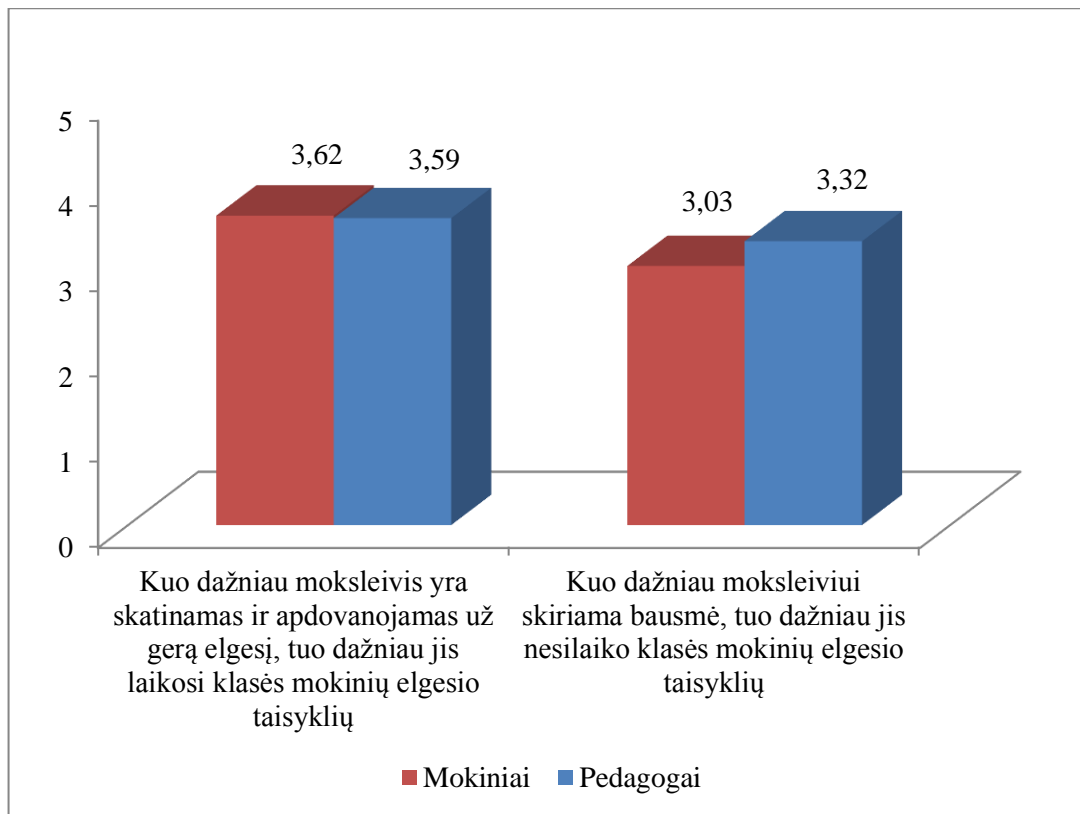
Žvelgiant į 4 lentelėje pateiktus duomenimis, matyti, kad pedagogų ir mokinių nuomonė statistiškai reikšmingai skiriasi ($p \leq 0,05$) vertinant visus teiginius, išskyrus šiuos: „Mokinių elgesio taisykles kuria auklėtoja ir iškabina klasėje“ ($p=0,397$); „Kuriant mokinių elgesio taisykles išrenkamos svarbiausios taisyklės, po to balsuojama už kiekvieną taisyklę atskirai“ ($p=0,069$). Šių teiginių vertinimo vidurkis išreiškia vidutinį balą (~3 „nei sutinku, nei nesutinku“), todėl galima būtų teigti, kad tiek pedagogai, tiek mokiniai neturi tvirtos nuomonės vertinant šiuos teiginius. Šiuos rezultatus galima būtų interpretuoti taip, kad pateikti teiginiai tik iš dalies atspindi esamą situaciją, kuriant mokinių elgesio taisykles, nes nei pedagogai, nei mokiniai nebuvo linkę nei sutikti, nei nesutikti su šiais teiginiais.

Analizuojant teiginius, kuriuos vertinant mokytojų ir mokinių nuomonė statistiškai reikšmingai išsiskyrė, galima būtų teigti, kad pedagogai visiškai sutiko su teiginiu, kad klasės mokinių elgesio taisyklės galioja kiekvienam moksleiviui (vertinimo vidurkis 4,19), tuo tarpu paaugliai šiam teiginiui buvo linkę tiesiog pritarti (vertinimo vidurkis 3,61). Pedagogai visiškai nepritarė teiginiui, kad klasės mokinių elgesio taisyklės galioja tik nepaklusniems moksleiviams

(vertinimo vidurkis 1,96), mokiniai išreiškė neutralią poziciją – jie nei buvo linkę pritarti, nei prieštarauti (vertinimo vidurkis 2,61).

Analizuojant likusius teiginius, ties kuriais pedagogų ir paauglių nuomonė statistiškai reikšmingai skyrėsi, galima išskirti tokias bendras tendencijas: pedagogai buvo linkę labiau pritarti visiems teiginiams negu mokiniai, nes mokytojų vertinimo vidurkiai ties kiekvienu teiginiu buvo didesni negu mokinių. Pedagogai, vertindami šiuos likusius teiginius: „*Kuriant mokinių elgesio taisykles, apžvelgiamos dažniausiai kylančios problemos klasėje*“; „*Moksleiviai pasiūlo savo sugalvotą mokinių elgesio taisyklę*“; „*Auklėtoja ir mokiniai drauge kuria mokinių elgesio taisykles*“; „*Aptariamoms skatinimo priemonės už gerą mokinių elgesį*“; „*Aptariamoms bausmės bei drausminimo priemonės pažeidus mokinių elgesio taisykles*“; „*Numatomos pasekmės pažeidus mokinių elgesio taisykles*“; „*Mokinių elgesio taisykles auklėtoja dažnai kartoja ir primena*“; „*Mokinių elgesio taisyklės dažnai peržiūrimos – neaktualių taisyklių atsisakoma ir papildoma reikalingomis*“ – jiems pritarė (šių teiginių vertinimo vidurkis buvo ~ 4), tuo tarpu paaugliai vertindami šiuos teiginius išreiškė neutralią poziciją – jie nei sutiko su šiais teiginiais, nei nesutiko (vertinimo vidurkis ~3) (žr. 4 lentelę). Tai rodo, kad pedagogų nuomone, visi šie veiksmai, surašyti vertinamuosiuose teiginiuose yra atliekami klasėje, tuo tarpu mokinių nuomonė buvo kitokia – jie neišreiškė aiškaus pritarimo, kad šie veiksmai yra atliekami jų klasėje, tačiau neišsakė ir aiškaus nepritarimo.

Boyd, Bee (2011) nurodo, kad pagrindinė skatinimo ir bausmės ypatybė yra poveikis. Navickas, Vaičiulienė (2010) remdamiesi Skinner mintimis, perteikia, kad nors bausmė yra labiausiai paplitęs elgesio kontroliavimo būdas, jos ne visada yra veiksmingos, nes gali sukelti nepageidaujamų padarinių, todėl geriausia naudoti teigiamą pageidaujamo elgesio pastiprinimą. Remiantis biheavioristinės teorijos principais, respondentams buvo sukomponuoti klausimai apie skatinimą ir bausmę. Tyrimo dalyvių buvo prašoma atsakyti, ar jie pritaria teiginiui, kad kuo dažniau mokytojas skatina ir apdovanoja už gerą elgesį paauglį, tuo dažniau jis laikosi klasės mokinių elgesio taisyklių. Kitas klausimas, kuriame respondentams reikėjo pažymėti, ar jie pritaria teiginiui, kad kuo dažniau mokytojas skiria bausmę paaugliui, tuo dažniau paauglys nesilaiko klasės mokinių elgesio taisyklių. Duomenys pateikiami 9 paveiksle.

9 pav. Pedagogų ir mokinių nuomonė apie paauglių skatinimą ir bausmes bei jų sąsajas su klasės mokinių elgesio taisyklių laikymusi bei jų palyginimas, M

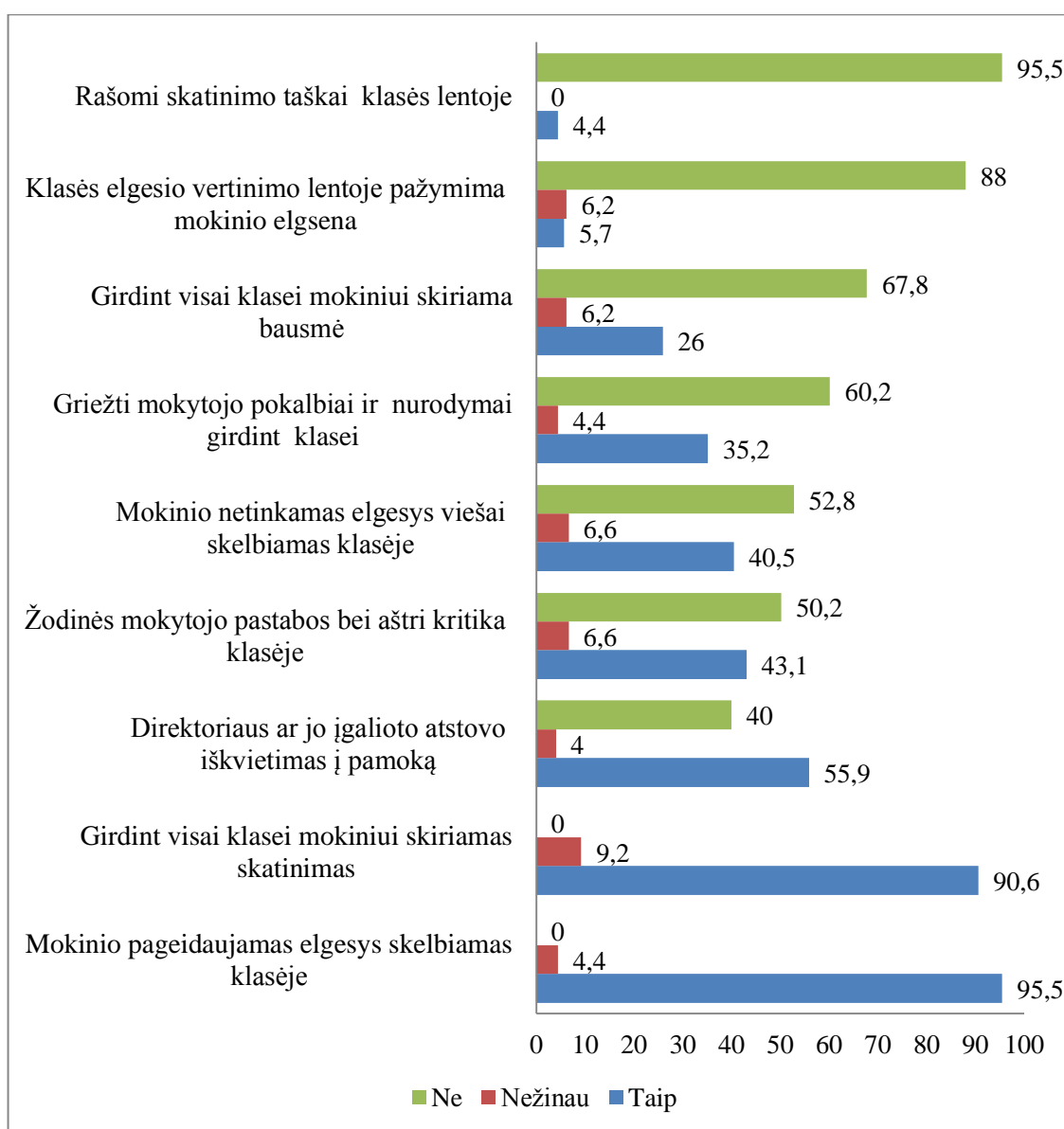
Analizuojant pedagogų ir paauglių nuomonę apie mokinių skatinimą ir jų sąsajas su mokinių elgesio taisyklių laikymusi, nustatyta, kad mokytojų ir jaunuolių nuomonė sutampa. Jie teigia, kad kuo dažniau mokinys yra skatinamas ir apdovanojamas už gerą elgesį, tuo dažniau jis laikosi mokinių elgesio taisyklių. Gauti skirtumai tarp vertinimų nėra statistiškai reikšmingi ($p=0,733$) (žr. 10 priedo 8 lentelę). Pedagogai ir mokiniai šiam teiginiui pritaria. Tuo tarpu analizuojant pedagogų ir paauglių nuomonę apie tai, jei kuo dažniau moksleiviui yra skiriama bausmė, tuo dažniau jis nesilaiko klasės mokinių elgesio taisyklių, buvo gautas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p=0,005$) (žr. 10 priedo 8 lentelę). Paaugliai šiam teiginiui nei pritaria, nei nepitaria labiau negu pedagogai. Nustatyta, kad tiek paaugliai, tiek pedagogai vertino šį teiginį neutraliai, jie nei aiškiai pritarė, nei nepritarė, kad kuo dažniau moksleiviui yra skiriama bausmė, tuo dažniau jis nesilaiko klasės mokinių elgesio taisyklių (vertinimo vidurkis ~3).

Apibendrinant šiuos du klausimus apie bausmių ir skatinimo taikymą, susiejant su mokinių elgesio taisyklių laikymusi, išryškėjo, kad dėl neutralios respondentų nuomonės galima traktuoti, kad bausmė nemotyvuoja kai kurių paauglių laikytis mokinių elgesio taisyklių. Skatinimas atvirkščiai dažniau motyvuoja, nes buvo šiam teiginiui pritaria. Vadinasi, galima traktuoti, kad paauglius laikytis mokinių elgesio taisyklių skatina išorinė paskata ar išorinio atlygio siekis. Būtina paminėti ir tai, kad ne visi respondentai visiškai pritarė šiam teiginiui. Jie

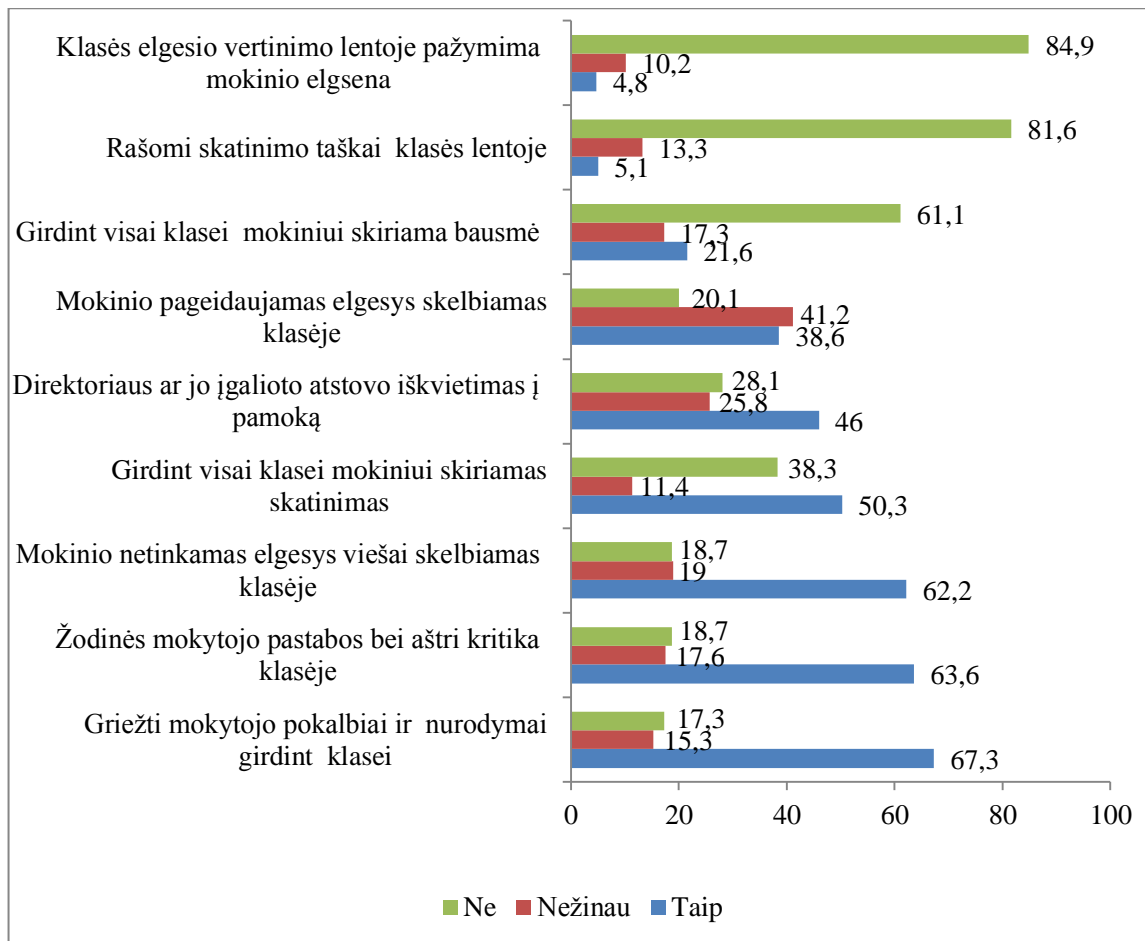
buvo linkę tik pritariti, bet ne visiškai sutikti. Galima būtų manyti, kad galbūt paauglius laikytis mokinių elgesio taisyklių skatina ne tik išorinė paskata ar atlygio siekis, bet ir vidinė motyvacija, pareiga bei atsakomybė.

Aptariant bausmių taikymą siejant jį su mokinių elgesio taisyklių laikymusi, išryškėja, jog šį teiginį respondentai vertino neutraliai, nurodydami nei pritarimą, nei neigimą. Galbūt todėl, kad bausmės nėra efektyvios, kadangi jas taikant vis tiek kai kurie paaugliai mokinių elgesio taisyklių nesilaiko. Būtina pažymėti ir tai, kad kiekvieno paauglio motyvacinė sfera yra individuali.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, kokios poveikio priemonės yra naudojamos netinkamai besielgiantiems paaugliams klasės lygmeniu. 10 paveikslas iliustruoja pedagogų vertinimą, o 11 – mokinių.

10 pav. Pedagogų nuomonė apie poveikio priemonių naudojimą klasės lygmeniu, %

11 pav. Mokinių nuomonė apie poveikio priemonių naudojimą klasės lygmeniu, %

Analizuojant poveikio priemones, kurios yra taikomos klasėje, išryškėjo, kad pedagogai skelbia, koks turėtų būti *mokinio pageidaujamas elgesys* (95,5 proc.) ir *girdint visai klasei skiria skatinimą* (90,6 proc.). Tikėtina, kad skatinimo priemonės taikomos, siekiant netinkamą paauglių elgesį keisti pozityviu. Taip manančių mokinių procentas buvo ženkliai mažesnis (žr. 11 paveikslą). Šiuo požiūriu pedagogų ir mokinių nuomonės išsiskyrė.

Lyginant likusių poveikio priemonių vertinimus, nustatyta, kad daugiau negu pusė pedagogų (55,9 proc.) ir šiek tiek mažiau mokinių (46 proc.) teigia, kad į pamoką yra iškviečiamas direktorius ar jo įgaliotas asmuo.

11 paveiksle gauti rezultatai rodo, kad didesnis procentas mokinių negu pedagogų linkę teigti, kad yra naudojami ne skatinimai, o tos poveikio priemonės, kurios orientuotos į drausminimą – *griežti mokytojo pokalbiai ir nurodymai* (67,3 proc.); *žodinės mokytojo pastabos bei aštri kritika* (63,6 proc.) bei *mokinio netinkamas elgesys viešai skelbiamas klasėje* (62,2 proc.). Kaip teigia Karmaza, Karmazė, Grigutytė (2010), paaugliai neturėtų girdėti neigiamo savęs kaip asmenybės įvertinimo, tačiau paauglių vertinimu, pedagogai mokinio netinkamą elgesį akcentuoja viešai klasėje. Žvelgiant į 10 paveikslą matyti, kad daugiau negu pusė pedagogų nurodo, kad mokiniams šių poveikio priemonių nenaudoja.

Pedagogų ir mokinių nuomonė beveik sutapo vertinant poveikio priemones, kurios nėra naudojamos klasės lygmeniu. Gauti rezultatai parodė, kad dauguma mokytojų ir mokinių teigė, kad *nėra rašomi skatinimo taškai lentoje* (95,5 proc. pedagogų, 81,6 proc. mokinių), klasės elgesio vertinimo lentoje *nėra pažymima mokinio elgsena* (88 proc. pedagogų, 84,9 proc. mokinių) *bei girdint visai klasei nėra skiriama bausmė* (67,8 proc. pedagogų, 61,1 proc. mokinių).

Vertinant poveikio priemones, kurios yra naudojamos klasės lygmeniu, išryškėjo, kad paaugliai linkę manyti, kad naudojamos tos poveikio priemonės, kurios orientuotos į drausminimą, o pedagogai linkę mažiau sutikti. Pedagogų vertinime išryškėjo, kad dominuoja poveikio priemonės, orientuotos į skatinimą ir pozityvaus elgesio palaikymą.

Buvo vertinama, kurios iš taikomų poveikio priemonių klasėje yra naudojamos dažnai, kurios retai, o kurios išvis nėra naudojamos pamokų metu (žr. 10 priedo 1 ir 2 paveikslą).

Matyti, kad pedagogų ir mokinių nuomonė išsiskyrė vertinant poveikio priemonę: *mokinio pageidaujamas elgesys skelbiamas klasėje ir girdint visai klasei mokiniui skiriamas skatinimas*. Didžioji dauguma pedagogų nurodo, kad dažnai skelbia, koks turėtų būti mokinio pageidaujamas elgesys (83,6 proc.), o daugiau nei pusė mokinių nežino, kaip dažnai ši poveikio priemonė yra naudojama (57,8 proc.). Daugiau nei pusė pedagogų linkę teigti, kad mokytojais dažnai skiria skatinimą prieš visą klasę (52,4 proc.), tačiau mokinių nuomonė kitokia, jų teigimu, mokinio skatinimas prieš visą klasę yra naudojamas retai (42,5 proc.). Analizuojant kitas poveikio priemones išryškėjo, kad, pedagogų ir mokinių vertinimu, jos yra taikomos rečiau (žr. 10 priedo 1 ir 2 paveikslą). Tai leidžia manyti, kad galbūt elgesio valdymas vyksta spontaniškai, nėra nusistovėjusi elgesio valdymo sistema klasės lygmenyje.

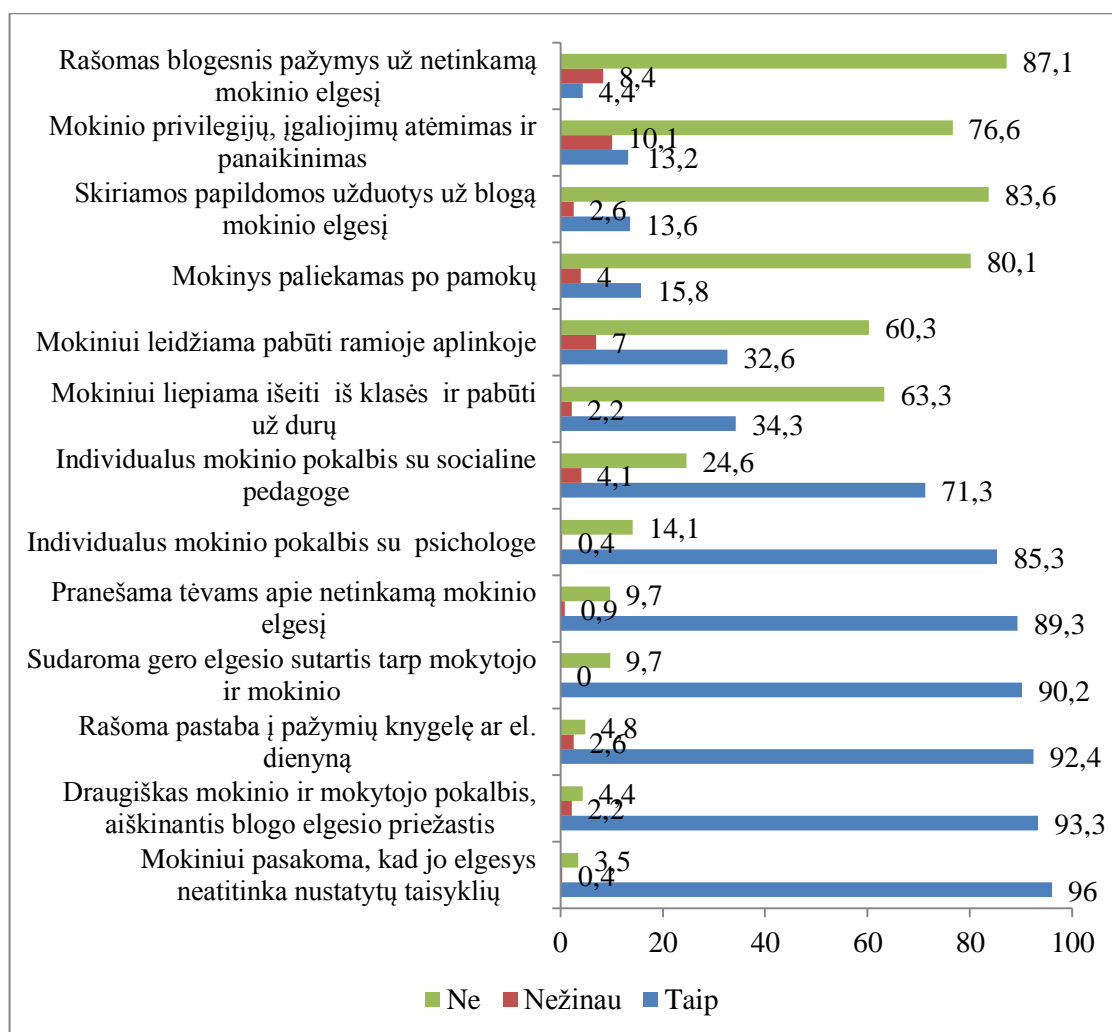
Pasiteiravus pedagogų ir paauglių apie tai, kurios iš šių minėtų poveikio priemonių turėtų būti naudojamos dažniau klasėje, gauta, kad abiejų grupių teigimu šių skatinimo ir drausminimo priemonių nereikėtų naudoti dažniau negu kad yra dabar, išskyrus vieną atvejį (žr. 10 priedo 9 lentelę). 63,6 proc. pedagogų pageidautų, kad dar dažniau būtų naudojamas mokinio skatinimas prieš visą klasę. Paauglių vertinimas šiuo aspektu išsiskyrė. Jie buvo linkę dvejoti ir teigė nežinantys, ar ši poveikio priemonė turėtų būti naudojama dažniau (59,5 proc.).

Reziumuojant tyrimo rezultatus apie paauglių elgesio valdymą klasės lygmeniu nustatyta, kad yra kuriamos klasės mokinių elgesio taisyklės, kurios galioja kiekvienam moksleiviui. Atskleista, kad pedagogai labiau linko dvejoti negu paaugliai ir jie nei pritaria, nei nepitaria, kad kuo dažniau moksleiviui yra skiriama bausmė, tuo dažniau jis nesilaiko klasės mokinių elgesio taisyklių. Identifikuota, kad mokytojų ir mokinių nuomonė sutapo ir jie pritaria, kad kuo dažniau mokiniui yra skiriamas skatinimas ir apdovanojamas už gerą elgesį, tuo dažniau jis laikosi mokinių elgesio taisyklių. Vertinant poveikio priemones, kurios yra

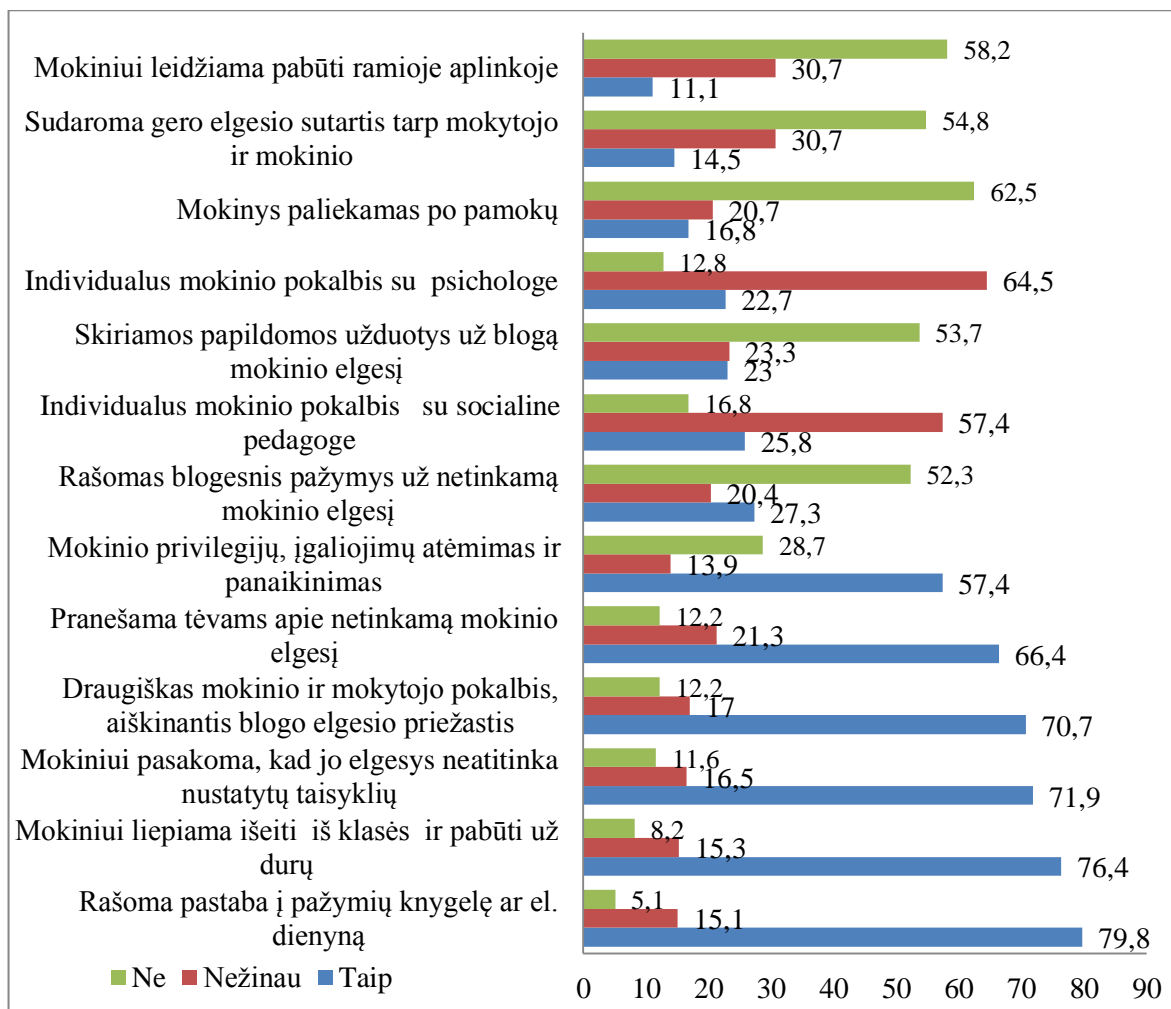
naudojamos klasės lygmeniu išryškėjo, kad paaugliai linkę manyti, kad naudojamos tos poveikio priemonės, kurios orientuotos į drausminimą, o pedagogai linkę mažiau sutikti. Konstatuota, kad klasės lygmeniu, mokinių nuomone, vyrauja drausminimo sistema. Pedagogų vertinime išryškėjo, kad dominuoja skatinimo sistema.

2.5. Paauglių elgesio valdymas individualiu lygmeniu

Kaip buvo teigta teorinėje dalyje, individualiu lygmeniu, pedagogo ir mokinio sąveikoje, kuriami bendri susitarimai, asmeninės taisyklės. Barkauskaitė (2007) nurodo, kad siekiant pozityvios socializacijos, labai svarbus yra pedagogo vaidmuo, todėl dar kartą galima būtų paminėti, kad paauglių elgesiui valdyti tampa svarbi mokinio individuali sąveiką su pedagogu. Taigi tyrimu siekta išaiškinti, kaip valdomas netinkamas paauglių elgesys individualiu lygmeniu. Buvo aktualu sužinoti, kokias individualias poveikio priemones pedagogai naudoja netinkamai besielgiančiam mokiniui. Pedagogų požiūris apie poveikio priemonių naudojimą individualiu lygmeniu pavaizduotas 12 paveiksle, o mokinių nuomonę atspindi 13 paveikslas.

12 pav. Pedagogų nuomonė apie poveikio priemonių naudojimą individualiu lygmeniu, %

13 pav. Mokinių nuomonė apie poveikio priemonių naudojimą individualiu lygmeniu, %

Žvelgiant į 12 paveikslą, matyti, kad dauguma pedagogų nurodė, kad jie pamokų metu taiko šias poveikio priemones:

- *mokiniui pasakoma, kad jo elgesys neatitinka nustatytų taisyklių* (96 proc.);
- *draugiškas mokinio ir mokytojo pokalbis, aiškinantis blogo elgesio priežastis* (93,3 proc.);
- *rašoma pastaba į pažymių knygelę ar el. dienyną* (92,4 proc.);
- *sudaroma gero elgesio sutartis tarp mokytojo ir mokinio* (90,2 proc.);
- *pranešama tėvams apie netinkamą mokinio elgesį* (89,3 proc.);
- *individualus mokinio pokalbis su socialine pedagoge* (85,3 proc.);
- *individualus mokinio pokalbis su psichologe* (71,3 proc.).

Dauguma mokinių taip pat nurodė, kad pedagogai pamokų metu naudoja šias išvardintas poveikio priemones, tačiau jų procentas buvo mažesnis, išskyrus *individualus mokinio pokalbis su socialine pedagoge* (57,4 proc.) ir *individualus mokinio pokalbis su psichologe* (64,5 proc.). Paaugliai teigė nežinantys, ar šios poveikio priemonės yra naudojamos. Išsiskyrė pedagogų ir mokinių nuomonė vertinant poveikio priemones: *mokiniui liepiama išeiti iš*

klasės ir pabūti už durų, ir sudaroma gero elgesio sutartis tarp mokytojo ir mokinio. Ženkliai daugiau paauglių negu pedagogų nurodo, kad drausminimo priemonė, kai mokiniui liepiama išeiti ir pabūti už durų yra naudojama (76,4 proc. paauglių, 34,3 proc. pedagogų). Matyti, kad didžioji dauguma pedagogų nurodė, kad naudoja skatinimo priemonę, kai yra sudaroma *gero elgesio sutartis* tarp mokytojo ir mokinio (90,2 proc. pedagogų), daugiau nei pusė paauglių (54,8 proc.) vertina, kad ši poveikio priemonės nėra naudojama. 12 paveiksle iliustruoti duomenys išryškino, kad, pedagogų teigimu, yra naudojamos tos poveikio priemonės, kurios orientuotos į skatinimą ir pozityvaus elgesio palaikymą. Akivaizdu, kad 13 paveiksle gauti duomenys, pagal didesnę procentinę dažnį, rodo, kad mokinių teigimu, naudojamos tos poveikio priemonės, kurios daugiau orientuotos į drausminimą.

Analizuojant poveikio priemones, kurios nėra taikomos pamokų metu, išryškėjo, kad pedagogų teigiančių, kad jie netaiko šių poveikio priemonių pamokų metu buvo daugiau negu paauglių:

- *rašomas blogesnis pažymys už netinkamą mokinio elgesį* (87,1 proc. pedagogų, 52,3 proc. paauglių);
- *mokinio privilegijų, įgaliojimų atėmimas ir panaikinimas* (76,6 proc. pedagogų, 28,7 proc. paauglių);
- *skiriamos papildomos užduotys už blogą mokinio elgesį* (83,6 proc. pedagogų, 53,7 proc. paauglių);
- *mokinys paliekamas po pamokų* (80,1 proc. pedagogų 62,5 proc. mokinių);
- *mokiniui leidžiama pabūti ramioje aplinkoje* (60,3 proc. pedagogų, 58,2 proc. paauglių);

Matyti, kad nėra taikomos tos poveikio priemonės, kurios yra susijusios ir su drausminimu, ir su pozityvaus elgesio palaikymu, kai mokiniui leidžiama pabūti ramioje aplinkoje.

Konstatuota, kad vertinant mokinių nuomonę, išryškėjo, kad individualiu lygmeniu yra naudojamos tos poveikio priemonės, kurios daugiau orientuotos į drausminimą. O pedagogų nuomone yra taikomos tos, kurios labiau orientuotos į skatinimą ir pozityvaus elgesio palaikymą.

Buvo siekiama įvertinti, kurios iš naudojamų poveikio priemonių individualiu lygmeniu yra naudojamos dažnai, kurios retai, o kurios išvis nėra taikomos pamokų metu (žr. 11 priedo 10 lentelė).

Nustatyta, kad pedagogų ir moksleivių nuomonė beveik sutapo vertinant poveikio priemones, kurios dažniausiai taikomas pamokų metu, nors taip teigiančių pedagogų buvo daugiau negu moksleivių: *draugiškas mokinio ir mokytojo pokalbis, aiškinantis blogo elgesio priežastis*“ (72,7 proc. pedagogų, 62,8 proc. paauglių); *mokiniui pasakoma, kad jo elgesys*

neatitinka nustatytų taisyklių (63,9 proc. pedagogų, 56,7 proc. paauglių). Kitų poveikio priemonių gauti rezultatai pagal naudojimo dažnumą pateikiami priede (žr. 11 priedo 10 lentelė).

Buvo vertinama, kurios iš šių poveikio priemonių turėtų būti naudojamos dažniau (žr. 12 priedo 11 lentelę). Pedagogų teigimu turėtų būti taikomos dažniau šios poveikio priemonės:

- draugiškas mokinio ir mokytojo pokalbis, aiškinantis blogo elgesio priežastis (70 proc.);
- mokiniui leidžiama pabūti ramioje aplinkoje (63,40 proc.);
- pranešama tėvams apie netinkamą mokinio elgesį (62,6 proc.);
- individualus mokinio pokalbis su socialine pedagoge (59,9 proc.);
- individualus mokinio pokalbis su psichologe (55,1 proc.);

Paauglių nuomone, dažniau turėtų būti naudojamas draugiškas mokinio ir mokytojo pokalbis, aiškinantis blogo elgesio priežastis (51,1 proc.) bei mokiniui leidžiama pabūti ramioje aplinkoje (59,9 proc.) (žr. 12 priedo 11 lentelę). Išsamesni tyrimo rezultatai, šiuo aspektu pateikiami 12 priedo 11 lentelėje.

Tyrimo metu respondentų buvo prašoma nurodyti, kurios skatinimo priemonės, siekiant pageidaujamo mokinių elgesio, yra naudojamos pamokų metu. Gautus tyrimo duomenis iliustruoja 5 lentelė.

5 lentelė

Pedagogų ir paauglių nuomonė apie pamokų metu naudojamas skatinimo priemones, siekiant pageidaujamo mokinio elgesio, procentai

Skatinimo priemonės	Paaugliai			Pedagogai		
	Taip	Nežinau	Ne	Taip	Nežinau	Ne
Žodiniai pagyrimai	54%	31,8%	14,2%	97,7%	0%	2,2%
Atleidimas nuo kokio būtinio darbo, pavyzdžiui, namų darbų	36,4%	22,4%	41,2%	38,3%	4,4%	57,2%
Apdovanojimai, prizai	27,6%	43,8%	28,7%	38,8%	7,5%	53,7%
Mokinio paskyrimas klasės vadovu ar lyderiu	27,8%	41,7%	30,3%	21,1%	11,9%	66,9%
Skambutis tėvams ar el. laiško išsiuntimas dėl mokinio gero elgesio	23%	35,5%	41,5%	61,6%	8,8%	29,5%
Pagyrimo raštų įteikimas už gerą mokinio elgesį	23,3%	32,0%	44,6%	51,5%	4,4%	44%
„Ypatingas“ laikas (mokiniam suteikiama galimybė užsitarnauti tam tikras privilegijas, kurias jie patys pasirenka ir turi laisvą laiką pasirenkamai veiklai užsiimti)	19%	36 %	44,9%	36,1%	8,8%	55%
Mokinio rankos paspaudimas ar apkabinimas	12,8%	36,6%	50,5%	55%	6,6%	38,3%

Nustatyta, kad didžioji dauguma mokytojų teigė, kad jie, siekdami pageidaujamo mokinio elgesio, tikrai naudoja žodinius pagyrimus (97,7 proc.), nors taip manančių mokinių

buvo perpus mažiau (54 proc.). Nustatyta, kad pedagogai, skatindami paauglius tinkamai elgtis, dažniausiai taiko žodinius pagyrimus. Tai sutampa su bakalauro darbo tyrimo rezultatais¹¹, kurie liudija, kad dažniausiai, anot pedagogų, elgesio ir emocijų turintiems mokiniams, siekiant didinti jų mokymosi motyvaciją ugdymo procese, naudojami pagyrimai. Dauguma mokytojų nurodė, kad jie taip pat *skambina tėvams ar išsiunčia elektroninį laišką dėl mokinio gero elgesio* (61,6 proc.), kad mokytojai taiko šią priemonę, pritarė 23 proc. mokinių. Paaugliai linkę prieštarauti, kad ši skatinimo priemonė yra naudojama (41,5 proc.) Daugiau negu pusė tyrime dalyvavusių pedagogų nurodė, kad jie, siekdami pageidaujamo mokinio elgesio, *įteikia pagyrimo raštą už gerą mokinio elgesį* (51,5 proc.). Tam pritariančių mokinių buvo ženkliai mažiau, didesnė dalis teigia, kad ši skatinimo priemonė nėra taikoma.

Analizuojant kitas skatinimo priemones, išryškėjo, kad nė vienos skatinimo priemonės nebuvo pasirinkę dauguma mokinių, išskyrus žodinius pagyrimus, todėl galima būtų teigti, kad jos kiekvienam paaugliui, galbūt, yra parenkamos individualiai, atsižvelgiant į jo asmenybės bruožus ir interesus, o ne taikomos visiems vienodos.

Gauta, kad dauguma pedagogų patys nurodė, kad jie netaiko šių skatinimo priemonių, siekdami pageidaujamo mokinio elgesio, pamokų metu:

- *mokinio paskyrimas klasės vadovu ar lyderiu* (66,9 proc. pedagogų, 30,4 proc. paauglių);
- *atleidimas nuo kokio būtino darbo, pavyzdžiui, namų darbų* (57,2 proc. pedagogų, 41,2 proc. paauglių);
- *„ypatingas“ laikas (mokiniam suteikiama galimybė užsitarnauti tam tikras privilegijas, kurias jie patys pasirenka ir turi laisvą laiką pasirenkamai veiklai užsiimti)* (55 proc. pedagogų, 44,9 proc. paauglių);
- *apdovanojimai, prizai* (53,7 proc. pedagogų, 28,7 proc. paauglių).

Vertinant iš mokinių pozicijos, matyti, jog prieš tai pateiktas priemonės rinkosi mažesnis procentas moksleivių negu pedagogų. Taip pat galima būtų išskirti šiuos ryškesnius skirtumus: ženkliai daugiau moksleivių negu pedagogų nurodė, kad mokytojai *nepaspaudžia mokiniui rankos ir jo neapkabina, siekiant gero mokinio elgesio* (50,3 proc. pedagogų 38,3 proc. paauglių).

Iš 5 lentelės, matyti, kad ženkliai daugiau mokinių negu pedagogų nurodė, kad jie nežino, ar mokytojai pamokų metu taiko nurodytas skatinimo priemones. Tokie rezultatai galėjo gautis dėl to, kad dalis mokinių tiesiog nebuvo individualiai susidūrę su šiomis skatinimo priemonėmis.

¹¹ Kedytė, J. (2011). *Mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, mokymosi motyvacijos skatinimas ugdymo procese.* (Nepublikuotas bakalauro darbas, Šiaulių universitetas, 2011).

Žvelgiant į tai, jog ir pedagogai, ir paaugliai nurodė, kad yra naudojamos ne visos išvardintos skatinimo priemonės, galima būtų teigi, kad, siekiant mokinių pageidaujamo elgesio pamokų metu, yra naudojamos skatinimo priemonės, kurios, tikėtina, parenkamos, atsižvelgiant į kiekvieno jaunuolio asmenybę ir individualias jo savybes. Galbūt, viena poveikio priemonė yra veiksminga vienam paaugliui, tačiau ta pati priemonė yra mažiau veiksminga kitam jaunuoliui.

Pedagogams ir paaugliams buvo pateiktas atviras klausimas, kuriame buvo prašoma tyrimo dalyvių pasidalinti patirtimi apie mokytojų naudojamas skatinimo priemones, kurios nebuvo paminėtos 10 klausime, siekiant pageidaujamo paauglių elgesio. Pažymėtina, kad tik maža dalis paauglių ir pedagogų pasidalino savo patirtimi ir atsakė į šį klausimą. Atliktus išsakytų teiginių turinio analizę, išryškėjo įvairios pedagogų ir mokinių nuomonės bei požiūriai, susiję ne tik su skatinimo priemonių naudojimo patirtimi. Analizuojant pedagogų ir paauglių patirtį buvo identifikuotos 2 kategorijos ir 27 subkategorijos bei 118 teiginių (žr. 13 priedo 12 lentelę), kurie atspindinti dalyvių išsakytą nuomonę. Pirmoje išskirtoje kategorijoje „Skatinimo priemonės“ buvo indentifikuota 18 subkategorijų (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Pedagogų, paauglių patirtys apie skatinimo priemonių naudojimą: teiginių kategorizacija

Subkategorija	Iliustruojantys teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius (dažnis)
Suteikiamos privilegijos	„<...> išleidžia anksčiau iš pamokos“ [335 m.]; „<...> Pailsėti prieš pamokos galą 10 min.“ [401 M].	M=1 m= 19 Iš viso: 20
Edukacinės ekskursijos ir pramogos	„ekskursijos, festivaliai“ [204 M.]; „<...>ekskursijos, išvykos įvairios“ [419 m.].	M= 3 m= 15 Iš viso=18
Geresnis pasiekimų vertinimas/ geresnio pažymio rašymas	parašo gerą pažimi [518 m.]	m= 13 Iš viso:13
Papildomi taškai ir balai vardan geresnio pažymio	„rašo plusus, o už surinktus plusus rašo gerus pažymius“ [554 m.].	m= 12 Iš viso:12
Materialinės paskatos	„piniginės premijos“ [403 m.]; <...> „arbatos gėrimas po pamokų“ [426 M.].	M=1 m= 8 Iš viso: 9
Verbaliniai paskatinimai	„Naudojami mažybiniai žodžiai“ [19 m.]; „<...> Pokalbis, diskusija <...>“ [201 M.]	M= 2 m= 4 Iš viso: 6
Pagyrimas ir padėka už pavyzdinę elgesį	„pagirti už gerą elgesį prieš visą mokyklą [3 m.]; „padėkoja už gerą elgesį <...>“ [326 m.].	m= 3 Iš viso: 3
Pagyrimo įrašymas į dienyną	„parašo padėka į el. dienyną“ [332 m.].	m= 3 Iš viso: 3
Raštiškų padėkų įteikimas	„padėkos raštai <...>“ [447 m.].	m=3 Iš viso:3
Susitarimai ir sutartys tarp mokytojo ir mokinio	„<...> įvairūs susitarimai“ [426 M.]	M= 3 Iš viso: 3
Pozityvių santykių kūrimas ir tolerantiškas bendravimas	<...>Jeį gerbi kitus, gerbia ir tave [201 M.]; Gražiai bendrauja su mokiniu [6 m.];	M=1 m=2

		Iš viso: 3
Pagyrimas už pažangumą	„Pagiria už pažangumą“ [326 m.]	m= 2 Iš viso: 2
Papildomas laikas per kurį mokinys gali naudotis IKT	„<...> „Sėkmės lazdelė“ (gali ją gavęs mokinys 10 min. tą dieną dirbti interaktyvioje lentoje) “ [204 M.]; „Su multimedija kažka rodo, jeigu geri bunam“ [534 m.]	M=1 m=1 Iš viso: 2
Įdomių užduočių parinkimas	Užduodu kuo įdomesnę užduotį <...> [243 M.]	M=1 Iš viso:1
Pagyrimas už dalyvavimą aktyvioje veikloje	„Už dalyvavimą užklasinėje veikloje, aktyvią veiklą skiriamas pagyrimas“ [400 m.]	m=1 Iš viso: 1
Padėka tėvams	„Parašau tėvams padėką už gerą mokinio elgesį ar gerai atliktą darbą“ [501 M.]	M=1 Iš viso:1
Viešas pagyrimas	„Renginys „Mokyklos garbė.“ Metų nominacijos paskelbimas, viešas pagyrimas. Žodinės padėkos mokyklos radijo laidų metu [558 M.] “	M=1 Iš viso: 1
Apkabinimai	„<...> Apkabinimas“ [426 M.]	M=1 Iš viso:1
	Iš viso:102	M=16 m=86

Žvelgiant į 5 lentelę matyti, kad tyrimo dalyviai nurodė skatinimo priemones, kuriuos naudojami siekiant pageidaujamo paauglio elgesio. Matulienė (2012) teigia, kad paskatinimai yra prielaida geram elgesiui. Analizuojant paauglių ir pedagogų pasisakymus bei jų patirtį galima pastebėti, kad mokytojai naudoja įvairias skatinimo priemones.

Devyniolika jaunuolių nurodo, jog mokytojai naudoja privilegijas mokiniui. Pedagogų nuomonė šiuo požiūriu nėra vieninga, tik vienas pedagogas nurodė, kad taiko privilegiją kaip skatinimo priemonę, siekiant mokinio pageidaujamo elgesio.

Jaunuoliai ir mokytojai paminėjo, kad paaugliai yra skatinami įvairiomis ekskursijomis ir pramogomis, materialinėmis paskatomis, verbaliniais paskatinimais ir IKT, kai skiriamas papildomas laikas jomis naudotis. Tyrimo dalyviai paminėjo, kad siekiant pageidaujamo paauglio elgesio yra kuriami pozityvūs santykiai bei plėtojamas tolerantiškas bendravimas.

Tik paauglių pasidalinta patirtis atskleidė, kad, siekiant jų pageidaujamo elgesio, mokinio pasiekimai yra geriau vertinami ir suteikiami papildomi taškai bei balai vardan geresnio pažymio. Mokiniai akcentuoja, kad jiems yra skiriamas pagyrimas ir padėka už pavyzdinę elgesį, pažangumą bei dalyvavimą aktyvioje veikloje, yra rašomas pagyrimas į dienyną bei įteikiamos raštiškos sutartys. Išaiškėjo, kad, anot paauglių, pagyrimai naudojami ne tik už gerą ir pavyzdinę elgesį, bet ir už dalyvavimą aktyvioje veikloje ar pažangumą.

Atskleista, kad pedagogai naudoja sutartis tarp mokytojo ir mokinio „<...> įvairūs susitarimai“ [426 M.]. Vieno pedagogo teigimu išryškėjo, kad jis pasidžiaugia kartu su tėvais mokinio elgesiu, parašydamas jiems padėką „Parašau tėvams padėką už gerą mokinio elgesį ar

gerai atliktą darbą“ [501 M.]. Kitas pedagogas nurodo, kad naudoja viešą pagyrimą. Būtina pažymėti, kad vienas pedagogas akcentavo, kad naudoja mokinio apkabinimą. Ši skatinimo priemonė buvo išskirta 10 klausime, kai respondentų buvo prašoma nurodyti, kurios mokinių skatinimo priemonės, siekiant pageidaujamo jų elgesio, yra naudojamos pamokų metu. Galima būtų traktuoti, kad respondentas išskyrė šią skatinimo priemonę ir dar kartą ją nurodė bei pabrėžė, nes galbūt ją dažnai naudoja, ir ji yra veiksminga jo darbo praktikoje.

Išanalizavus pedagogų ir paauglių pasidalintą patirtį, matyti, kad mokytojų naudojamos skatinimo priemonės pasižymi įvairove. Dėl išryškėjusios skatinimo priemonių naudojimo įvairovės bei pedagogų ir paauglių skirtingų nuomonių, tikėtina, kad mokytojai savo darbo praktikoje naudoja įvairias skatinimo priemones, tikriausiai, atsižvelgdami į paauglio asmenybę ir jo motyvacijos lygį.

Kontroversiška situacija, nors pedagogų ir mokinių buvo klausama, kokios yra naudojamos skatinimo priemonės, tyrimo dalyviai pasidalino patirtimi apie drausminimo priemones. Vadinasi, galima būtų teigti, kad jos ugdymo(si) procese yra taikomos. Kaip buvo minėta, išnagrinėjus išsamiau paauglių ir pedagogų atsakymus, išskirta antra kategorija „Drausminimo priemonės“, kurią sudarė 9 subkategorijos (žr. 7 lentelę.).

7 lentelė

Paauglių patirtys apie drausminimo priemonių naudojimą mokiniams: teiginių kategorizacija

Subkategorija	Iliustruojantys teiginių pavyzdžiai	Teiginių skaičius (dažnis)
Mokytojo balso tono pakėlimas	„Apreke be reikalo, nebudami įsitikinę kad tu kaltas“ [160 m.].	m= 6 Iš viso: 6
Mokinių bauginimas	„Grasina, gasdina, kad bus blogai“ [443 m.].	m= 2 Iš viso: 2
Tikslingas dėmesys geriau besimokančiam	Daugiau dėmesio skiria gerai besimokančiam. Kitus mokinius, kai kurie mokytojai kartais ignoruoja, nes jie nėra pirmūnai, nors mokosi visai gerai [301 m.]	m= 2 Iš viso: 2
Grasinimas mokyklos vadovo autoritetu	„<...> Pasako nuves pas direktore“ [297 m.]	m= 1 Iš viso:1
Netradicinės drausmės taikymas	„Drausminimo lazda“ [552 m.]	m=1 Iš viso:1
Bausmės	„<...> Baudžiant, o ne skatinant <...>“ [380 m.]	m=1 Iš viso: 1
Raštiški pasiaiškinimai ir pasižadėjimai	Pasiaiškinimo rašymas, pasižadėjimas raštu tinkamai elgtis [200 M.]	M=1 Iš viso: 1
Reikalavimais grįsti santykiai	Su mokiniais <...> susitariame dėl elgesio taisyklių, aš jų laikausi griežtai, to paties reikalauju iš mokinių be jokių nuolaidų <...> [245 M.]	M=1 Iš viso: 1
Apraminimas	Apraminimas <...>[110 m.]	m=1 Iš viso:1
	Iš viso:16	M=2 m=14

Kaip nurodo Duoblienė (2009), mokyklos gyvenime drausminimo kontrolės raiška atsiskleidžia reikalavimų, normų, šių priemonių vis didesniu daugėjimu ir griežta jų priežiūra. Tai atsispindėjo ir šiame tyrime paauglių išsakytuose teiginiuose. Žvelgiant į 7 lentelę matyti, kad paaugliai pasidalinę savo patirtimi nurodo, kad pedagogai pakelia balso toną prieš juos, mokinius baugina, grasina mokyklos vadovo autoritetu. Pavieniai mokinių pasisakymai atskleidė, kad mokytojai taiko netradicines drausmes ir bausmes.

Du jaunuoliai akcentavo, kad pedagogai netolygiai paskirsto dėmesį mokiniams „*Daugiau dėmesio skiria gerai besimokančiam. Kitus mokinius, kai kurie mokytojai kartais ignoruoja, nes jie nėra pirmūnai, nors mokosi visai gerai*“ [301 m.]. Vadinasi, galima būtų įtarti, kad mokytojai ypatingą dėmesį kreipia į tuos mokinius, kurie yra pažangesni; ir jų mokymosi pasiekimai yra aukštesni.

Detaliau panagrinėjus matyti, kad vieno paauglio išreikšta nuomonė atskleidė, kad mokytojai naudoja apraminimus. Tikėtina, kad pedagogai naudoja šią priemonę, valdydami netinkamą paauglių elgesį, kai mokinys yra nedrausmingas.

Kita subkategorija įvardija, kad pedagogai naudoja griežtesnes priemones, tai – raštiškus pasiaiškinimus ir pasižadėjimus, siekiant, kad mokiniai tinkamai elgtųsi „*Pasiaiškino rašymas, pasižadėjimas raštu tinkamai elgtis*“ [200 M.].

Vienas pedagogas pasisakė, kad plėtoja santykius su mokiniais, kurie yra grįsti reikalavimais „*Su mokiniais <...> susitariame dėl elgesio taisyklių, aš jų laikausi griežtai, to paties reikalauju iš mokinių be jokių nuolaidų*“ <...> [245 M.]. Tikėtina, kad pedagogas nustato griežtas ribas ir iš mokinių reikalauja drausmės ir besąlygiško paklusnumo.

Išryškėjo reali situacija individualaus lygio kontekste, paauglių elgesiui valdyti naudojamos ne tik skatinimo, bet ir drausminimo priemonės, grįstos net bausmėmis. Galima traktuoti, kad šios drausminimo priemonės tikriausiai yra taikomos už mokinių elgesio taisyklių nesilaikymą. Vis dėlto, galima būtų teigti, kad tiek skatinimas, tiek drausminimas pritaikomas kiekvienam mokiniui individualiai.

Apibendriant tyrimo rezultatus nustatyta, kad didžioji dauguma pedagogų nurodė, jog siekiant pageidaujamo mokinio elgesio naudoja žodinius pagyrimus, taip manančių mokinių buvo perpus mažiau. Skatinimo priemonės, siekiant paauglio pageidaujamo elgesio, pritaikomos individualiai. Vertinant individualų lygmenį dėl paauglių elgesio valdymo, gauti rezultatai rodo analogišką situaciją kaip ir klasės lygmeniu, paaugliai teigia, kad vyrauja drausminimo sistema, o pedagogai nurodo, kad dominuoja skatinimo sistema.

2.6. Teorinių požiūrių raiška ugdymo(si) procese

Šiame darbe buvo siekiama pabandyti identifikuoti, kokiam teoriniam požiūriui atstovauja pedagogai, valdant paauglių elgesį. Pedagogams ir mokiniams pateikto klausimo 12 teiginių buvo suskirstyti į pasirinktus teorinius požiūrius: klinikinį – korekcinį, bihevioristinį, socialinį kognityvinį ir ekologinį sisteminių. Kiekvienam atskiram teoriniam požiūriui priskiriami 3 teiginiai, reprezentuojantys teorinį požiūrį. Pedagogų ir paauglių vertinimą šiuo aspektu iliustruoja 8 lentelė¹².

8 lentelė

Elgesiui valdyti taikomi teoriniai požiūriai ugdymo(si) procese, vertinimas iš pedagogų ir mokinių pozicijų, vidurkis¹³, p reikšmė

Teoriniai požiūriai	Teiginiai	Pedagogai	Mokiniai	P reikšmė
Klinikinis-korekcinis požiūris	Mokytojas blogo elgesio mokinius įvardina kaip nepažangius, nepaklusnius, turinčius sutrikimų	1,47	4,21	0,000*
	Mokytojas siūlo blogai besielgiančiam mokiniui mokytis kitoje klasėje	3,14	3,58	0,000*
	Mokytojas nurodo, kad mokinio blogą elgesį reikia koreguoti ir gydyti vaistais	2,32	3,14	0,000*
Bendras M (vidurkis)		2,31	3,64	
Bihevioristinis požiūris	Mokiniui paaiškinama už ką jis yra skatinamas ir baudžiamas	4,14	3,31	0,000*
	Mokytojas prieš skirdamas bausmę įspėja mokinį apie netinkamą jo elgesį, o ne iš karto jį baudžia	3,39	3,36	0,000*
	Mokytojas skiria atlygį už gerą mokinio elgesį	4,36	3,72	0,000*
Bendras M (vidurkis)		3,96	3,46	
Socialinis-kognityvinis požiūris	Mokytojas ir mokinys kartu ieško abipusio sprendimų priėmimo dėl blogo mokinio elgesio pasireiškimo	4,21	3,37	0,000*
	Mokytojas ir blogai besielgiantis mokinys dažnai sudaro draugiškas sutartis	3,47	3,10	0,000*
	Mokytojo ir mokinio susitarimu rašomas gero elgesio dienoraštis	2,30	2,62	0,000*
Bendras M (vidurkis)		3,32	3,03	
Ekologinis-sisteminis požiūris	Tėvai, moksleivis ir mokykla susitaria dėl netinkamo mokinio elgesio sprendimų priėmimo, kurie juos tenkina	4,11	2,37	0,000*
	Mokinys, jo tėvai ir mokykla aptaria, ką reikėtų keisti mokykloje, kad moksleivio elgesys būtų pavyzdingas	3,84	1,81	0,000*
	Tėvai dalijasi savo patirtimi apie mokinių elgesį	3,73	2,81	0,000*
Bendras M (vidurkis)		3,89	2,33	

* Statistiškai reikšmingi skirtumai, kai, $p \leq 0,05$, raudona spalva žymi aukščiausius vidurkius

¹² Parinkti 3 teiginiai, reprezentuojantys teorinį požiūrį

¹³ Kategorijų vertinimo indeksai buvo sudaryti apskaičiuojant nuomonių įvertinimo aritmetinį vidurkį (M). 1 reiškia „visiškai nesutinku“, 2 – „nesutinku“, 3 – „nei sutinku, nei nesutinku“, 4 – „sutinku“, 5 – „visiškai sutinku“.

Remiantis 8 lentelės gautais duomenimis, kurie rodo pedagogų ir mokinių vertinimą „matyti, kad mokytojų ir paauglių nuomonė, vertinant visus teiginius statistiškai reikšmingai, skiriasi ($p < 0,05$).

Vertinant pedagogų nuomonę ir žvelgiant į atskirų teiginių vidurkius, išryškėjo, kad didžiausi vidurkių balai išskiriami šiuose teiginiuose:

- „Mokytojas skiria atlygį už gerą mokinio elgesį“;
- „Mokytojas ir mokinys kartu ieško abipusio spendimų priėmimo dėl blogo mokinio elgesio pasireiškimo“;
- „Mokiniui paaiškinama už ką jis yra skatinimas ir baudžiamas“;
- „Tėvai, moksleivis ir mokykla susitaria dėl netinkamo mokinio elgesio spendimų priėmimo, kurie juos tenkina“.

Akivaizdu, kad mokytojai labiau orientuojasi į biheavioristinį požiūrį, valdant paauglių elgesį, nes iš visų teiginių yra išskirti didžiausi vidurkiai. Tačiau išryškėjo ir tai, kad yra pedagogų, kurie valdant paauglių elgesį vadovaujami socialiniu kognityviniu ir ekologiniu sisteminiu požiūriu. Susumavus ir išvedus bendrą atskirų teorijų teiginių vidurkį, išryškėjo, kad remiantis pačių mokytojų vertinimu, jie siekdami suvaldyti mokinių elgesį, vadovaujami biheavioristinio ir ekologinio sisteminio požiūrio teiginiais.

Vertinat paauglių nuomonę ir žvelgiant į atskirų teiginių vidurkius, matyti, kad didžiausi vidurkių balai išskiriami šiuose teiginiuose:

- „Mokytojas blogo elgesio mokinius įvardina kaip nepažangius, nepaklusnius, turinčius sutrikimų“;
- „Mokytojas skiria atlygį už gerą mokinio elgesį“;
- „Mokytojas siūlo blogai besielgiančiam mokiniui mokytis kitoje klasėje“.

Analizuojant mokinių vertinimą, pažymėtina, kad paauglių nuomone, mokytojai valdydami jų elgesį, orientuojasi į klinikinį – korekcinį ir biheavioristinį požiūrį, nes iš visų teiginių yra išskirti didžiausi vidurkiai. Susumavus ir išvedus bendrą atskirų teorijų teiginių vidurkį, išryškėjo, kad, paauglių nuomone, pedagogai, labiau linkę vadovautis biheavioristinio požiūrio teiginiais – tai sutampa su mokytojų pozicija, taip pat klinikinio – korekcinio požiūrio teiginiais – tai prieštarauja pedagogų išsakytai nuomonei. Mažiausiai, mokinių nuomone, pedagogai remiasi ekologinio sisteminio požiūrio teiginiais, siekiant suvaldyti jų elgesį, tuo tarpu pedagogai teigia, kad jie kaip tik šio požiūrio teiginiais vadovaujami, valdydami paauglių elgseną.

Nustatyta, kad pedagogai ir mokiniai sutinka, kad, siekiant suvaldyti mokinių elgesį, pedagogai vadovaujami biheavioristinio požiūrio teiginiais, kai yra akcentuojama priežasties ir pasekmės dermė, kuri susijusi su tam tikru pasireiškiančiu norimu elgesiu. Tačiau pedagogų ir

moksleivių nuomonė išsiskyrė vertinant ekologinio sisteminio, klinikinio – korekcinio požiūrio teiginius – pedagogai mano, kad jie, siekdami suvaldyti mokinių elgesį, labiau remiasi ekologinio sisteminio požiūrio teiginiais, t. y. orientuojasi į aplinką ir akcentuoja veiklas, kurios nukreiptos į netinkamo elgesio apraiškų mažinimą. Tuo tarpu mokiniai teigia, kad mokytojai labiau remiasi klinikinio – korekcinio požiūrio teiginiais, valdydami mokinių elgesį, labiau nei kitais, kai vadovaujamosi segregacinėmis nuostatomis. Ališauskas, Ališauskienė ir kt. (2011) konstatuoja, kad mokytojų pateikiama situacija apie elgesio ir (ar) emocijų turinčių mokinių ugdymą yra paradoksali, nes pedagogai linkę teigti, kad renkasi pozityvias elgesio valdymo priemones, tačiau kas antram ugdytojui yra būdingos segregacinės nuostatos į šiuos moksleivius.

Apibendriant galima teigti, kad pedagogai ir mokiniai sutinka, kad, siekiant suvaldyti mokinių elgesį, mokytojai dažniausiai remiasi biheivioristinio požiūrio teiginiais. Tačiau pedagogų ir moksleivių nuomonė išsiskyrė vertinant ekologinio sisteminio požiūrio teiginius, taip pat klinikinio – korekcinio požiūrio teiginius – pedagogų teigimu jie, siekdami suvaldyti mokinių elgesį, labiau remiasi ekologinio sisteminio požiūrio teiginiais tik kalbant apie tėvus, kai jie yra įtraukiami į veiklas, o paaugliai nurodo, kad mokytojai labiau remiasi klinikinio-korekcinio požiūrio teiginiais, kalbat apie mokinius. Būtina pažymėti ir tai, kad tiksliai konstatuoti, jog pedagogai vadovaujasi šiais teoriniais požiūriais, valdant paauglių elgesį negalima, nes buvo išskirti tik 3 teiginiai kiekvienai pasirinktai teorinei prieigai. Akivaizdu, kad gauti rezultai leido tik daryti prielaidą, kad šie teoriniai požiūriai galbūt dominuoja kasdieninėje pedagogų veikloje.

Išvados

1. Teorinė mokslinė analizė parodė, kad paauglystėje gali sustiprėti rizika agresijos, elgesio ir emocijų sunkumų ir kitų prieštaraujančio elgesio apraiškų, tačiau tai nėra pastoviai pasireiškianti elgesio ypatybė, būdinga visiems šio amžiaus tarpsnio jaunuoliams. Siekiant valdyti paauglių elgesį ugdymo(si) procese pirmiausia turi būti nustatytos aiškios, tikslios mokinių elgesio taisyklės ir normos, kuriose ne tik apibrėžiamas nepageidaujamas ir tinkamas mokinio elgesys, bet ir yra suformuota vieninga poveikio priemonių sistema. Paauglių elgesio valdymo sistema turėtų būti grįsta pozityvaus elgesio palaikymu, skatinimu bei pastiprinimu, keičiant netinkamą elgesį pageidaujamu.
2. Pedagogų ir mokinių vertinimu, nustatyta, kad instituciniu lygmeniu:
 - Paaugliai nei sutinka, nei nesutinka, kad dalyvauja mokyklos mokinių elgesio taisyklių kūrimo procese, o pedagogai linkę pritarti. Yra ne visos išnaudotos galimybės ir resursai mokyklos mokinių elgesio taisyklių kūrimo procese, nes tėvai į šį procesą įtraukiami minimaliai. Paauglius su mokyklos reglamentuotomis mokinių elgesio taisyklėmis supažindina auklėtoja.
 - Bendros taisyklės ir reikalavimai ne visada taikomi vienodai visiems – tiek paaugliams, tiek ir pedagogams, daugeliu atveju jie yra orientuoti į mokinį.
 - Vyrauja drausminimo sistema netinkamai besielgiančių paauglių elgesiui valdyti, nes dominuoja poveikio priemonės, orientuotos į drausminimą, tačiau pedagogai ir mokiniai pageidautų, kad būtų naudojamos poveikio priemonės orientuotos į skatinimą ir pozityvaus elgesio palaikymą.
3. Pedagogų ir mokinių vertinimu, nustatyta, kad klasės lygmeniu:
 - Yra kuriamos klasės mokinių elgesio taisyklės, kurios galioja kiekvienam moksleiviui, o kuo dažniau paauglys yra skatinamas ir apdovanojamas už gerą elgesį, tuo dažniau jis laikosi nustatytų reikalavimų.
 - Netinkamai besielgiančių paauglių elgesiui valdyti, mokinių vertinimu, vyrauja drausminimo sistema, nes dominuoja poveikio priemonės, orientuotos į drausminimą. Pedagogų vertinimu, vyrauja skatinimo sistema, nes dominuoja poveikio priemonės, orientuotos į skatinimą ir pozityvaus elgesio palaikymą.
4. Pedagogų ir mokinių vertinimu, nustatyta, kad individualiu lygmeniu:
 - Siekiant pageidaujamo paauglio elgesio, pedagogų teigimu, didžioji dauguma jų naudoja žodinius pagyrimus, tam pritariančių mokinių yra kas antras. Poveikio priemonės, kurias naudoja pedagogai, siekiant pageidaujamo paauglio elgesio, pritaikomos individualiai kiekvienam mokiniui.

- Mokinių vertinimu, vyrauja drausminimo sistema netinkamai besielgiančių paauglių elgesiui valdyti, nes dominuoja poveikio priemonės, orientuotos į drausminimą. Pedagogų vertinimu, vyrauja skatinimo sistema, nes dominuoja poveikio priemonės, orientuotos į skatinimą ir pozityvaus elgesio palaikymą.
5. Pedagogų ir mokinių vertinimu, identifikuota, kad:
- Mokytojai savo kasdieninėje veikloje, valdant paauglių elgesį, dažniausiai remiasi bihevioristinio požiūrio teiginiais. Pedagogų ir mokinių nuomonė išsiskyrė vertinant ekologinio sisteminio ir klinikinio – korekcinio požiūrio teiginius – pedagogai, siekdami suvaldyti mokinių elgesį, labiau akcentuoja ekologinio sisteminio požiūrio teiginius, o paaugliai išskiria klinikinio – korekcinio požiūrio teiginius.

Tyrimo ribotumai ir tęstinumas

Tyrimo ribotumai. Kaip tyrėja įžvelgiu, kad atliktas tyrimas turi keletą ribotumų. Vienas iš tyrimo ribotumų yra nereprezentatyvi tyriamųjų imtis. Buvo atrinkti tyrimo dalyviai pagal netikimybinę tikslinę atranką, kai tiriamieji suformuoti iš asmenų, turinčių kokių nors tipinių požymių. Tipinis požymis – paaugliai 12-19 metų ir pedagogai, ugdatys šio amžiaus jaunuolius. Didžiausias trūkumas buvo susijęs su respondentų skaičiumi. Buvo tikėtasi ištirti kuo didesnę skaičių tyrimo dalyvių pagal pasirinktą tipinį požymį, tačiau buvo susidurta ir su mokyklų atsisakymu ir negalėjimu dalyvauti apklausoje. Pažymėtina ir tai, kad ypač pasyviai buvo dalyvaujama elektroninės apklausos metu nei tikėtasi. Nors tyrime dalyvavo 579 respondentai, iš jų 352 paaugliai ir 227 pedagogai, tačiau gautų rezultatų negalima taikyti ir apibendrinti visai paauglių populiacijai, bet galima pastebėti išryškėjusias bendrąsias tendencijas tirtai imčiai.

Dar vienas ribotumas, kurį pastebėjau, yra susijęs su darbo tyrimo išsikeltu uždaviniu, kuriuo buvo siekiama identifikuoti paauglių elgesio valdymui naudojamas teorines prieigas ugdymo(si) procese. Tiksliai konstatuoti ir daryti išvadą, kad pedagogai vadovaujasi vienu ar kitu teoriniu požiūriu, valdant paauglių elgesį, negalima, būtent todėl, kad per mažai buvo išskirta teiginių kiekvienai pasirinktai teorinei prieigai nagrinėti. Tai vienas iš pastebėtų tyrimo trūkumų ir būdų tyrimo plėtojimui ateityje. Akivaizdu, kad gauti rezultatai leido tik išryškinti bendruosius dėsningumus ir daryti prielaidą, kad šie teoriniai požiūriai, galbūt, dominuoja kasdieninėje pedagogų veikloje.

Tyrimo tęstinumas ir plėtojimo galimybės. Turint gautus tyrimo rezultatus, galima būtų numatyti tam tikras perspektyvas tolimesniems, su šia tema susijusiems, tyrimams. Kaip buvo teigta, vienas iš tyrimo plėtojimo būdų gali būti susijęs su teoriniais požiūriais, kai siekiama tiksliai konstatuoti, kuria teorine prieiga vadovaujasi pedagogai, valdant paauglių elgesį kasdieninėje veikloje. Norint gauti išsamesnius rezultatus reikėtų tęsti tyrimus iš visų ugdymo proceso dalyvių perspektyvų, su kurias sąveikauja paaugliai. Reikėtų ne tik atskleisti paauglių ir pedagogų, bet ir tėvų (globėjų) požiūrį. Tėvų dalyvavimas tyrime galėtų būti tolesnio tyrimo plėtojimas ateityje. Ši tema galėtų būti tiriama taikant ne tik kiekybinį, bet ir kokybinį tyrimo metodą. Be to, ateities tyrimuose reikėtų didesnio tyrimo dalyvių skaičiaus iš įvairesnių sociodemografinių grupių. Manychiau, kad tolesni tyrimai apie paauglių elgesio valdymo sistemų raišką ugdymo(si) procese gali būti reišmingi ir svarbūs pedagogams bei visai švietimo bendruomenei, siekiant tikslingai valdyti paauglių elgseną ir taikyti tinkamas elgesio valdymo sistemas ugdymo(si) procese.

Literatūra

1. Abromaitienė, L. (2012). *Delinkventinio elgesio pedagogika: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija.
2. Adamonienė, R., Daukilas, S., Krikščiūnas, B, Maknienė I., Palujanskienė, A. (2001). *Profesinio ugdymo pagrindai*. Vilnius: Petro ofsetas.
3. Ališauskas, A., Ališauskienė, S., Gerulaitis, D., Kaffemanienė, I., Melienė, R., Miltienienė, L. (2011). *Specialiujų ugdymo(si) poreikių tenkinimas: Lietuvos patirtis užsienio šalių kontekste*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ališauskas, A., Ališauskienė, S., Kairienė, D., Jones, S. (2011). Mokinių specialiųjų poreikių tenkinimas inkluzinio ugdymo kontekste: Jungtinės Karalystės patirtis. *Specialusis ugdymas*, 1 (24), 75-90.
5. Ališauskas, A., Šimkienė, G. (2013). Mokytojų patirtys, ugdant mokinius, turinčius elgesio ir (ar) emocijų problemų. *Specialusis ugdymas*, 1 (28), 51-61.
6. Ališauskas, R. Dukynaitė, R. (2008). Įsivertinimo plėtra bendrojo lavinimo mokyklose. G. Kazakevičius, L. Gudaitė, J. Labuckaitė. L. Laurinčiukienė (Sud.). *Bendrojo lavinimo mokyklos vidaus audito rekomendacijos* (p.15-19). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
7. Andrašūnienė, M. (2007). *Socialinio darbo terminų žodynelis: metodinė priemonė*. Vilnius: Vilniaus kolegija.
8. Arlauskienė, R. (2009). *Psichologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
9. Augutienė, R. (2010). *Socialinis darbas: profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto leidybos centras.
10. Bandura, A. (1974). Behavior theory and the models of man. *American Psychologist*, 29, 859-869.
11. Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
12. Bandura, A. (1989). Social cognitive theory. R. Vasta (Ed.). *Six theories of Child Development: Revised Formulations and Current Issues* (p.1-61). Greenwich, CT: JAI Press.
13. Barkauskaitė M. (2011). Klasės auklėtojo praktika. P. Pečiuliauskienė, M. Barkauskaitė (Aut.). *Pedagginės praktikos mokykloje vadovas* (p.138-212). Vilnius: Edukologija.
14. Barkauskaitė, M. (2001). *Paaugliai: sociopedagginė dinamika*. Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

15. Barkauskaitė, M. (2007). Paauglių socializacija: ypatumai, kaitos galimybės. *Pedagogika*, 88, 116-123.
16. Barkauskaitė, M., Mikalauskienė, J. (2011). Saugios aplinkos kūrimas bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*, 103, 30-37.
17. Barkauskaitė, M., Sinkevičienė, R. (2012). Mokinių mokymosi motyvacijos skatinimas kaip vadybinė problema. *Pedagogika*, 106, 49-59.
18. Barkauskaitė, M., Sinkevičienė, R. (2012). Mokinių mokymosi motyvacijos skatinimas kaip vadybinė problema. *Pedagogika*, 106, 49-59.
19. Berns, R. (2009). *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
20. Bilbokaitė, I. (2010). Mokytojų reputacijos ir įvaizdžio raiška: mokinių asociatyvinio vertinimo aspektas. *Mokslas ir Edukaciniai Procesai*, 1(10), 20-27.
21. Bitinas, B. (2004). *Hodegetika: auklėjimo teorija ir technologija*. Vilnius: Kronta.
22. Boyd, D. R., Bee, H. L. (2011). *Augantis vaikas*. Vilnius: Vaistų žinios.
23. Braslauskienė, R., Jonutytė, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijoje: mokomoji knyga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
24. Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32 (7), 513-531.
25. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge: MA Harvard University Press.
26. Bukšnytė, L. (2006). Prisikaitymo mokykloje sunkumus patiriančio paauglio psichologinė charakteristika. *Socialinis darbas*, 5 (2), 37- 44.
27. Civinskas, R., Levickaitė, V., Tamutienė, I. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*. Monografija. Vilnius: Garnelis.
28. Cooze, A. (2009). *100 patarimų pradedančiajam mokytojui*. Vilnius: Tyto alba.
29. Cowley, S. (2006). *Mokymo klinika. Patarimai mokytojams, patekusiems į kebliausias situacijas, daugybė strategijų, kaip klasėje įveikti įvairiausias problemas, taiklūs atsakymai į ramybės neduodančius klausimus*. Vilnius: Tyto alba.
30. Cowley, S. (2008). *Kaip suvaldyti tuos neklaužadas?* Vilnius: Tyto alba.
31. Černius, V. J. (2006). *Žmogaus vystymosi kelias: nuo vaikystės iki brandos*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
32. Delfos, M. F. (2004). *Children and Behavioural Problems. Anxiety, Aggression, Depression and ADHD – Biopsychological Model With Guidelines of Diagnostics and Treatment*. London: By Jessica Kingsley Publishers.

33. Dervinytė-Bongarzoni, A. (2008). *Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams : metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams*. Vilnius: UAB Printėja.
34. Duoblienė, L. (2009). Foucault idėjų skaida švietime: disciplinuojančios mokyklos demaskavimas. *Problemos*,75, 44-57.
35. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu : praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas*. Vilnius : Tyto alba
36. Eisenbraun, K., D. (2007). Violence in schools: Prevalence, prediction, and prevention. *Aggression and Violent Behavior*,12, 459-469.
37. Erikson E. H. (2004). *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
38. Felser, G. (2006). *Motyvacijos būdai: asmens sėkmę lemiantys faktoriai, praktinis psichologijos panaudojimas*. Vilnius: Alma littera.
39. Florida Department of Juvenile Justice. (2010). *Effective Behavior Management*. <http://www.djj.state.fl.us/docs/news/behavior-mgmt-pg-v3-5.pdf?sfvrsn=0> (žiūrėta 2013-11-15).
40. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
41. Geležinienė, R. (2009). *Įrodymais grįstos mokytojo veiklos konstravimas ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius*. (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių Universitetas, 2009).
42. Geležinienė, R. (2010). Individualizuotų ugdymo programų rengimo ypatumai, jų pritaikymas specialiesiems mokinių ugdymosi poreikiams, inkluzinio ugdymo planavimas bendrojo ugdymo mokyklos klasėse. R. Geležinienė, L. Vasiliauskienė, A. Vyšniauskienė (Ren. kol.). *Mokomės kartu. Metodinės rekomendacijos mokytojams ir švietimo pagalbos gavėjams* (p. 73-105). <http://www.sppc.lt/index.php?-493768939> (žiūrėta 2013-06-28).
43. Geležinienė, R. (2011). Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčio mokinio įgalinimas skatinant dalyvavimą ugdymo procese. *Specialusis ugdymas*,1 (24), 128-138.
44. Geležinienė, R., Ruškus, J., Balčiūnas, S. (2008). Mokytojų veiklų, ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius vaikus, tipologizavimas. *Specialusis ugdymas*, 2 (19),45-58.
45. Gottfredson, D., C. (2001). *Schools and delinquency*. New Yourk: Cambridge University Press.
46. Grey, D. (2009). *Pirmoji pagalba mokytojui*. Vilnius: Tyto alba.

47. Griffith, K., Kowalski, H. (2010). *Dictionary of education terms*. New York : Oxford University Press.
48. Grincevičienė, V. (2009). Į mokymosi rezultatus orientuota motyvacija: mokinių ir mokytojų požiūris. *Pedagogika* 94, 28- 34.
49. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
50. Išoraitė, M. (2007). *Socialinių paslaugų administravimas*. Vilnius: Saulelė.
51. Jatkauskienė, B., Tolutienė, G. (2012). *Aiškinamasis andragogikos terminų žodynas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
52. Jacobs, D. M., Jacobs, R. G. (2001). *Tvardykitės: kaip tėvai turi bendrauti su vaikais*. Kaunas: Šviesa.
53. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
54. Juodaitytė, A., Matišauskienė, D. (2007). Darželio-mokyklos bendruomenės dalyvavimas kuriant organizacijos kultūrą: sąlygos ir galimybės. *Pedagogika*, 88, 19-24.
55. Jusienė, R. (2007). „Sunkūs“ paaugliai arba kodėl paaugliai elgiasi agresyviai. I. Česnaitytė (Red.). *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika* (p.113-124). Vilnius: UNDP
56. Jusienė, R., Laurinavičius, A. (2007). *Psichologija*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
57. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
58. Karmaza, E., Karmazė, E. G., Grigutytė, N. (2010). *Bendrosios vaikų ir šeimų vertinimo ir pagalbos teikimo priemonės*. Vilnius: Lodvila.
59. Karmaza, E., Grigutytė, N., Karmazė, E. D. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*.
http://portalas.emokykla.lt/Documents/Methodiniai%20leidiniai/SPPC/Smurtas%20mokykloje_2.pdf (žiūrėta 2012-09-26).
60. Kedytė, J. (2011). *Mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, mokymosi motyvacijos skatinimas ugdymo procese*. (Nepublikuotas bakalauro darbas, Šiaulių universitetas, 2011).
61. Kemerienė, S., Mazūrienė, R., Petronis, A., Morkvėnaitė Vasiliauskienė, A., Valantienė, S. (2009). *Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas: pradinė klasių mokinių įgūdžiams ugdyti*. Vilnius: Baltijos kopija.
62. Kyburienė, L. (2006). *Klasės valdymo psichologiniai aspektai*. Kėdainiai: Kauno kolegijos leidybos centras.

63. Kučinskienė, R., Kučinskas, V. (2005). *Socialinių projektų rengimas ir valdymas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
64. Kuklianskis, S., Gimelstein, R., Justickis, V. (2005) Psichologinė bausmės samprata. *Socialinis darbas*, 4(2), 50-59.
65. Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
66. Lekavičienė, R., Vasiliauskaitė, Z., Matulienė, G., Antinienė, D., Almonaitienė, J., Jakštys, J., Ausmanienė, N. (2007). *Psichologija šiandien*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
67. Lemme, B. H. (2003). *Suaugusiojo raida*. Kaunas: UAB Poligrafija ir informatika.
68. Lerner, R. M. (2006). Developmental Science, Developmental Systems, and Contemporary Theories of Human Development. R. M. Lerner, W. Damon. (Ed.). *Handbook of child psychology. Theoretical Model of Human Development* (p. 1-18). New Jersey: John Wiley & Sons.
69. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2013). *Lietuva. Švietimas regionuose. Pedagogai*.
http://www.smm.lt/uploads/documents/teisine_informacija/svietimo_bukles_apzvalgos/Svietimas%20regionuose%202013%20web.pdf (žiūrėta 2013-11-30).
70. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija.(2011). *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
71. Lietuvos Statistikos departamentas. (2013). *Švietimas 2012*. osp.stat.gov.lt/services-portlet/publication-file/.../20_Svietimas_2012.pd (žiūrėta 2013-11-01).
72. Martin, G., Pear, J. (2011). *Behavior Modification: What It Is and How to Do It. Ninth Edition*. Englewood Cliffs,NJ: Prentice- Hall.
73. Matulienė, G. (2012). *Šeimos psichologija*. Vilnius: Ciklonas
74. Minkutė-Henrickson, R. (2000). *Pasiekimo testai ir testavimas kaip asmenybės motyvavimo studijoms veiksnys*. Monografija. Kaunas: Technologija.
75. Miškinis, K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: Aušra.
76. Myers D. G. (2008). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
77. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos: kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
78. Navaitis, G. (2007). *Psichologinė parama paaugliams ir jų tėvams*. Vilnius: Kronta.
79. Navickas V., Vaičiulienė, A. (2010). *Žmogaus raidos psichologija*. Vilnius: Versus aureus.

80. Payne, A. A., Gottfredson, D. C., Gottfredson, G. D. (2003). Schools and communities: The relationship among communal school organization, student bonding, and school disorder. *Criminology*, 41, 749-778.
81. Paterson, K., M. (2002). *Pasiruošk...Dėmesio... Mokyk! Kaip per penkias minutes sužadinti norą mokytis*. Vilnius: Tyto alba.
82. Pečiuliauskienė, P. (2011). Tiriamosios veiklos mokykloje praktika. P. Pečiuliauskienė, M. Barkauskaitė (Aut.). *Pedagoginės praktikos mokykloje vadovas* (p.113-134). Vilnius: Edukologija.
83. Petrulytė, A. (2003). *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius: Presvika.
84. Petrulytė, A. (2012). *Paauglio psichosocialinė raida: mokymo priemonė*. Vilnius: Edukologija.
85. Petty, G. (2006). *Šiuolaikinis mokymas: praktinis vadovas*. Vilnius: Tyto alba.
86. Piaget, J. (1965). *The moral judgment of the child*. New Yourk: Free Press.
87. Pivorienė, R. V., Sturlienė, N. (2005). *Mūsų klasė: knyga klasės auklėtojui*. Vilnius: Tyto alba.
88. Pivorienė, R. V., Šabliauskienė, J. (2011). *Mano vaikas – mokinys*. <http://www.andernetas.lt/atzala/images/pdf/mokinys.pdf> (žiūrėta 2013-06-01).
89. Povilaitis, R., Jasiulionė, J. S. (2008). *Mokykla gali įveikti patyčias*. Rekomendacijos mokytojams. http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/6_mokykla%20gali%20i%20veikti%20patycias.pdf (žiūrėta 2013-05-03).
90. Pruskus, V., Tuzienė, G. (2012). Mokinių agresyvaus elgesio prieš mokytojus priežastys, dažnis, formos ir prevencija: mokinių, mokytojų ir tėvų vertinimas. *Socialinis ugdymas*, 20 (31), 35-62.
91. *Rekomendacijos dėl poveikio priemonių taikymo netinkamai besielgiantiems mokiniams*. (2012). <http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/neformalus%20u%20gdymas/Rekomendacijos.pdf> (žiūrėta 2013-12- 12).
92. Rodzevičiūtė, E. (2007). Būsimųjų mokytojų vadybinio kompetentingumo formavimasis. *Pedagogika*, 85, 36-42.
93. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas: kritinė patirtis ir galimybių Lietuvoje refleksija*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
94. Santrock, J. (2011). *Adolescence. Fifteen Edition*. New York. McGraw-Hill Education.
95. Scheuermann, B.K., Hall. (2011). *Behavioral Supports for the Classroom (2nd Edition)*. United States: Pearson.

96. Schiefelbein, E., F., McGinn, N., F. (2008). *Learning to Educate: Proposals for the Reconstruction of Education in Latin America*. Paris : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization International Bureau of Education.
97. Stein, M.A. (2007). Disability Human Rights. *California Law Review*, 95(75), 75–121.
98. Sturlienė, N. (2007). *Tiltai. Paauglių socialinių įgūdžių programa*. <http://www.sppc.lt/index.php?582316547> (žiūrėta 2013-04-26).
99. Szanton, E. S. (2001). *Į vaiką orientuotas ugdymas nuo gimimo iki trejų metų: knyga ugdytojams*. Vilnius: Lietus.
100. Targamadzė, V. (2006). *Konfliktų kontūrų brėžimas: ugdymo realybės kontekste*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
101. Teresevičienė, M., Gedvilienė, G. (2003). *Mokymasis grupėse ir asmenybės kaita*. Monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
102. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius : Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
103. Ušeckienė, L., Ališauskienė, R. (2004). Skatinimo ir bausmių sampratos raida Lietuvos pedagogikoje. *Pedagogika*, 71, 110–113.
104. Vaičiulienė, A. (2004). *Paauglio psichologija*. Vilnius: Presvika.
105. *Valstybinė švietimo 2013-2022 metų strategija*. (2013). http://www.smm.lt/uploads/documents/VSS_2013-2022_2013-08-23.pdf (žiūrėta 2013-12-02).
106. Vyšniauskienė, A. (2010). Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų pažinimas, jų poreikių tenkinimas. R. Geležinienė, L. Vasiliauskienė, A. Vyšniauskienė (Ren. kol.). *Mokomės kartu. Metodinės rekomendacijos mokytojams ir švietimo pagalbos gavėjams* (p. 7-35). <http://www.sppc.lt/index.php?-493768939> (žiūrėta 2013-06-28).
107. Vosylienė, E. (2009). *Socioedukacinis darbas su vaiku: mokomoji knyga*. Vilnius: Baltos lankos.
108. Žydžiūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos : mokomoji knyga*. Kaunas : Technologija.
109. Žukauskienė, R. (2001) *Kodėl vaikai neklauso? Moksleivių netinkamo elgesio ypatumai: metodinė rekomendacija*. Vilnius: G. Kuskio firma.
110. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
111. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

112. Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.
113. Baleišienė, R., Barkauskienė, R. (2007). Asocialaus elgesio ir ir saitų su mokykla sąsajos paauglystėje. *Socialinis dabas*,6 (2),124-133.

Justina Kedytė

EXPRESSION OF TEENAGER'S BEHAVIOR MANAGEMENT SYSTEMS IN EDUCATIONAL AND EDUCATION PROCESS: APPROACH OF TEACHERS AND STUDENTS

The Master's Degree Thesis

Summary

The aim of the master's study is to reveal the opinion of education process participants (pedagogues and students) about the expression of teenager's behavior management system in education process.

Theoretical scientific literature analysis of behavior peculiarities manifesting in adolescence and the expression of behavior management system was carried out in the work. Theoretical scientific analysis showed that there is a risk of aggression, behavior and emotional difficulties as well as other manifestations of conflicting behavior in adolescence. However it is not a permanent manifesting behavior peculiarity typical to all young people of this age.

With the reference to the scientific literature analysis, it was revealed that with a view to control teenager's behavior in education process, it is necessary to establish a clear student's behavior rules and standards, which not only define undesirable and proper student's behavior but also form a unanimous system of action measures (encouragement and discipline). Teenager's behavior management system should be based on positive behavior support and encouragement replacing improper behavior with desirable.

A survey method helped to carry out a study, where subject teachers educating teenagers of the age 12 to 19 and teenagers themselves participated. The study instrument is a semi-structured questionnaire, which was created by the author of the master thesis with the reference to the analyzed literature. 579 respondents participated in the study, 352 of them were teenagers and 227 teachers. Electronic and written survey was carried out from May to September, 2013. The results were treated by using statistical data, content analysis method.

Empirical part provides the analysis of the expression of teenager's behavior management systems according to levels: institutional, class and individual.

The most important findings of empirical study:

- According to the evaluation of teachers and students, disciplinary system dominates to control the behavior of improperly behaving students at the institutional level.
- At the class level, according to students, disciplinary system dominates to control the behavior of improperly behaving teenagers, meanwhile according to teacher's evaluation – encouragement system.
- It was identified that to control teenager's behavior teachers usually refer to the statements of behavioristic approach in their activity. The opinion of students and teachers differed when evaluating the statements of ecological systematic and clinical-corrective approaches – pedagogues claim that in order to control student's behavior they refer to the statements of ecological systematic approach, and teenagers emphasize the statements of clinical-corrective approach.

Key words: behavior control, behavior management system, adolescence, action measure, behavior management levels: institutional, class and individual.

PRIEDAI